

**LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS KANCELIARIJA
STRATEGINIO PLANAVIMO IR STEBĖSENOS SKYRIUS**

**PAŽYMA
DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2016 METŲ VEIKLOS
ATASKAITOS PATEIKIMO LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMUI**

2017-03-28 Nr. NV-824

Vilnius

1. Projekto rengėja – Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija.

2. Projekto tikslas, esmė – vadovaudamasi Seimo statutu ir Vyriausybės įstatymu Vyriausybė kasmet iki kovo 31 dienos turi pateikti Seimui praėjusių metų veiklos ataskaitą. Šiuo nutarimu teikiama Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaita Seimui.

XVII-oji Vyriausybė darbą pradėjo tik praėjusių metų pabaigoje ir negali atsiskaityti už buvusios Vyriausybės veiklą ir darbus. Todėl Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitoje pateikta šios Vyriausybės poveikio rodiklių, kuriais pasirinkta matuoti XVII-osios Vyriausybės programos įgyvendinimo plano rezultatus, analizė (*status quo* įsivertinimas) – rodiklių reikšmių kitimo tendencijos, palyginimas su ES ir EBPO šalimis, suformuluotos pagrindinės problemos ir veiksniai, įtakojo rodiklių reikšmes.

Ataskaita struktūruota pagal XVII-osios Vyriausybės veiklos 5 horizontaliuosius prioritetus (*Darni, atsakinga ir sveika visuomenė; Švietimo, kultūros ir mokslo paslaugų kokybės ir efektyvumo didinimas; Viešojo sektoriaus efektyvumo ir skaidrumo didinimas; Darni ir konkurencinga ekonomikos plėtra; Saugi valstybė*) ir jų įgyvendinimo kryptis.

Vadovaujantis Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymu, prie ataskaitos pridedama Nacionalinio saugumo būklės ir plėtros ataskaita (1 priedas).

3. Derinimas. Ataskaita parengta išanalizavus ir apibendrinus ministerijų pateiktą informaciją. Ataskaitos projektas darbo tvarka suderintas su visomis ministerijomis.

4. Dalykinio vertinimo išvada. Siūlome svarstyti Vyriausybės pasitarime ir, nesant esminių pastabų, priimti Vyriausybės posėdyje, nes ataskaita Seimui turi būti pateikta iki kovo 31 dienos.

Daiva Žaromskytė-Rastėnė, tel. 870663776, el. p. daiva.zaromskyte@lr.lt

LIETUVOS RESPUBLIKOS MINISTRAS PIRMININKAS

Gedimino pr. 11, LT-01103, Vilnius, tel. 8 706 63851, faks. 8 706 63877, el. p. MinistrasPirmininkas@lr.lt

Lietuvos Respublikos Vyriausybei

2017-03-29

Nr. S-10-787

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2016 METŲ VEIKLOS ATASKAITOS

Vadovaudamasis Seimo statuto 207 straipsniu ir Vyriausybės įstatymo 5 straipsnio 1 dalimi, teikiu Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ projektą.

Kadangi darbą pradėjo nauja – septynioliktoji Vyriausybė, ji neturėtų atsiskaityti už praėjusios Vyriausybės veiklą. Atsižvelgiant į tai, ataskaita orientuota į septynioliktosios Vyriausybės programos įgyvendinimo plano (poveikio) rodiklių analizę – analizuojama esama situacija ir nustatomi probleminiai klausimai. Ataskaitoje atskleistos rodiklių reikšmių kitimo tendencijos, atliktas palyginimas su ES ir EBPO valstybėmis narėmis, nurodyti pagrindiniai rodiklių reikšmėms turėję įtakos veiksniai.

Ataskaitai suteikta struktūra pagal septynioliktosios Vyriausybės veiklos 5 horizontaliuosius prioritetus (*Darni, atsakinga ir sveika visuomenė; Švietimo, kultūros ir mokslo paslaugų kokybės ir efektyvumo didinimas; Viešojo sektoriaus efektyvumo ir skaidrumo didinimas; Darni ir konkurencinga ekonomikos plėtra; Saugi valstybė*).

Vadovaujantis Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 6 straipsniu, prie ataskaitos pridedama Nacionalinio saugumo būklės ir plėtros ataskaita (1 priedas).

Ataskaita parengta išanalizavus ir apibendrinus ministerijų pateiktą informaciją.

Ataskaitos parengimą koordinavo Vyriausybės kanceliarijos Strateginio planavimo ir stebėsenos skyrius (skyriaus vedėja D. Žaromskytė-Rastėnė, tel. 8 706 63 776, el. p. daiva.zaromskyte@lr.lt) ir Nacionalinio saugumo ir krizių valdymo skyrius (skyriaus vedėjas D. Labanauskas, tel. 8 706 61 814, el. p. dalius.labanauskas@lr.lt).

PRIDEDAMA. Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ projektas.

Ministras Pirmininkas

Saulius Skvernelis

Projektas

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ

NUTARIMAS

**DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2016 METŲ VEIKLOS
ATASKAITOS PATEIKIMO LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMUI**

2017 m. kovo d. Nr.
Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 5 straipsnio 1 dalimi,
Lietuvos Respublikos Vyriausybė n u t a r i a :

Pritarti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitai (pridedama) ir
pateikti ją Lietuvos Respublikos Seimui.

Ministras Pirmininkas

Vidaus reikalų ministras

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2016 METŲ VEIKLOS ATASKAITA

IŽANGA

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitoje pateikiamas situacijos įvertinimas septynioliktajai Vyriausybei pradėjus darbą 2016 metų pabaigoje, o ne atsiskaitoma už praėjusios Vyriausybės veiklos rezultatus. Vertinimas pateikiamas per septynioliktosios Vyriausybės programos įgyvendinimo plane numatytų rezultato rodiklių prizmę. Pademonstruojamos rodiklių reikšmių kitimo tendencijos, Lietuvos situacijos palyginimas su ES ir EBPO šalimis, įvardijami rodiklių reikšmės įtakoję pagrindiniai veiksniai. Ataskaitos 1 priede pateikiama Nacionalinio saugumo būklės ir plėtos ataskaita.

Lietuvos ekonomikos augimas tęsiasi 6 metus iš eilės – auga bendrasis vidaus produktas (BVP), mažėja nedarbas, didėja gyventojų pajamos. Po reikšmingo ekonomikos augimo sulėtėjimo 2015 metais Lietuvos ekonomikos plėtra palengva spartėja. 2016 metais BVP¹ augo daugiau nei 2015 metais ir siekė 2,2 proc. (2015 metais BVP augimas buvo 1,8 procento). Nepaisant neigiamų išorės aplinkos veiksnių (vangaus euro zonos atsigavimo, Rusijos embargo, Rusijos ekonominio nuosmukio), Lietuvai pavyko išlaikyti stabilų ekonomikos augimą. 2017 metais, prognozuojama, šalies ekonomika turėtų augti dar sparčiau. Skirtingų institucijų vertinimu, 2017 metais šalies BVP augs 2,4-3 proc. Lietuvos ekonomika kaip ir visa euro zona įžengia į vidutinio augimo laikotarpį.

Pagrindinis ekonomikos augimo variklis išlieka vartojimas ir atsigaunantis eksportas. Lietuviškas prekių eksportas be naftos 2016 metais augo 2,7 proc. Stebimas sėkmingas persiorientavimas iš ekonominių sunkumų patiriančių NVS valstybių į kitus sparčiau augančius regionus - augimas į kitas rinkas be ES ir NVS siekė daugiau nei 13 proc. Eksportas į Jungtines Amerikos Valstijas išaugo 24 procentais, Švediją – 15 procentų, Norvegiją – 8 procentus. Augimas į netradicines rinkas lėmė, kad Jungtinės Amerikos Valstijos, kur eksportuojama 8,3 proc. viso lietuviškos kilmės eksporto, tapo svarbiausia prekybos partnere po Vokietijos (10 proc. viso lietuviškos kilmės prekių eksporto). 2016 metais lietuviškos kilmės prekių eksporte Rusijos eksportas užėmė tik 15 vietą ir sudarė 2 proc. viso lietuviškos kilmės eksporto.

Per 2016 metus paslaugų eksportas padidėjo 13,5 proc. Didžiausią įtaką tokiam paslaugų eksporto augimui turėjo atsigaunantis transporto sektorius, kurio reikšmė yra vis didesnė ir svarbesnė viso Lietuvos eksporto rezultatams - 2011 metais transporto paslaugų eksportas sudarė 17 proc. viso eksporto, o 2016 m. jau 28,6 proc. Lietuvos gebėjimas diversifikuoti ir atrasti naujas rinkas rodo šalies verslumą ir konkurencingumą. Šalies eksporto plėtra galėjo būti didesnė, tačiau didesniame augime įtakos turėjo tokie išorės veiksniai kaip menkai auganti prekių importo paklausa

¹ Nepašalinus sezono ir darbo dienų skaičiaus įtaką

pasaulyje, nuvertėję Rusijos rublis ir Didžiosios Britanijos svaras, neaiški politinė situacija dėl JAV prezidento rinkimų ir BREXIT.

Po spartaus 10,3 proc. investicijų augimo 2015 metais, 2016 metais investicijų augimas stabtelėjo. Sumažėjusias investicijas iš esmės lėmė kritusios valdžios materialinės investicijos, kurios sumažėjo net 24 procentais, nors privačios materialinės investicijos augo ženkliai – net 13 procentų. Valdžios materialinės investicijos mažėjo dėl sulėtėjusio 2014-2020 metų Europos Sąjungos fondų lėšų panaudojimo tempo. 2017 metais tikimasi spartesnio investicijų augimo, mažėjant tiek vidaus, tiek išorės neapibrėžtumui dėl BREXIT, įvykusių Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento ir Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų. Europos Komisija 2017 metais prognozuoja investicijų augimą šalyje iki 6 proc.

2016 metais tarp pagrindinių ekonominių veiklų mažėjo tik statybų sektoriaus aktyvumas. 2016 metų pirmąjį pusmetį itin reikšmingai sumažėjo inžinerinių statinių ir negyvenamosios paskirties pastatų statybos darbų apimtis. Svarbią įtaką tokiai minėtų statybos sričių raidai daro sumažėjęs ES paramos lėšų panaudojimas. Jų sumažėjimą lemia tai, kad 2007–2013 m. ES finansinės perspektyvos lėšos jau nebenaudojamos, o 2014–2020 m. ES finansinės perspektyvos lėšos kol kas naudojamos nepakankamai intensyviai.

2016 metais neslūgo užsienio investuotojų susidomėjimas Lietuva ir tai įrodo augantis naujų projektų skaičius. 2016 m. pritraukti 36 tiesioginių investicijų projektai, kurie per trejus metus, planuojama, sukurs 3716 darbo vietų. Palyginimui 2015 metais užsienio kapitalo bendrovės Lietuvoje nusprendė įgyvendinti 28 projektus ir planavo sukurti 2370 naujų darbo vietų. Investicijos į ilgalaikį turtą 2016 metais padidėjo 9,2 mln. eurų ir siekė 135,2 mln. eurų (2015 m. – 126 mln. eurų).

2016 metai svarbūs tuo, kad įvyko proveržis pritraukiant į Lietuvą gamybos investicijas. Marijampolėje kurtis nusprendė Danijos langų ir durų gamintoja „Dovista“, „Ryanair“ plečia orlaivių techninės priežiūros bazę Kaune. Gamybos investicijų proveržis itin reikšmingas, nes tai galimybė svariai prisidėti prie regionų ekonomikos augimo. Užsienio bendrovės investicinius projektus planuoja įgyvendinti Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Marijampolėje, Kėdainiuose ir Vievyje. Šiuose miestuose suplanuota 99 procentai visų investicijų į ilgalaikį turtą. Daugiausia darbo vietų planuojama sukurti Kaune (780 darbo vietų) ir Marijampolėje (330 darbo vietų).

2016 metų Pasaulio ekonomikos forumo konkurencingumo tyrimo duomenimis, Lietuva pakilo 1 pakopa ir užėmė 35 vietą, 2015 m. – 36, 2014 m. – 41, 2013 m. – 48 vietą. Estija, kaip ir praėjusiais metais, išliko 30 vietoje, Latvija iš 44 nusileido į 49 vietą. Pagal konkurencingumo indekso vertinimus Lietuva nuo 2009 m. (kaip ir Latvija) priskiriama šalims, pereinančioms į naujovėmis grindžiamą ekonomiką (Estija nuo 2014 m. priskiriama inovatyvios ekonomikos šalių grupei). Žemiausias vietas tarp 2016 metais vertintų 138 pasaulio šalių Lietuva užima pagal mokesčių poveikį skatinimui dirbti – 121 vietą (2015 m. – 123), įdarbinimo ir atleidimo iš darbo tvarką – 116 (2015 m. – 120), šalies gebėjimą pritraukti talentingus specialistus – 111 (2015 m. – 116), šalies gebėjimą išlaikyti talentingus specialistus – 106 (2015 m. – 108), atleidimo iš darbo išlaidas – 105 (2015 m. – 109). Tuo tarpu geriausiai Lietuva įvertinta šiose srityse: pagal užtęstų procedūrų pradėti verslą nebuvimą – 3 vieta (2015 m. – 9), prekybos muito

tarifo dydį – 5 (2015 m. – 5), terminų nebuvimą pradėti verslą – 13 (2015 m. – 9), darbo užmokesčio nustatymo lankstumą – 15 vieta (2015 m. – 11).

Lietuvos darbo rinkoje 2016 metais vyravo visų amžiaus grupių gyventojų užimtumo didėjimo ir nedarbo mažėjimo tendencijos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 15–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis 2016 m. sudarė 69,4 proc. ir per metus padidėjo 2,2 procentinio punkto. 15–64 metų amžiaus vyrų užimtumo lygis 2016 m. buvo 70,0 proc. (2015 m. – 68 proc.), o moterų – 68,8 proc. (2015 m. 66,5 proc.). 55–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis 2016 m. siekė 64,6 proc.

2016 metais reikšmingai augo vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Vidutinis mėnesio bruto darbo užmokestis (iki mokesčių) 2016 m. sudarė 770,8 Eur, tai 7,9 proc. daugiau nei 2015 m. Vidutinis mėnesinis neto (atskaičius mokesčius) darbo užmokestis sudarė 600 EUR ir per metus padidėjo 8,3 proc. Tai yra vienas iš didžiausių augimų ES, Lietuvą lenkia tik Estija ir Latvija. Didesnis 12 mėnesių padidėjimas buvo tik 2008 ir 2013 metais. Spartų metinį darbo užmokesčio augimą lėmė didėjantis darbuotojų trūkumas ir kylantis minimalusis darbo užmokestis. Su darbuotojų trūkumo problema susiduriančių įmonių dalis metų viduryje sudarė 13,2 proc. ir buvo apie 2 proc. punktais didesnė nei 2015 metais. Kitas spartaus atlygio augimo veiksnys yra didėjanti minimali mėnesinė alga. 2015 m. pradžioje MMA siekė 300 Eur, o 2016 m. ji išaugo iki 380 Eur. 2016 m. minimali mėnesinė alga neto sudarė 51 proc. vidutinio mėnesio neto darbo užmokesčio. Jeigu padėtis, kai atlygis auga sparčiai, o darbo našumas beveik nedidėja, vyrautų ilgesnį laiką, tai būtų rizika šalies ekonomikos augimui ir konkurencingumui, nes Lietuvos įmonėms gali būti sunkiau konkuruoti su užsienio gamintojais.

Lietuvos demografinė situacija išlieka labai sudėtinga – stebimas nuolatinis šalies gyventojų skaičiaus mažėjimas. Lietuvos gyventojų skaičius sumažėjo nuo 3,7 mln. 1990 metais iki 2,8 mln. 2016 metais. Lietuvoje 2015 metais bendras gyventojų skaičius mažėjo sparčiausiai iš visų ES valstybių. Pastaruosius 15 metų pagal emigracijos mastus beveik visą laiką pirmavome ES, tik porą metų buvome antri ar treči. Gyventojų skaičius Lietuvoje mažėja dėl dviejų pagrindinių priežasčių - neigiamos neto tarptautinės migracijos ir neigiamos natūralios gyventojų kaitos.

2016 metais iš Lietuvos emigravo 50 333 gyventojai, 5 800 daugiau nei 2015 metais (44 533), 13 712 daugiau nei 2014 metais (36 621). Emigracijos mastas 2016 metais beveik susilygino su buvusiu ekonominės krizės laikotarpiu (2011 metais iš Lietuvos emigravo 53 863 gyventojų). Pagal emigrantų srautus Jungtinė Karalystė buvo pirmoji pasirinkusiųjų emigruoti kryptis. Į šią šalį praėjusiais metais emigravo beveik pusė (46,2 proc.) visų emigrantų. Dėl emigracijos mastų kyla rizika ūkio augimo perspektyvoms - per pastaruosius dvejus metus kas trečias emigravęs buvo 20–29 metų amžiaus, kas ketvirtas – 30–39 metų amžiaus. Mažėjant darbingų žmonių skaičiui ir senstant visuomenei, ateityje Lietuva gali susidurti su sunkumais finansuoti pensijas, sveikatos priežiūrą bei švietimą.

Emigraciją iš Lietuvos skatina didelė pajamų nelygybė. Pagal pajamų pasiskirstymo koeficientą Lietuva 2015 metais buvo tik 26 vietoje ES. Reikšmingi pajamų nelygybės skirtumai tarp kaimo ir miesto regionų. Vidutinės kaimo namų ūkių pajamos sudaro tik 67,9 proc. miestų namų ūkių pajamų. Skurdas ir socialinė atskirtis – dar viena priežastis, skatinanti mūsų piliečius emigruoti. Beveik trečdalis piliečių yra atsidūrę už skurdo ribos. 2015 metais žmonių, patiriančių

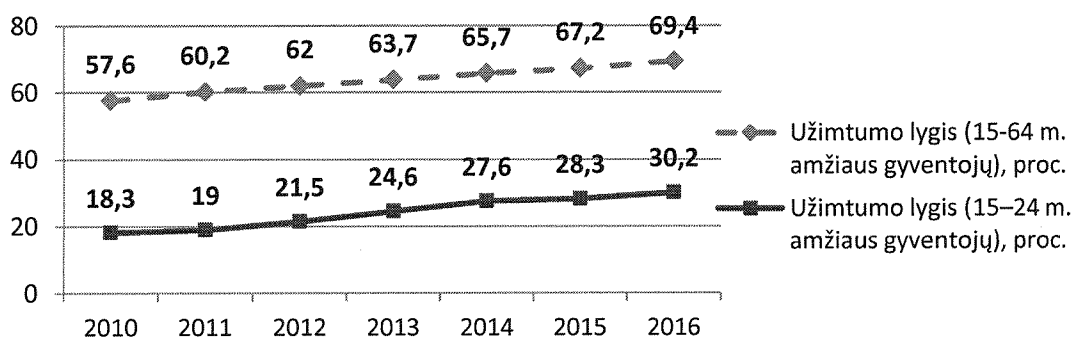
skurdo riziką ar socialinę atskirtį, lygis siekė net 29,3 proc. (2014 m. – 27,3 proc.). Tai yra vienas iš didžiausių rodiklių tarp visų ES valstybių narių.

Nepaisant nuosekliai didėjančios vidutinės gyvenimo trukmės ir augančio gimstamumo, Lietuvoje natūrali gyventojų kaita yra neigiama. Nors gimstamumas šalyje po truputį didėja ir vaikų, tenkančių vienai moteriai skaičius, išaugo nuo 1,55 (2011 m.) iki 1,7 (2015 m.), ir Lietuvos padėtis šioje srityje yra panaši, kaip ir kitų ES šalių narių, tačiau gimstamumo lygis Lietuvoje yra žemas ir gerokai atsilieka nuo lygio, galinčio užtikrinti kartų kaitą. Kad prasidėtų kartų kaitą užtikrinanti demografinė raida, šis rodiklis turėtų būti ne mažesnis nei 2. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė Lietuvoje didėja jau aštuonerius metus iš eilės. Skirtumas tarp vyrų ir moterų pagal šį rodiklį vis mažėja, tačiau jis ir toliau išlieka didžiausias visoje Europos Sąjungoje. 2014 metų duomenimis, Lietuvos moterų sveikų gyvenimo metų rodiklis – 61,7 metai – buvo nežymiai mažesnis už ES valstybių narių vidurkį (61,8 metų). Tačiau Lietuvos vyrai iš kitų ES valstybių narių vyrų išsiskiria mažu sveikų gyvenimo metų rodikliu (57,6 metai) ir gyvena 3,8 metų mažiau, palyginti su ES valstybių narių vidurkiu.

I. DARNI, ATSAKINGA IR SVEIKA VISUOMENĖ

1.1. Skurdo, socialinės atskirties ir pajamų nelygybės mažinimas, užimtumo skatinimas

Užimtumo lygis. Lietuvos darbo rinkoje 2016 metais vyravo visų amžiaus grupių gyventojų užimtumo didėjimo ir nedarbo mažėjimo tendencijos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 15–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis 2016 m. sudarė 69,4 proc. ir per metus padidėjo 2,2 procentinio punkto. 15–64 metų amžiaus vyrų užimtumo lygis 2016 m. buvo 70,0 proc. (2015 m. – 68 proc.), o moterų – 68,8 proc. (2015 m. 66,5 proc.). 55–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis 2016 m. siekė 64,6 proc.

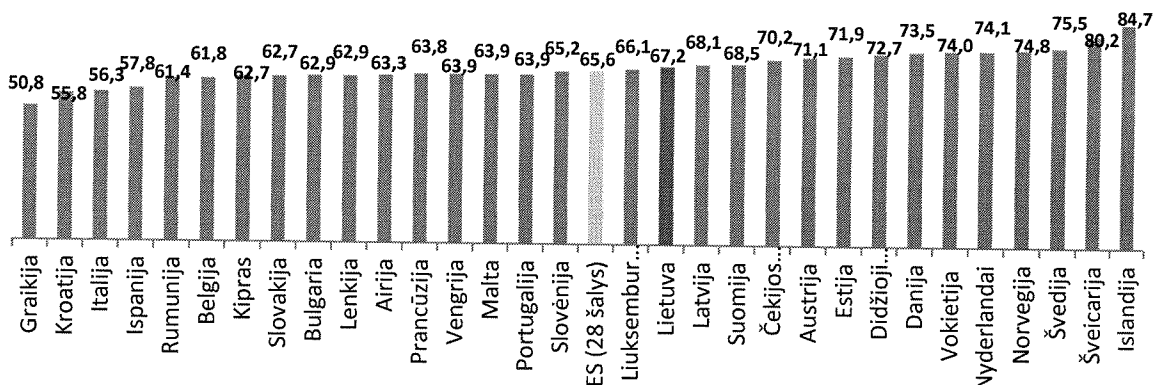

1 pav. Užimtumo lygis Lietuvoje 2010–2016 metais, procentais

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Didžiausią įtaką užimtumo ir nedarbo rodiklių gerėjimui turėjo auganti ekonomika, nuoseklus aktyvių darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimas, aukšto nedarbo teritorijose įgyvendinti vietinių užimtumo iniciatyvų projektai, padedantys didinti atskirų teritorijų gyventojų užimtumą bei vystyti vietos socialinę ekonominę infrastruktūrą, Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyvendinimas bei kitos vykdomos veiklos.

2015 m. Eurostato duomenimis, Lietuvoje gyventojų užimtumo lygis yra šiek tiek didesnis nei ES šalių vidurkis, tačiau mažesnis nei kitų Baltijos šalių – nuo Latvijos atsiliekame 0,9 procentinio punkto, o Estijoje 15–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis 4,7 procentinio punkto didesnis nei Lietuvoje.

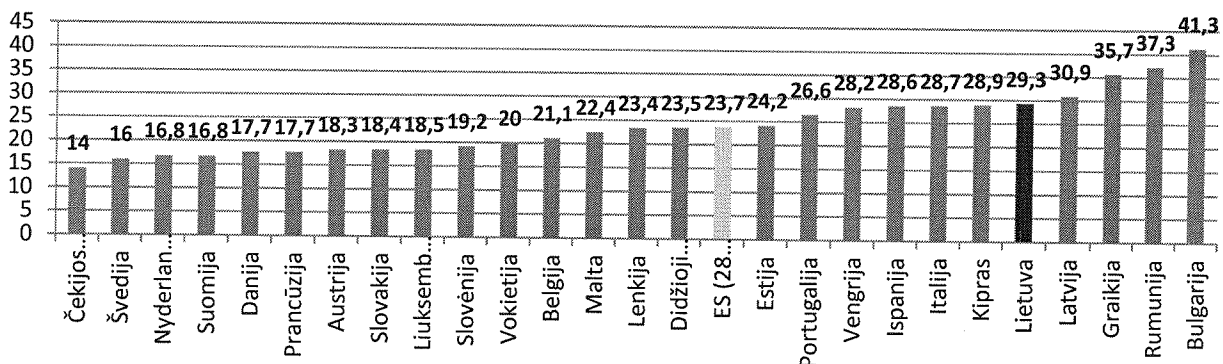
2 pav. 15-64 m. amžiaus asmenų užimtumo lygis Europos Sąjungoje 2015 metais, procentais

Šaltinis - Eurostato duomenys

Didelė problema Lietuvoje – žemos kvalifikacijos (pradinio, pagrindinio ir žemesnio už vidurinį išsilavinimo lygio) gyventojų užimtumo lygis. Darbingo amžiaus (15–64 metų amžiaus) žemos kvalifikacijos gyventojų užimtumo lygis 2015 metais siekė 42,7 proc., ir buvo 9,9 procentinio punkto žemesnis nei ES vidurkis – 52,6 proc.

Nors 15-24 m. amžiaus gyventojų užimtumo lygis pastaruosius metus nuosekliai auga, tačiau iššūkiu vis dar lieka socialiai pažeidžiamų, nedirbančių ir nesimokančių jaunuolių įtraukimas į darbo rinką, reikiamų paslaugų, kompleksinės pagalbos jiems suteikimas, siekiant įtraukti juos į aktyvų socialinį ir profesinį gyvenimą. Šią problemą būtina spręsti sutelkiant visas institucijas dirbti kartu ir stiprinant bendradarbiavimą su savivaldybių administracijomis, seniūnais, didinant socialinių darbuotojų įsitraukimą.

Skurdas ir socialinė atskirtis. Nors 2015 metų duomenimis ekonominiai ir užimtumo rodikliai šalyje gerėjo, tačiau skurdas šalyje nemažėjo. Žmonių, patiriančių skurdo riziką ar socialinę atskirtį, lygis 2015 m. siekė net 29,3 proc. (2014 m. – 27,3 proc.). Tai yra vienas iš didžiausių rodiklių tarp visų ES valstybių narių.

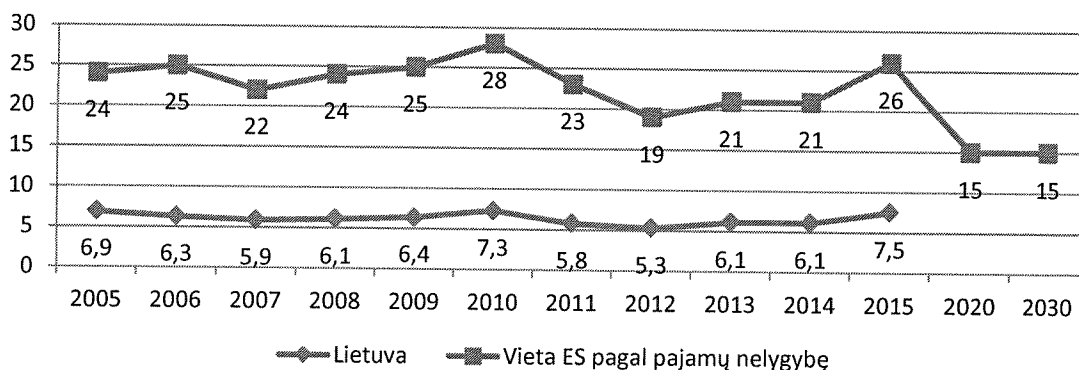

3 pav. Asmenys, patyrę skurdo riziką ar socialinę atskirtį 2015 metais, procentais

Gyventojų, patiriančių skurdą ar socialinę atskirtį, rodiklis vertinamas pagal tris komponentus: piniginį skurdą, materialinį nepriteklių ir mažą darbo intensyvumą. Apie 7,8 procento (63 tūkst. asmenų) gyventojų patiria visus tris paminėtus sunkumus. Didžiausia problema Lietuvoje – piniginis skurdas. Žemiau skurdo rizikos ribos (259 eurų) 2015 m. dažniausiai gyveno vieniši tėvai su vienu ar daugiau vaikų (47,6 proc.), vieniši asmenys (39,5 proc.), bedarbiai (62,3 proc.), vaikai (28,9 proc.) ir senatvės pensininkai (25 proc.) – t. y. gyventojų grupės, kurių gaunamų pajamų dalį sudarė piniginė socialinė parama. Visų šių asmenų grupių skurdo lygis lyginant su 2014 m. smarkiai augo. Tokią situaciją lėmė socialinės apsaugos išmokų (pensijų, bedarbio pašalpų, minimalių pajamų, piniginės paramos išmokų) nesusiejimas su augančiais ekonomikos rodikliais. 2014 m. tiek mėnesinė minimali alga neto (apie 252 eurus), tiek vidutinė senatvės pensija (apie 241 eurą) buvo mažesnė už skurdo rizikos ribą, siekiančią 259 eurus.

2016 metais siekiant išvengti dirbančiųjų skurdo, didinti integraciją į darbo rinką ir mažinti skurdo spąstus nuosekliai buvo didinama minimali mėnesinė alga (toliau – MMA). 2015 m. pradžioje MMA siekė 300 Eur, o 2016 m. ji išaugo iki 380 Eur. 2016 m. minimali mėnesinė alga neto sudarė 51 proc. vidutinio mėnesio neto darbo užmokesčio. Vidutinis mėnesio bruto darbo užmokestis (iki mokesčių) 2016 m. sudarė 770,8 Eur, tai 7,9 proc. daugiau nei 2015 m. Vidutinis mėnesinis neto (atskaičius mokesčius) darbo užmokestis sudarė 600 EUR ir per metus padidėjo 8,3 proc. Tai yra vienas iš didžiausių augimų ES, Lietuvą lenkia tik Estija ir Latvija.

Pajamų nelygybė. Su piniginiu skurdu tampriai susijusi pajamų nelygybė, kuri Lietuvoje yra ypač didelė: 2015 m. 20 proc. turtingiausių žmonių pajamos šalyje buvo 7,5 kartų didesnės nei 20 proc. neturtingiausių žmonių. Tai yra vienas aukščiausių rodiklių ES.

4 pav. Pajamų pasiskirstymo koeficientas

Šaltinis – Eurostato duomenys

Taip pat reikšmingi pajamų nelygybės skirtumai tarp kaimo ir miesto regionų. Vidutinės kaimo namų ūkių pajamos sudaro tik 67,9 proc. miestų namų ūkių pajamų. Pajamų nelygybė kelia socialinę įtampą ir projektuoja socialines krizes, didina emigraciją. Jai mažinti socialinės politikos, švietimo ar sveikatos apsaugos priemonių nepakanka. Kad pasiektume strateginiuose dokumentuose užsibrėžtą tikslą – 15 vietą tarp ES šalių pagal pajamų nelygybę – į tai turi labiau įsijungti verslo ir šalies ūkio sektorius. Reikalingas atsakingo verslo skatinimas, pilietinės galios, socialinių partnerių

atsakomybės ir socialinio dialogo stiprinimas. Augant ekonomikai ir didėjant darbo pajamoms pajamų nelygybė turi tendenciją didėti, nes Lietuvoje santykinai nedidelė pajamų dalis, lyginant su BVP (2013 metų duomenimis Lietuvoje – 15,3 proc., ES vidurkis – ~29 proc.), dalyvauja pajamų perskirstymo procese.

1.2. Šeimai palankios aplinkos kūrimas, bendruomenių stiprinimas ir smurto visose gyvenimo srityse mažinimas

Gimstamumas, paslaugos šeimai. Pastaraisiais metais gimstamumas šalyje po truputį didėja ir Lietuvos padėtis šioje srityje yra panaši, kaip ir kitų ES šalių narių. Nors situacija turi tendenciją gerėti, suminis gimstamumo rodiklis, rodantis vaikų, tenkančių vienai moteriai skaičių, pakilo nuo 1,55 (2011 m.) iki 1,7 (2015 m.), o bendrasis gimstamumo rodiklis (gimusiųjų skaičius 1000 gyventojų) pakilo nuo 10,2 (2012 m.) iki 10,9 (2016 m.), tačiau tai natūralios gyventojų kaitos vis tiek neužtikrina. Lietuvoje tik 44,1 proc. visų šeimų augina vaikus, iš jų net 58,2 proc. augina 1 vaiką ir tik 8,1 proc. šeimų augina tris ir daugiau vaikų. Esamą situaciją sąlygoja nepakankamos paslaugos ir parama vaikus auginančioms šeimoms, priemonių šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimui trūkumas.

Siekiant paremti šeimas, auginančias vaikus, nuo 2017 m. sausio 1 d. bendrai gyvenančių asmenų auginamam ir (ar) globojamam vaikui, įvertinus šeimos gaunamas pajamas, išmoka vaikui mokama nebe iki 7, bet iki 18 metų, o šeimoms, auginančioms ir (ar) globojančioms tris ir daugiau vaikų, išmoka vaikui nuo gimimo dienos iki 18 metų skiriama nevertinant šeimos gaunamų pajamų. 2016 metais vidutiniškai per vieną mėnesį išmoką vaikui gavo 66,1 tūkst. vaikų (12,7 proc. Lietuvos vaikų), planuojama, kad 2017 metais išmokos vaikui gavėjų skaičius išaugs iki 167 tūkst. Taip pat nuo 2017 m. sausio 1 d. įtvirtintos dvi naujos išmokų rūšys – 4 bazinių socialinių išmokų dydžio (152 Eur) išmoka besimokančio ar studijuojančio asmens vaiko priežiūrai ir 4 bazinių socialinių išmokų dydžio (152 Eur) išmoka gimus vienu metu daugiau kaip vienam vaikui. Mažas pajamas gaunančioms šeimoms, auginančioms mokyklinio amžiaus vaikus, nuo 2016 metų mokinio reikmenims įsigyti skiriamų lėšų suma padidinta nuo 1,2 iki 1,5 bazinių socialinių išmokų dydžio (nuo 45,6 iki 57 Eur). Valstybės garantuojama pinigine socialine parama ir ateityje turi būti nuosekliai teikiama, atsižvelgiant į šalies socialinę ir ekonominę raidą bei valstybės finansines galimybes. Ši parama turi būti nukreipta į šeimos stiprinimą, skatinant jos gebėjimus savarankiškai spręsti socialines problemas bei stiprinant bendruomeninius ryšius.

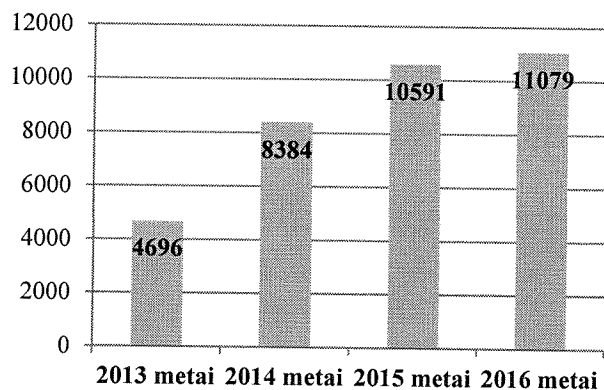
Institucinės globos pertvarka. Siekiant sukurti kompleksiskai teikiamų paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam vaikui, neįgaliajam ar jo šeimai gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą pagalbą bendruomenėje, vykdoma institucinės globos pertvarka. Tačiau dalis pertvarkos procesų vykdomi per lėtai, nes 2016 metais vaikų globos institucijose vis dar augo 3188 vaikai (šeimose globojami buvo 5478 vaikai, šeimynose – 443 vaikai). Šiuo metu socialinės rizikos šeimose auga apie 19 tūkst. vaikų. Todėl būtina susitelkti ir šiai sričiai skirti prioritetinį dėmesį.

Šalies mastu 2015–2016 m. pradėta vykdyti bendruomeninių paslaugų plėtra, kurios metu pertvarkyti 5 vaikų globos namai ir jų globotiniai apgyvendinti bendruomeniniuose vaikų globos namuose ar padaliniuose, bus tęsiama. Iki 2020 m. bus pertvarkytos 26 bandomosios socialinės globos įstaigos, iš jų 11 vaikų globos namų, 3 vaikų ir jaunimo su negalia socialinės globos namai, 7 stacionarios socialinės globos įstaigos suaugusiems neįgaliesiems, 5 sutrikusio vystymosi kūdikių

namai. Tikimasi, kad ši pertvarka 32 procentais sumažins vaikų, per metus apgyvendinamų globos institucijose skaičių; 7 procentais padidins neįgaliųjų, gaunančių bendruomenines paslaugas, dalį; 40 procentų sumažins neįgalių suaugusių asmenų, patenkančių į institucinę globą, skaičių.

Akivaizdu, kad paslaugų poreikis vaikui ir šeimai yra nepakankamas, todėl paslaugų, ypač kompleksiskai teikiamų, plėtra savivaldybėse vaikui ir šeimai tampa prioritete. Kartu pažymėtina, kad teikiant vaikui ir šeimai paslaugas būtina užtikrinti paslaugų kompleksiskumą bei įdiegti vieningą paslaugų ir pagalbos teikimo modelį.

Smurtas artimoje aplinkoje. Smurtas artimoje aplinkoje tampa vis labiau ryškėjančia visuomenės problema. Viešosios nuomonės tyrimo duomenimis, 2016 m. 29 proc. asmenų patyrė smurtą artimoje aplinkoje. Pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje skaičius nuolat auga (2013 m. – 22 tūkst., 2014 m. – 29 tūkst.; 2015 m. – 38 tūkst.; 2016 m. – 66 tūkst.). Keletą metų iš eilės Vaiko teisių apsaugos tarnybose fiksuojamas galimų smurto prieš vaiką (fizinio, psichologinio, seksualinio smurto ir nepriežiūros) atvejų didėjimas – per 2016 m. jų fiksuota 2382, t. y. 50 proc. (804 atvejais) daugiau nei 2015 metais. Padidėjęs pranešimų apie nuo smurto nukentėjusius asmenis skaičius rodo, kad visuomenė tampa aktyvesnė, dažniau pranešama apie smurto atvejus, vaiko teisių apsaugos ir kiti specialistai aktyviau ir sėkmingiau atpažįsta smurtą patyrusius vaikus ir imasi atitinkamų priemonių jį sustabdyti, inicijuoti pagalbos nukentėjusiems asmenims teikimą. Vis dėlto, būtina užtikrinti nuoseklią smurto prevenciją bei tikslinės kompleksinės pagalbos smurtą patyrusiems asmenims ir jų šeimos nariams plėtrą.

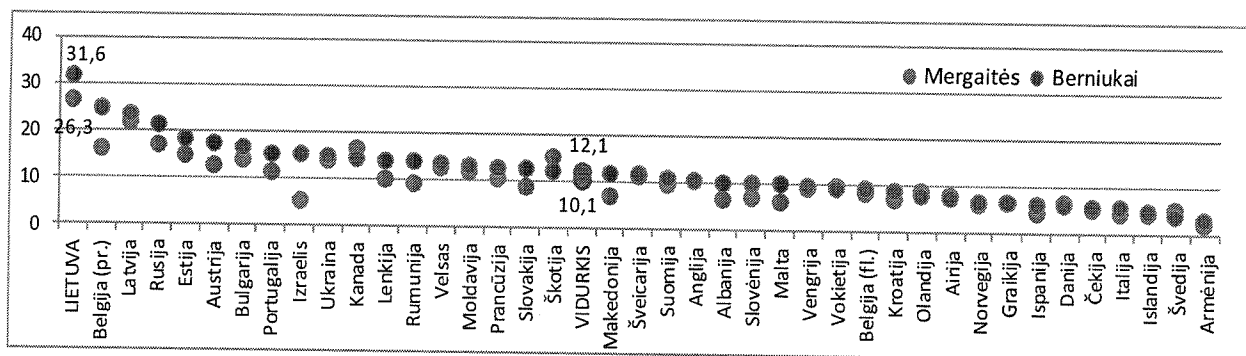
2016 metais buvo atrinkti ir valstybės biudžeto lėšomis finansuoti 6 specializuotos pagalbos centrai, kurie su kitais partneriais visoje Lietuvoje suteikė specializuotą kompleksinę pagalbą 11 079 asmenims, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje. Specializuotos pagalbos centrai kompleksinę pagalbą kasmet suteikia vis didesniai skaičiui asmenų.

5 pav. Asmenų, kuriems suteikta specializuota kompleksinė pagalba 2013–2016 metais, skaičius

Šaltinis – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys

Visuomenės nuomonės tyrimų duomenimis, reikšmingai padidėjo visuomenės informuotumas apie įstaigas ir organizacijas, teikiančias pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims nuo 39,7 proc. (2015 m.) iki 60,7 proc. (2016 m.).

Smurtas ir patyčios. Mokyklinio amžiaus vaikų sveikatos elgsenos (HBSC) tyrimo 2014 m. duomenimis, tarp 42 tyrime dalyvavusių šalių didžiausia 11-15 metų mokinių dalis patyčias patiria Lietuvoje. Vaikams augant patyčių mastai jų atžvilgiu mažėja – bent kartą per 2 mėnesius patyčias mokykloje patyrė 57 proc. 11 metų ir 49 proc. 15 metų mokinių.

6 pav. Mokinių, kurie dažnai patyrė patyčias 2014 metais, dalis, procentais

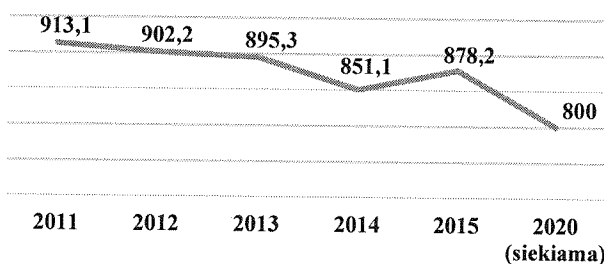
Šaltinis – Mokyklinio amžiaus vaikų sveikatos elgsenos (HBSC 2014) tyrimo duomenys

2012–2016 m. Lietuvos mokyklose buvo vykdomos 4 patyčių ir smurto prevencijos akredituotos programos. Bent vieną smurto ir patyčių prevencijos programą įgyvendino 53,7 proc. Lietuvos mokyklų. Nepaisant to, smurto ir patyčių prevencinėse programose dalyvavo maža mokinių ir mokytojų dalis, t. y. 28,5 proc. visų šalies mokinių ir pagal jas dirbo 20,0 proc. visų šalies mokytojų. Santykinai mažai gimnazijų ir vidurinių mokyklų rinkosi įgyvendinti prevencines programas. Šį faktą galima sieti su menka prevencinių programų pasiūla būtent 9-12 klasių mokiniams.

Smurtą kaip neigiamą socialinį reiškinį ir visuomenės sveikatos problemą lemia įvairūs socialiniai, ekonominiai, psichologiniai veiksniai – skurdas, struktūrinė vyrų ir moterų nelygybė, konfliktinių situacijų, krizių sprendimo įgūdžių stoka, nepakankama pagalba šeimoms, auginančioms vaikus, alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimas, bendruomeniškumo trūkumas. Lietuvoje tik trečdalis gyventojų yra įsitraukę į bendruomeninę veiklą.

1.3. Sveikatos priežiūros kokybės ir paslaugų prieinamumo didinimas

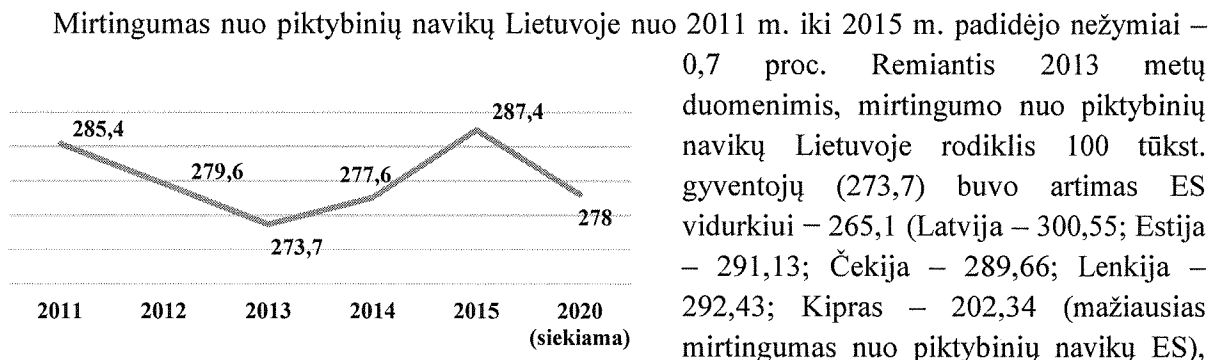
Aukščiausi mirtingumo rodikliai – nuo kraujotakos sistemos ligų ir piktybinių navikų. Sveikatos priežiūros sistemos kokybės ir paslaugų prieinamumo didinimas lieka vienu esminių tikslų. Iššūkis, su kuriuo susiduria visa Europa – tai senėjančių gyventojų amžiaus struktūra, kuri ne tik įtakoja atitinkamus sveikatos sektoriaus rodiklius, bet kartu įpareigoja keisti sveikatos priežiūros paslaugų apimtį, teikimo būdus ir prisitaikyti. Nuo 2011 m. iki 2015 m. mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų Lietuvoje, nors ir nežymiai, bet sumažėjo 3,8 proc. Kraujotakos sistemos

ligos vis dar išlieka pagrindine mirties priežastimi šalyje. 2013 metų duomenimis, Lietuvos mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų 100 tūkst. gyventojų buvo 895,3 ir 2,3 karto viršijo ES šalių vidurkį – 383,35 (Latvija – 914,55; Estija – 718,16; Čekija – 670,25; Lenkija – 635,34; Prancūzija – 212,87 (mažiausiais mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų ES), Bulgarija – 1085,8 (didžiausias mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų).

7 pav. Standartizuoto mirtingumo nuo kraujotakos sistemos ligų 100 tūkst. gyventojų 2011–2015 m. pokyčiai pagal atnaujintą Europos standartą

Šaltinis – Higienos instituto Sveikatos informacijos centro duomenys

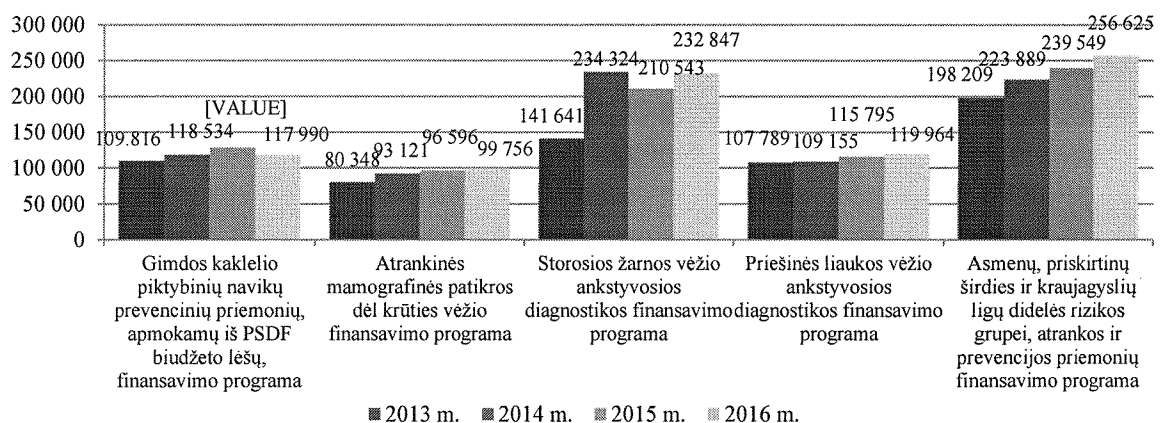
Vengrija – 352,05 (didžiausias mirtingumas nuo piktybinių navikų ES).

8 pav. Standartizuoto mirtingumo nuo piktybinių navikų 100 tūkst. gyventojų 2011–2015 m.

pokyčiai pagal atnaujintą Europos standartą

Šaltinis – Higienos instituto Sveikatos informacijos centro duomenys

Prie mirtingumo nuo piktybinių navikų mažinimo prisideda nuosekliai plėtojamos ir vykdomos prevencinės programos. 2016 m. toliau buvo vykdomos 5 prevencinės programos, 4 programų apimtys padidėjo, palyginti su 2015 metais. Siekiant išvengti gimdos kaklelio vėžio, nuo 2016 m. rugsėjo 1 d. PSDF biudžeto lėšomis buvo pradėtos skiepyti 11 metų mergaitės.

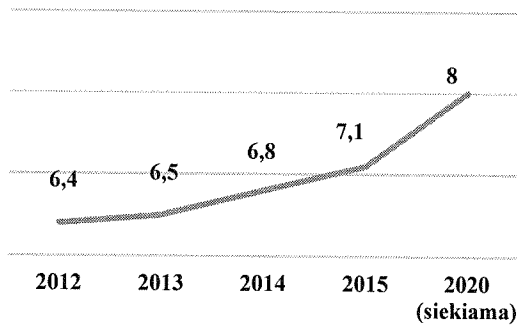

9 pav. Asmenų, 2013–2016 m. patikrinusių pagal prevencines programas, skaičius

Šaltinis – Valstybinės ligonių kasos prie Sveikatos apsaugos ministerijos informacinės sistemos „Sveidra“ duomenys

Atlikta pakankamai mokslinių tyrimų, įrodančių, kad nesveika, neteisinga mityba daro įtaką lėtinių neinfekcinių ligų, ypač kraujotakos sistemos ir onkologinių ligų, sudarančių didžiausią Lietuvos gyventojų mirtingumo dalį, atsiradimui. Būtina keisti gyventojų mitybos įpročius, skatinant Lietuvos gyventojus sveikai maitintis, prevencinėmis priemonėmis didinti informuotumą ir supratimą apie sveikos mitybos teigiamą poveikį sveikatai.

Šeimos gydytojo komanda. Šeimos gydytojo institucijai kaip pirminei sveikatos priežiūros paslaugų grandžiai bei esančiai arčiausiai paciento ir pirmiausiai turinčiai spręsti paciento problemas, turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Lietuvoje šeimos gydytojų darbo krūvis yra per didelis, nes prie šeimos gydytojų prisirašiusių pacientų yra per daug, pacientų pasiskirstymas tarp gydytojų neretai skiriasi kartais, didėja apsilankymų pas šeimos gydytojus skaičius. Nuo 2012 m. iki 2015 m. Lietuvoje šeimos gydytojų skaičius 10 tūkst. gyventojų didėjo, tačiau nepakankamai, kad veiksmingai ir negrįžtamai spręstųsi patekimo pas šeimos gydytoją eilių problemos. Todėl ir

toliau reikia didinti šeimos gydytojų skaičių bei mažinti prisirašiusių prie šeimos gydytojų pacientų skaičių, atsižvelgiant į geografinio pasiskirstymo, demografinius, socialinius ir kt. rodiklius. ES ir EBPO šalyse šeimos gydytojų skaičius labai įvairus, priklauso nuo šalies sveikatos priežiūros sistemos organizavimo, pavyzdžiui, Prancūzijoje yra 15,5 šeimos gydytojų /10 tūkst. gyventojų, o Lenkijoje – 2,2 / 10 tūkst. gyventojų.

10 pav. Šeimos gydytojų skaičiaus 10 tūkst. gyventojų 2012–2015 m. pokyčiai

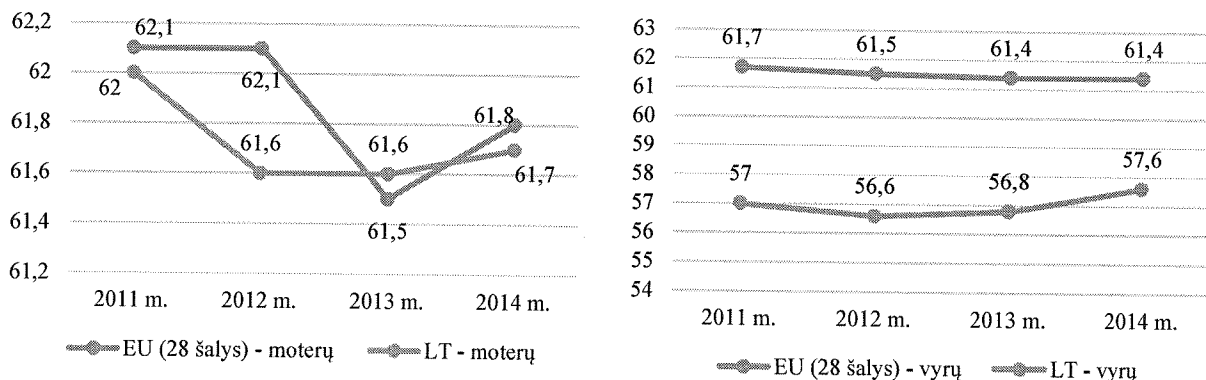
Šaltinis – Higienos instituto Sveikatos informacijos centro duomenys

Kita neišnaudota galimybė – tai stipresnių ir platesnių kompetencijų gydytojų komandų suformavimas, išplečiant slaugytojų, dirbančių šeimos gydytojo komandoje, profesines kompetencijas, į komandą įtraukiant socialinius darbuotojus. Lietuvoje slaugytojų skaičius, tenkantis 1 000-iui gyventojų, yra nepakankamas (Lietuvoje – 7 slaugytojai, ES vidurkis – 8), be to, Lietuva ir Slovėnija yra vienintelės ES šalys, kuriose slaugytojų skaičius mažėja. Lietuvoje nėra slaugytojų poreikio ir prognozavimo stebėsenos sistemos, įvertinančios naujų darbo vietų ir pareigybių poreikį ir jų tolygų paskirstymą šalyje, o tai apsunkina slaugos studijas pasirenkančių studentų skaičiaus planavimą ir įdarbinimo galimybes sveikatos priežiūros įstaigose, ypač, regionuose.

Šeimos gydytojams tenkančią administracinę naštą sumažintų ir atitinkamų veiksmų (pvz. e.receptų išrašymo) atlikimą paspartintų platesnis sukurtos E. sveikatos sistemos priemonių naudojimas. Per 2016 metus atlikti e. sveikatos sistemos patobulinimai įtakojo gerus rezultatus: į centrinę e. sveikatos informacinę sistemą pateikta daugiau kaip 446 tūkst. elektroninių medicinos dokumentų, išrašyta per 161 tūkst. e. receptų, užregistruota apie 2,7 mln. apsilankymų, kurių įgyvendinimą būtina tęsti. Apie 130 vaistinių (vaistinių tinklų), t. y. daugiau kaip 80 proc. Lietuvos vaistinių, yra pasirengusios išduoti ir išduoda vaistus pagal e. receptus. Atlikti e. recepto naudojimo patobulinimai leidžia maksimaliai sutrumpinti e. recepto išrašymo laiką, kuris įgudusiam vartotojui užima iki pusantros minutės.

1.4. Visuomenės sveikatos stiprinimas

Sveiko gyvenimo trukmė. 2014 metų duomenimis, Lietuvos moterų sveikų gyvenimo metų rodiklis – 61,7 metai – buvo nežymiai mažesnis už ES valstybių narių vidurkį (61,8 metų). Tačiau Lietuvos vyrai iš kitų ES valstybių narių vyrų išsiskiria mažu sveikų gyvenimo metų rodikliu (57,6 metai) ir gyvena 3,8 metų mažiau, palyginti su ES valstybių narių vidurkiu.

11 pav. Lietuvos moterų ir vyrų sveiko gyvenimo trukmės (metais) palyginimas
2011–2014 m. su ES šalių vidurkiu
Šaltinis – Eurostato duomenys

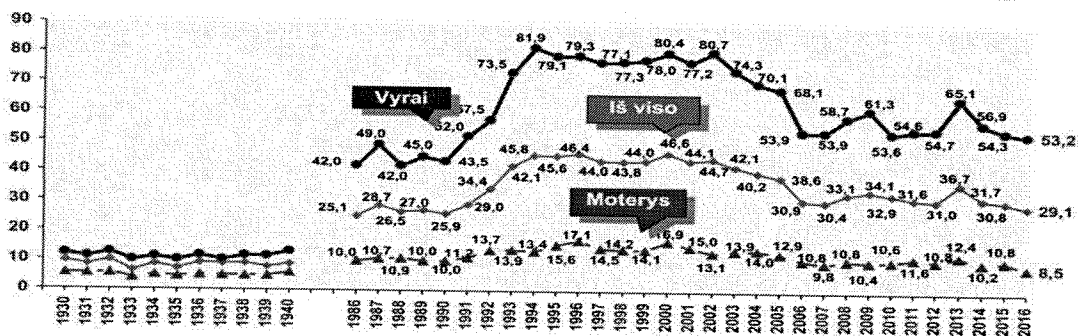
Sveikatai įtaką daro paties žmogaus elgsena, aplinka, naujos technologijos, sveikatos priežiūros sistemos veikla ir rizikos veiksniai: tabako rūkymas, nepakankamas fizinis aktyvumas, žalingas alkoholio vartojimas, neracionali mityba, stresas, skurdas.

Neramina vaikų sveikatos rodikliai. Lietuvoje 5, 7 ir 9 klasės mokinių, kurie bent kartą per dieną valgo daržovių, dalis sudaro 36,5 proc., vaisių – 38,6 proc. Pusryčius kasdien valgo tik 51,7 proc. mokinių. Nustatyta, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai, nelankantys ikimokyklinio ugdymo įstaigų, per mažai suvartoja daržovių, vaisių, žuvies ir jos produktų, o saldumynų suvartoja per daug.

Vaikų fizinis aktyvumas nepakankamas: 5, 7 ir 9 klasės mokinių, kurie kasdien ne pamokų metu sportuoja apie 60 min. ir ilgiau (PSO norma), dalis sudaro tik 9,7 proc., o mokinių, kurie vidutiniškai 4 val. ir daugiau valandų per dieną laiką leidžia ypač pasyviai – žiūri televizorių, dirba ar žaidžia kompiuteriu (neįskaitant laiko, praleisto mokykloje), dalis sudaro 19,4 proc. Sveikatos ugdymas, ypač nuo pat vaikystės – svarbiausias sveikatos stiprinimo veiksnys, skatinantis naudingų įpročių, vertybių ir elgesio formavimą. Todėl būtina ir toliau nuosekliai vykdyti inovatyvias ir patrauklias informavimo priemones, skirtas šviesti gyventojus sveikatos klausimais, ypatingą dėmesį skiriant vaikams, jaunimui, jų tėvams, kitoms tikslinėms grupėms.

Psichikos sveikata. Vienas iš svarbiausių rodiklių, atspindinčių visuomenės psichikos sveikatos būklę, – savižudybių skaičius. 2015 m. Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų teko 30,8 savižudybės, 2016 m. (preliminarūs duomenys) – 29,1 savižudybės. Nors rodikliai nežymiai pagerėjo, tačiau palyginti su ES 28 šalių vidurkiu (2013 m. – 11,7 savižudybių 100 tūkst. gyventojų), išlieka gana aukšti. Didesnis savižudybių skaičius vyrauja tarp kaimo gyventojų bei tarp vyrų.

SAVIŽUDYBIŲ DAŽNIS LIETUVOJE 1930-40 IR 1986-2016 METAIS 100 000 GYVENTOJŲ

Duomenys – Higienos instituto Sveikatos informacijos centras
2016 m. duomenys - preliminarūs

12 pav. Savižudybių dažnis Lietuvoje

Šaltinis – Higienos instituto Sveikatos informacijos centro duomenys

Moksliskai įrodyta, kad savižudybių riziką didinantys veiksniai yra alkoholis, narkotikai, somatinės ligos, psichikos sutrikimai, patyčios, depresija. Todėl itin svarbu sutelkti visų institucijų pastangas, užtikrinant savalaikę ir veiksmingą pagalbą žalingų įpročių turintiems asmenims. Per 2016 metus, siekiant padidinti psichologinės pagalbos paslaugų prieinamumą gyventojams, sumažintas (nuo 40 tūkst. iki 20 tūkst.) maksimalus galimas psichologo aptarnaujamų gyventojų skaičius.

Kita veiklos kryptis, kuria būtina intensyviai dirbti – prevencinių priemonių dėl tinkamos informacijos sklaidos apie įvykusias savižudybes įgyvendinimas. Nuo 2016 m. liepos 1 d. vykdant žiniasklaidos priemonių monitoringą bei konsultuojant žurnalistus dėl tinkamo informacijos pateikimo, per 6 mėnesių aktyvios stebėsenos laikotarpį bendras straipsnių apie įvykusias savižudybes skaičius bei netinkamai publikuotų straipsnių skaičius sumažėjo daugiau kaip 2 kartus. Taip pat patvirtinta nauja Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodekso redakcija, griežtai reglamentuojanti informavimo apie savižudybes principus.

1.5. Aplinkos, tinkamos darniai gyventi visoms gyvybės formoms, kokybės užtikrinimas

Lietuva pagal Aplinkos veiksmingumo indeksą (angl. Environmental Performance Index), kuris parodo, kaip valstybės veiksmingai sprendžia svarbiausius aplinkosauginius klausimus dviejose srityse: žmonių sveikatos apsaugos nuo žalingo aplinkos poveikio ir ekosistemų apsaugos, yra tik 17 tarp 28 ES narių valstybių (2016 m. reikšmė – 85,5). Pastaraisiais metais fiksuota Lietuvos pažanga aplinkosaugos tikslų įgyvendinime, tačiau, siekiant pagerinti Lietuvos Aplinkos veiksmingumo indeksą, dideli iššūkiai laukia ekosistemų gyvybingumo didinimo, vandens išteklių apsaugos ir nuotekų tvarkymo valdymo, oro taršos, klimato kaitos valdymo srityse.

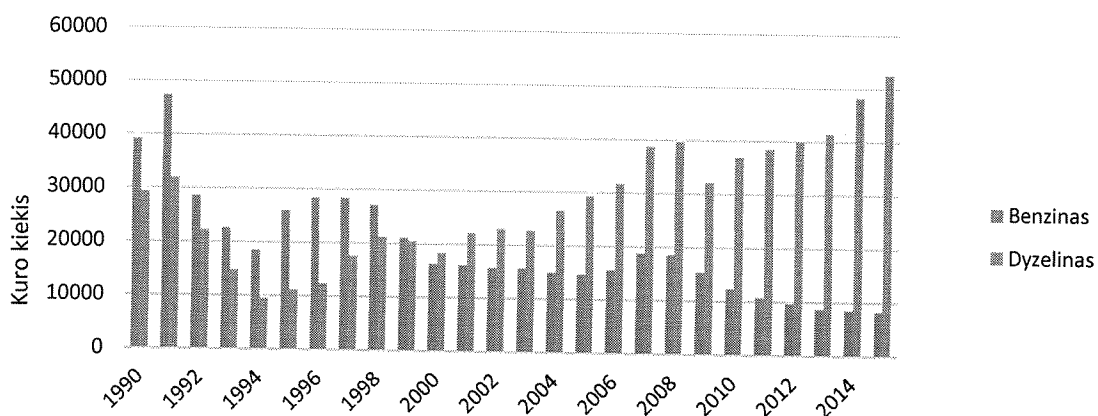
Vandens telkinių būklė. Lietuva nuo 2010 m. iki 2015 m. nepasiekė pažangos vandens telkinių būklės gerinimo srityje (2010 m. 52 proc. vandens telkinių buvo geros būklės, 2015 m. - 53 proc.), nors yra įsipareigojusi ES iki 2021 m. turėti 82 proc. geros būklės vandens telkinių. Taip pat

svarbu tai, kad ES šalys narės įpareigosios vėliausiai iki 2027 m. pasiekti gerą visų vandens telkinių būklę. Tuo tarpu Lietuvoje nebuvo įgyvendinamos dar 2010 metais suplanuotos vandens telkinių būklės gerinimo priemonės, nes trūko politinės valios derybose su reikšmingiausią neigiamą poveikį darančio – žemės ūkio – sektoriaus atstovais, nebuvo mechanizmo užtikrinančio priemonių įgyvendinimą, vėlavo finansavimas. Artimiausiu metu nesiimant aktyvių veiksmų tobulinti esamą vandens telkinių ir jų vandens naudojimo valdymo mechanizmą bei spręsti nustatytas problemas, Lietuvai iki 2021 metų nepavyks įgyvendinti ambicingų ES įpareigojimų padidinti geros būklės vandens telkinių dalį daugiau nei trečdaliu.

Vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kokybė. Lietuvoje šiuo metu geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kokybė ir kaina yra labai netolygi (vidutinė kaina svyruoja nuo 1,25 iki 3,41 EUR/m³ arba 173 proc.). Kuo mažesnė įmonė, tuo didesnė paslaugų savikaina ir didesnis skirtumas tarp kainos ir savikainos. Mažose savivaldybėse gyventojai gauna mažesnes pajamas ir moka už geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugas daugiausiai. Ženklių kainų skirtumą sąlygoja tai, kad mažose įmonėse paslaugų savikaina žymiai didesnė, nei stambesnėse įmonėse, be to, daugiau nei pusė vandens įmonių veikia nuostolingai. Vandentvarkos ūkiui būdinga didelė infrastruktūros apimtis, dėl to šios įmonės kasmet patiria dideles turto nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudas, tačiau tik dalis turto nusidėvėjimo sąnaudų įtraukiamos į paslaugų kainą, nes už subsidijas įsigytas turtas į paslaugų kainą neįskaiciuojamas. Norint tvaraus vandentvarkos sektoriaus, būtina visos infrastruktūros nusidėvėjimo sąnaudas įtraukti į paslaugų kainą ir tuo pačiu pertvarkyti sektorių sustambinant įmones. Stambinimas užtikrintų kainų ir paslaugų netolygumo šalyje mažėjimą, būtų išnaudojami masto ekonomikos privalumai, didesnis valdymo efektyvumas.

Oro tarša ir kokybė. Lietuvoje, kaip ir kitose ES šalyse, į aplinkos orą išmetamas teršalų kiekis mažėja, tačiau kai kurių teršalų nepakankamai, kad nesiimant papildomų veiksmų būtų pasiekti tarptautiniu lygiu Lietuvai nustatyti taršos mažinimo tikslai 2020 metams bei iki žmonių sveikatai nepavojingų oro užterštumo lygių pagerinta oro kokybė.

Didžiausias iššūkis – azoto oksidų taršos mažinimo tikslo įgyvendinimas (iki 2020 m. liko sumažinti 32 procentais). Šis teršalas ne tik tiesiogiai neigiamai veikia žmonių sveikatą, bet ir prisideda prie kito sveikatai ir ekosistemoms pavojingo teršalo – ozono aplinkos ore susidarymo, kuris pats savaime iš taršos šaltinių neišmetamas. Didžioji dalis azoto oksidų kiekio (2014 metų duomenimis, 67 procentai) išmesta iš transporto sektoriaus, 78 procentai išmetamo kiekio buvo iš kelių transporto. Transporto taršą sąlygoja didelis, senas (vidutinis Lietuvoje registruotų lengvųjų automobilių amžius 2016 m. sausio 1 dienos duomenimis - 15 metų, krovininių – 10-20 metų) ir dėl to žemus Euro (taršos) standartus atitinkantis vidaus degimo varikliais varomų automobilių parkas, kuriame vis didesnę dalį sudaro dyzeliniu varomi automobiliai (pvz., per 2015 metus, lengvųjų dyzeliniu varomų automobilių skaičius išaugo apie 90 tūkst.).

13 pav. Benzino ir dyzelino suvartotas kiekis, TJ (Tera Džauliais)
Šaltinis – Aplinkos apsaugos agentūros duomenys

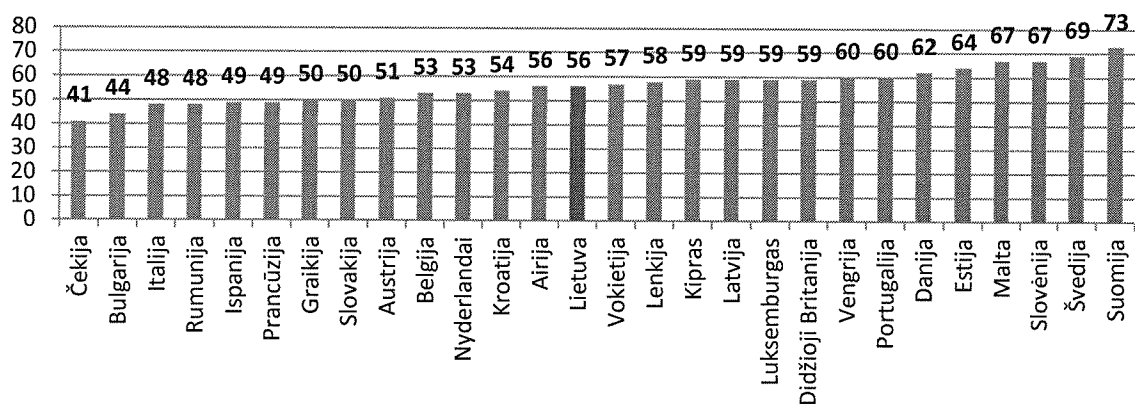
Kitas oro taršos, oro kokybės ir kartu neigiamo poveikio žmonių sveikatai (ypač aktualu didžiuosiuose Lietuvos miestuose šildymo sezonu) problemas keliantis teršalas – smulkiosios kietosios dalelės ir pagrindinis jų šaltinis – energetikos sektorius, įskaitant namų ūkių (individualių būstų) šilumos gamybos įrenginius ir juose deginamą kietąjį kurą. Kietojo kuro deginimas namų ūkių šildymo įrenginiuose yra žymiai taršesnis už jo deginimą dideliuose energetikos ar pramonės įrenginiuose. Lietuvoje iki šiol neregamentuota ir nekontroliuojama kietojo kuro kokybė, nepakankamos teisinės ir finansinės priemonės siekiant vystomose labiausiai urbanizuotose teritorijose, kuriose veikia aplinkosauginiu požiūriu efektyvi centralizuoto šilumos tiekimo sistema, naujus šilumos vartotojus (būstus) aprūpinti centralizuotai tiekiamą šilumą arba šilumos energiją gaminti naudojant saulės, elektros ar geoterminę energiją.

Klimato kaita. Naujausiais išmetamųjų šiltnamio efektą sukeliančių dujų apskaitos ir prognozių duomenimis, Lietuvoje į atmosferą išmetami vis didesni šių dujų kiekiai. 2015 m. Lietuvoje į atmosferą buvo išmesta per 20 mln. tonų šiltnamio dujų (apie 1 proc. daugiau nei 2014 m.). Daugiausiai – 55 proc. – išmetė energetikos sektorius. Jo pagrindinis teršalų šaltinis buvo transportas (46 proc.); antroje vietoje – žemės ūkis (23 proc.), trečioje – pramonė (17 proc.), ketvirtoje – atliekų sektorius (5 proc.). 2015 m. palyginti su 2014 m., labiausiai išmetamų dujų kiekis išaugo transporto (daugiau kaip 5 proc.) ir žemės ūkio sektoriuose (3 proc.). Pastarajame dėl ariamos žemės ir sintetinių trąšų naudojimo tarša ypač padidėjo – nuo 47 proc. 2014 m. iki 53 proc. 2015 m. Pagal atliktas politikos, priemonių ir šiltnamio dujų prognozes iki 2035 m. išmetamųjų šiltnamio dujų kiekis transporto ir žemės ūkio sektoriuose ir toliau didės. Tai kelia rimtą grėsmę, kad Lietuva neįgyvendins 9 proc. išmetamųjų šiltnamio dujų kiekio sumažinimo, lyginant su 2005 m., tikslo 2030 m. ES prekybos apyvartiniais taršos leidimais nedalyvaujantiems sektoriuose.

Biologinė įvairovė. Lietuva privalo prisidėti prie tarptautinio tikslo ir įgyvendinti nacionaliniame lygmenyje išsikeltą tikslą – sustabdyti biologinės įvairovės nykimą, ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų kokybės blogėjimą, kur įmanoma, jas atkurti. Šiuo metu Lietuvoje ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų būklė nevertinama ir tuo atsiliekama nuo daugelio ES valstybių narių. Trūksta susistemintų biologinės įvairovės ir ekosistemų mokslinių tyrimų (ypač ilgalaikių) ir duomenų, be to, dažnai praktikoje taikomas nepakankamai veiksmingas tradicinis biologinės įvairovės apsaugos būdas – saugoti pavienes rūšis arba atskiras vertingas biologine įvairove teritorijas. Tuo tarpu Europoje ir pasaulyje siekiama saugoti šalies mastu vertingus kraštovaizdžius, buveines ir svarbius

kitus biologinės įvairovės elementus, apsaikyti, saugoti ir atkurti sunaikintas ar susilpnintas ekosistemų funkcijas. Siekiant ateityje išvengti didesnio neigiamo poveikio gamtos apsaugai, taip pat žmonių sveikatai, Lietuvai itin svarbu pradėti vertinti ekosistemų būklę, jų gebėjimą teikti paslaugas ir teikiamų ekosistemų paslaugų kokybę, sukurti ir palaikyti mokslinės informacijos apie svarbius biologinės įvairovės objektus ir ekosistemų būklę kaupimo ir atnaujinimo sistemą.

Visuomenės aplinkosauginis sąmoningumas. 2014 m. Eurobarometro duomenimis Lietuvoje net 93 procentai respondentų pažymėjo, jog jiems svarbi aplinkos apsauga, tačiau gerai informuoti apie aplinką jaučiasi tik 56 procentai iš jų, o likusiems trūksta informacijos. Lietuva pasiekė ES šalių vidurkį – visuomenės informuotumas apie aplinką nuo 49 procentų 2011 m. pakilo iki 56 procentų 2014 m., tačiau nepasiekė mūsų kaimyninių šalių Latvijos ir Estijos, bei vis dar atsilieka nuo kai kurių Europos šalių (Suomija – 73 procentai, Slovėnija – 67 procentai, Švedija – 69 procentai, Malta – 67 procentai).

14 pav. Respondentų, kurie jaučiasi gerai informuoti apie aplinką, dalis, procentais
Šaltinis – Eurobarometro duomenys

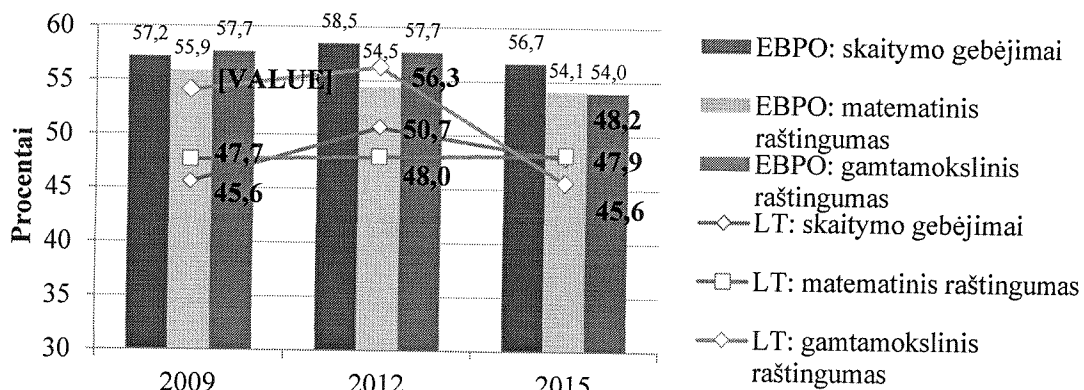
Tai, kad žmonėms aplinkos apsauga svarbi yra geras postūmis visuomenės informavime vykdant intensyvų švietimą. Tačiau šiuo metu būtina komunikaciją nukreipti ne tik į žinių apie aplinką suteikimą – informavimą, bet, itin svarbu, į vartojimo įpročių pokytį, palankaus aplinkai gyvenimo būdo pasirinkimą, nes Lietuvos visuomenės nariai yra vieni mažiausiai savo elgseną į aplinkai palankesnę keisti linkusių europiečių, todėl jie dažniau pasirenka ne tokius veiksmingus elgsenos kaitos būdus.

Teritorijų planavimas ir statybų priežiūra. Lietuvoje pastaruoju metu fiksuojamas tiek teritorijų planavimo ir statybos procesų patikrinimų, kurių metu nustatyti teisės aktų pažeidimai, dalies augimas (2016 m. – 5,84 proc.), tiek savavališkų statybų atvejų skaičiaus didėjimas (2016 m. – 482). Siekiant didinti valstybės teritorijų planavimo ir statybos priežiūros procesų efektyvumą bei užtikrinti veiksmingesnę neteisėtų statybų prevenciją, būtina tobulinti teisinį šių sričių reguliavimą, stiprinti rizikingiausių teritorijų planavimo ir statybos subjektų kontrolę, diegti išmaniojo inspektavimo sprendimus. Operatyvesnį ir kokybiškesnį ginčų nagrinėjimą teritorijų planavimo ir statybos srityse turėtų užtikrinti ikiteisminių teritorijų planavimo ir statybos ginčų nagrinėjimo komisijų įsteigimas. Efektyvesnę neteisėtų statybų prevenciją turėtų užtikrinti statinių projekto dalių viešinimas bei detaliųjų planų sprendinių 3D formatu vizualizavimas.

II. ŠVIETIMO, KULTŪROS IR MOKSLO PASLAUGŲ KOKYBĖS BEI EFEKTYVUMO DIDINIMAS

2.1. Darnios ir kūrybingos asmenybės ugdymas kultūros, meno ir švietimo priemonėmis, kuriant darnią pilietinę visuomenę ir veiksmingą darbo rinką

Mokinių pasiekimų lygis. 2015 metų Tarptautinio penkiolikmečių tyrimo PISA rezultatai atskleidė skaitymo gebėjimų ir gamtamokslinio raštingumo Lietuvoje suprastėjimą. Taip pat parodė, kad labai skiriasi visų Lietuvos mokyklų rezultatai, ypač lyginant kaimo ir miesto mokyklas (pavyzdžiui, gamtamokslinio raštingumo rezultatų didmiesčio mokyklose vidurkis 56 taškais aukštesnis už kaimo mokyklų), o aukštesnių pasiekimų dažniau pasiekia merginos (skaitymo gebėjimais merginos lenkė vaikus 39 taškais, kas prilygsta maždaug metų mokymosi rezultatui, gamtamokslinio raštingumo – 7 taškais, o matematinio raštingumo vaikų ir merginų rezultatai buvo panašūs). Visų tirtų sričių Lietuvos mokinių pasiekimai žemesni už Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) šalių vidurkį.

15 pav. Mokinių, kurių pasiekimų lygis bent 3 (iš 6) pagal PISA, dalis, procentais

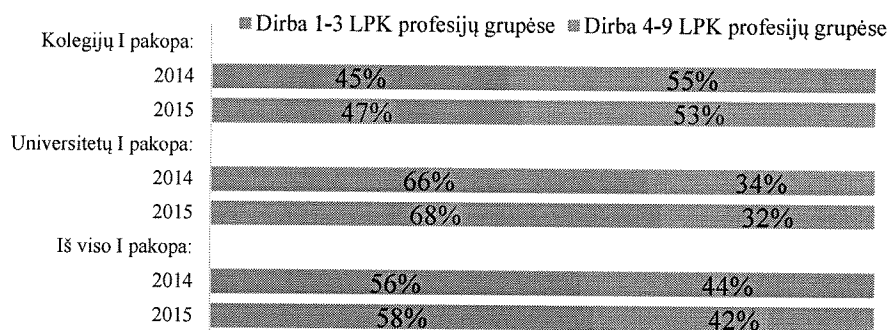
Šaltinis – Tarptautinio penkiolikmečių tyrimo PISA 2015 ataskaita

Svarbūs mokinių pasiekimus lemiantys veiksniai – ugdymo proceso kokybė, kur svarbiausias vaidmuo tenka mokytojui, mokyklų aprūpinimas materialiaisiais ištekliais, mokymuisi skirtas laikas, socialinė, kultūrinė ir ekonominė mokinių aplinka ir kt. Be šių veiksnių, tarptautiniais tyrimais matuojamų pasiekimų lygį lemia ir šalyje ugdomų ir tyrimais matuojamų mokinių pasiekimų atitiktis, taip pat – tyrimo užduočių pobūdis (pavyzdžiui, gamtamokslinio raštingumo rezultatų kritimui neigiamos įtakos galėjo turėti ir kompiuterinis testavimas). Siekiant tvoros mokinių pasiekimų pažangos, numatoma tobulinti skaitymo gebėjimų – įvairių dalykų mokymosi pagrindo – ugdymą, pedagogų kompetenciją, pagalbos mokiniui teikimą, pasiekimų vertinimą. Taip pat numatoma gerinti mokyklų aprūpinimą intelektualiais ir materialiaisiais ištekliais, kas prisidėtų prie geresnių mokinių pasiekimų ir mažintų atotrūkį tarp atskirų mokyklų.

Baigusių profesinio mokymo ir studijų programas įsidarbinimas. Pastaraisiais metais beveik kas dešimtas baigęs profesinio mokymo įstaigą per metus nuo kvalifikacijos įgijimo nerado darbo (2015 m. užsiregistravusių darbo biržose buvo 9,89 proc., 2016 m. – 9,28 proc.). Tai rodo, kad profesijų pasiūla ir paklausa nevisai subalansuotos. Greičiausiai įsidarbina tie, kurių profesijos nėra itin siauros krypties.

Profesiniame mokyme ypač svarbus glaudus bendradarbiavimas su socialiniais partneriais, verslo atstovais. Siekiant profesinio mokymo kokybės, svarbu žinoti, kokie yra darbo rinkos poreikiai, kartu prognozuoti specialistų poreikį regionuose, tirti kokių gebėjimų reikia profesinių mokyklų absolventams, kad jie sklandžiai integruotųsi, gebėtų veiksmingai ir produktyviai dirbti. Kvalifikuotai darbo jėgai parengti reikia modernizuoti profesinį mokymą, tobulinti mokymo turinį ir procesą, užtikrinti jo atitiktį darbo rinkos poreikiams.

Nors Lietuva pasižymi didele aukštąjį išsilavinimą įgijusių gyventojų dalimi (2015 m. aukštąjį išsilavinimą įgiję 30 – 34 m. gyventojai sudarė 55 proc., tai aukščiausia reikšmė ES), tik 58 proc. 2015 m. Lietuvos aukštųjų mokyklų pirmos pakopos absolventų, kurie netęsia studijų, įsidarbina darbuose, kuriems reikalinga aukšta kvalifikacija.

16 pav. Aukštųjų mokyklų pirmos pakopos absolventų, dirbančių 1–3 Lietuvos profesijų klasifikatoriaus (toliau – LPK) pagrindinėse grupėse kitų metų po studijų baigimo sausio mėn. 1 d., dalis nuo visų dirbančių ir netęsiančių mokslų pirmos pakopos absolventų, procentais

Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema, Sodra

Viena iš galimų šios situacijos priežasčių – netinkamai arba visai nepritaikomos švietimo sistemoje įgytos formaliosios kompetencijos ir gebėjimai. Tik 27 proc. darbdavių vertina aukštųjų mokyklų absolventų studijų metu įgytas žinias ir net 44 proc. mano, kad aukštosios mokyklos netinkamai paruošia studentus darbo rinkai, įvardindami, kad tai lemia dėstytojų darbo kokybę (74 proc.) bei atsakingas studento požiūris į studijas (66 proc.). Darbdavių nuomone, absolventams, kad būtų pasirengę darbo rinkai, labiausiai trūksta gebėjimo laiku ir atsakingai priimti sprendimus (84 proc.), analizuoti informaciją (77 proc.) ir sugebėjimo pateikti originalias idėjas ar netradicinius sprendimus (59 proc.). Tai parodo, jog egzistuoja neatitiktis tarp švietimo sistemoje teikiamų kompetencijų ir darbo rinkai reikalingų gebėjimų, įvertinamų turimomis kvalifikacijomis.

Švietimo sistemos teikiamų kompetencijų ir darbo rinkoje reikalingų gebėjimų, aproksimuojamų turima formalia kvalifikacija, neatitiktis kyla dėl ekonominių (sulėtėjęs darbo našumas, augantys atlyginimai, nelankstūs darbo santykiai, žemos išlaidos veiksmingoms darbo rinkos priemonėms), demografinių (auganti darbingo amžiaus asmenų emigracija, žemas gimstamumas) ir švietimo veiksnių (fragmentuota institucijų struktūra, į rezultatą neorientuota

finansavimo sistema, žemi mokinių pagrindiniai gebėjimai, dėstymo aukštosiose mokyklose kokybės problemos). Švietimo ir darbo rinkos neatitikčiai mažinti numatoma atnaujinti bendrojo ugdymo programų turinį ir mokymo metodus, taip pat studijų programų turinį, akcentuojant tarpdiscipliniškumą bei įgyvendinti modulinę studijų sistemą. Svarbu įdiegti profesinės karjeros planavimo sistemą ir užtikrinti aukštųjų mokyklų absolventų karjeros planavimo palaikymą; parengti studijų pasiūlos vertinimo metodiką, akcentuojant prioritetines studijų kryptis, kurių ruošiami absolventai yra reikalingi tvariam Lietuvos vystymuisi užtikrinti.

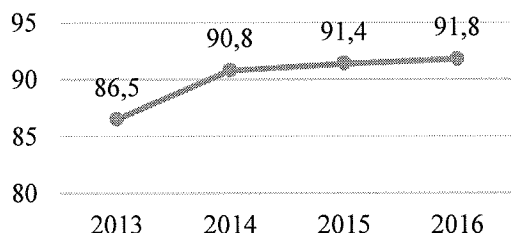
Kūrybingos asmenybės ugdymas. Ugdant darnią ir kūrybingą asmenybę svarbų vaidmenį vaidina ne tik švietimas, bet ir asmens dalyvavimas kultūrinėje ir meninėje veikloje. Dalyvaujantys kultūrinėse veiklose gyventojai ir kultūros vartotojai yra aktyviai labiau visuomeniškai, laimingi, sveiki, pasitiki kitais bei didžiuojasi savo pilietybe. Tuo tarpu Lietuvos rodikliai šioje srityje nėra geri. 2014 metų gyventojų dalyvavimo kultūros ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimo duomenimis, tik 37,2 proc. visuomenės narių linkę aktyviai dalyvauti kultūrinėje – meninėje veikloje. Remiantis 2013 m. Eurobarometer tyrimu „Kultūros prieinamumas ir dalyvavimas“, 71 proc. Lietuvos gyventojų nedalyvauja jokiose (individualiose ar grupinėse) kūrybinėse veiklose, kai tuo tarpu ES nedalyvaujančiųjų vidurkis yra 62 proc. Palyginimui, kaimyninėje Latvijoje jokiose kūrybinėse veiklose nedalyvaujančių gyventojų skaičius siekia 58 proc., o Estijoje – tik 50 proc. Nepakankamo dalyvavimo kultūriniame gyvenime vieną iš priežasčių, sąlyginai, iliustruoja ir namų ūkių išlaidų kultūrai dydis. ES namų ūkių išlaidos kultūrai vidutiniškai sudaro 4,5 proc., tuo tarpu Lietuvoje – 2,7 proc. visų išlaidų. Palyginimui, mūsų kaimynų rodikliai – Latvijoje namų ūkių išlaidos kultūrai vidutiniškai sudaro 4,0 proc., Lenkijoje – 4,1 proc., Estijoje – 4,3 proc.

Vien kultūros politikos priemonėmis didindami kokybiškų kultūros paslaugų pasiūlą, kultūros vartojimo ir dalyvavimo kultūroje problemą išspręsimė tik iš dalies, todėl reikia ugdyti paklausą, visų pirma, vaikų ir jaunimo tarpe, siekiant dalyvavimą kultūroje paversti sąmoningu pasirinkimu. Tačiau iki šiol pasigendama sinergijos bei bendrų prioritetų tarp švietimo ir kultūros sistemų. Siekdami sąmoningos, kūrybingos, besididžiuojančios savo šalimi visuomenės ateityje, visų pirma, turime ugdyti atitinkamas vertybes visuose ugdymo ir švietimo lygmenyse. Lietuvoje kultūros sektoriaus potencialo panaudojimas formaliajame ir neformaliajame ugdyme nėra sisteminis. Kultūros įstaigų edukacinės programos ne visada kuriamos atliepti ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programų turinį, o švietimo įstaigos kultūros įstaigų paslaugomis naudojasi fragmentiškai, pamokos kultūros įstaigose vedamos retai. Todėl bus siekiama visapusiško, į konkrečius rezultatus orientuoto kultūros ir švietimo sistemų bendradarbiavimo. Bus sprendžiama, kaip sudaryti vienodas galimybes ugdymuisi kultūros įstaigose vaikams regionuose bei analizuojamos nemokamo muziejų lankymo socialinę atskirtį patiriantiems vaikams ir jaunimui užtikrinimo alternatyvos.

2.2. Švietimo prieinamumo ir tarptautinio konkurencingumo didinimas

Ikimokyklinio ugdymo prieinamumas. Išankstiniais 2016 m. duomenimis, švietimo įstaigas lankė 91,8 proc. 4–6 metų vaikų. Pastaraisiais metais šis rodiklis gerėjo, nes buvo įsteigta naujų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupių (per dvejus metus miestuose jų padaugėjo 437, kaimo vietovėse – 84). Nuo 2016 m. rugsėjo priešmokyklinis ugdymas tapo privalomu, todėl švietimo įstaigas turėtų lankyti visi 6 m. vaikai.

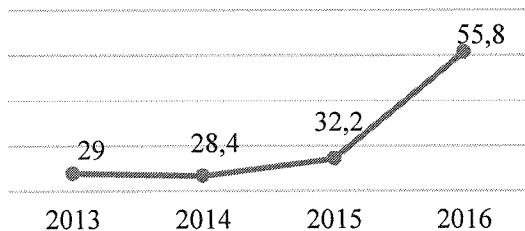
Tačiau kaimo vietovėse buvo ugdoma tik apie pusę (52,4 proc.) čia gyvenančių 4–6 metų vaikų. Dalis kaime gyvenančių vaikų švietimo įstaigas lankė mieste, tačiau tokia situacija galimai susiklostė ir dėl to, kad šeimos pirmenybę teikia vaikų priežiūrai ir ugdymui namuose arba todėl, jog arti namų nėra ugdymo įstaigos. Vaikų dalyvavimo ankstyvajame ugdyme rodikliais Lietuva atsilieka nuo ES šalių. Lietuvoje 2016 m. švietimo įstaigas lankė 89,4 proc. 5 metų vaikų ir 85,3 proc. 4-mečių. *Eurostat* duomenimis, daugiau nei pusėje ES šalių švietimo įstaigas lankė daugiau 4-

mečių nei Lietuvoje (pavyzdžiui, Prancūzijoje, Maltoje švietimo įstaigas lankė visi 4-mečiai, kaimyninėje Latvijoje – 91,6 proc., Estijoje – 90,6 proc.). Siekiant didesnio vaikų dalyvavimo ankstyvajame ugdyme masto, reikia didinti ankstyvojo ugdymo prieinamumą jaunesniems vaikams, ypač kaimo vietovėse.

17 pav. Švietimo įstaigas lankančių 4–6 m. vaikų dalis, procentais

Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema, Lietuvos statistikos departamentas

Neformalusis vaikų švietimas.

Neformaliojo švietimo galimybėmis, teikiamomis mokykloje ar už jos ribų, 2016 m. pasinaudojo 55,8 proc. bendrojo ugdymo mokyklų mokinių. Neformaliojo vaikų švietimo plėtrą pastaraisiais metais paskatino padidintas finansavimas (2016 m. skirta 9,72 mln. eurų, t. y. 3 kartus daugiau nei 2015 m. (3,27 mln.

eurų) ir 2015 m. įvestas neformaliojo švietimo krepšelis. Juo 2016 m. pasinaudojo 82 tūkst. mokinių.

18 pav. Neformaliojo vaikų švietimo prieinamumas, procentais

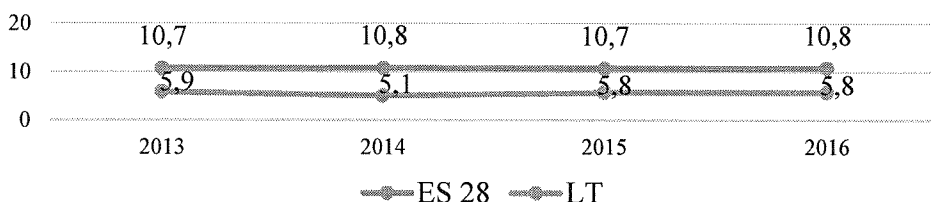
Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema

Pastaraisiais metais stebimi vaikų dalyvavimo neformaliajame ugdyme netolygumai atskirose savivaldybėse – vienose savivaldybėse įvairiomis neformaliojo švietimo galimybėmis pasinaudojo mažiau nei ketvirtadalis mokinių, kitose – visi. Vaikų dalyvavimo neformaliajame švietime galimybes gali riboti netolygi neformaliojo švietimo plėtra savivaldybėse, nepakankama programų įvairovė. Pavyzdžiui, apie 40 proc. neformaliojo vaikų švietimo programų sudarė įvairios meninio ugdymo programos, 20 proc. – sporto. Nors per metus programų gerokai padaugėjo, šios proporcijos nepasikeitė. Toliau plėtojant neformalųjį vaikų švietimą, reikėtų siekti tolygesnio šių programų prieinamumo regionuose, mokiniams pasiūlyti daugiau įvairesnių programų.

Mokymosi visą gyvenimą lygis. Mokymosi visą gyvenimą lygis (25–64 metų gyventojų mokymasis) Lietuvoje yra žemas palyginti su Europos šalimis (2016 m. Lietuvoje mokymosi visą gyvenimą lygis buvo 6 proc., ES vidurkis – 10,8 proc.). Mokymosi visą gyvenimą lygio pokyčio Lietuvoje per pastaruosius šešerius metus nebuvo (plg., 2011 m. rodiklio reikšmė buvo 6 proc., 2016 m. taip pat 6 proc.). Ypač žemas mokymosi visą gyvenimą lygis kaime (2016 m. duomenimis,

kaime – 3,7 proc., mieste – 7 proc.). Menkas suaugusiųjų neformalus mokymasis tampa kliūtimi sėkmingam šių asmenų konkuravimui darbo rinkoje ir dalyvavimui socialiniame gyvenime.

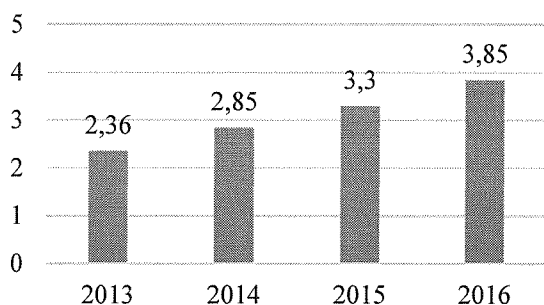
Žemą mokymosi visą gyvenimą lygį Lietuvoje lėmė tai, kad ilgą laiką neformalusis suaugusiųjų švietimas nebuvo aktualizuotas šalies strateginiuose dokumentuose, iki 2014 m. nebuvo atlikta išsamių tyrimų, atskleidžiančių situaciją, taip pat įtaką darė menkas finansavimas, nepakankamos investicijos į suaugusiųjų švietimą (tik nuo 2014 m. suaugusiųjų neformaliojo švietimo programoms remti kasmet iš šalies biudžeto skiriama lėšų).

19 pav. 25–64 metų gyventojų, per 4 paskutines savaites dalyvavusių švietimo ir profesinio mokymo veikloje, dalis, procentais

Šaltinis – Eurostat duomenys

Aukštojo mokslo tarptautiškumas. Užsieniečių, studijuojančių Lietuvoje, procentas nėra aukštas (2016 m. – 3,85 proc.). Jį lemia mažas šalies ir aukštųjų mokyklų žinomumas, galimai nepakankama aukštojo mokslo kokybė, studijų sąlygos (taip pat ir finansinės). Bendra Lietuvos

ekonominė padėtis taip pat gali prisidėti prie užsieniečių apsisprendimo studijuoti Lietuvoje. Kiekvienais metais užsieniečių, studijuojančių Lietuvoje, procentas, nors ir labai nežymiai, bet stabiliai auga. Tačiau būtina siekti reikšmingesnio augimo, todėl reikia kompleksiskai įgyvendinti priemones, sudarysiančias sąlygas pritraukti daugiau užsieniečių studijuoti į Lietuvą: tikslingai

investuoti į aukštųjų mokyklų infrastruktūrą, gerinti studijų programų kokybę, didinti Lietuvos žinomumą bei prestižą.

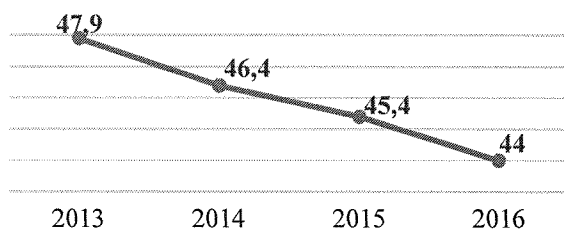
20 pav. Kolegijose ir universitetuose visą studijų programą studijuojančių užsienio piliečių dalis, procentais

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas, Švietimo valdymo informacinė sistema

2.3. Kultūros, švietimo ir mokslo institucijų tinklo, valdymo, karjeros ir finansavimo sistemų pertvarka

Pedagogų amžius. Ugdomo įstaigose mokytojų kolektyvai senėja ir retai pasipildo jaunais mokytojais. 30–49 metų amžiaus mokytojų dalis pastaraisiais metais šiek tiek sumažėjo (nuo 45,4 proc. 2015 m. iki 44,0 proc. 2016 m.). Tai lėmė apie 1,5 procentinio punkto sumažėjusi šio amžiaus ikimokyklinio ugdymo auklėtojų, priešmokyklinio ugdymo pedagogų bei bendrojo ugdymo

mokyklų mokytojų dalis (skaiciuojant tik pagrindinėje darbovietėje dirbančius pedagogus).

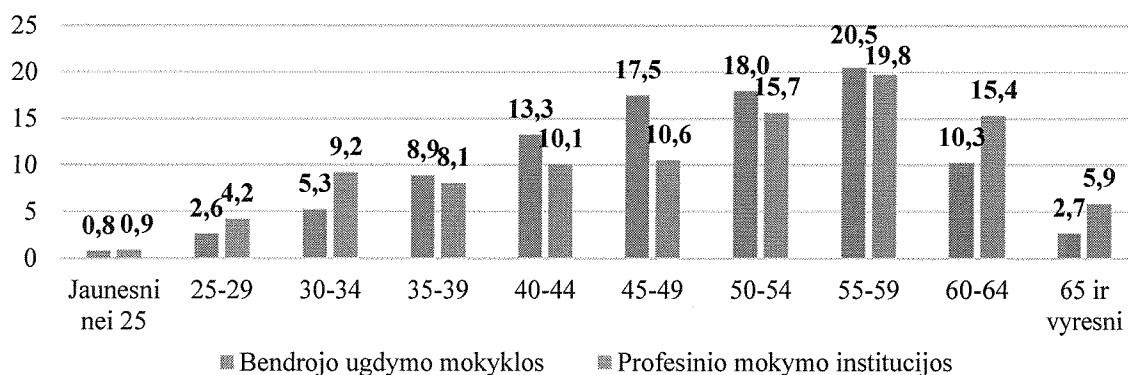

Profesinio mokymo įstaigų mokytojų šiuo laikotarpiu nežymiai (0,7 proc. punkto) padaugėjo. Vis tik 2016 m. profesinio mokymo įstaigose 30–49 metų amžiaus mokytojų buvo tik 37,8 proc.

Jaunesni nei 30 metų mokytojai bendrojo ugdymo mokyklose ir profesinio mokymo įstaigose tesudarė 3–5 proc., ikimokyklinio ugdymo įstaigose – 10,2 proc., per pastaruosius metus jų taip pat šiek tiek sumažėjo. 65 metų ir vyresnių mokytojų 2016 m. buvo nuo 2,4 proc. ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir iki 6,0 proc. profesinio mokymo įstaigose.

21 pav. 30–49 amžiaus mokytojų dalis, procentais

Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema

22 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes 2016–2017 metais

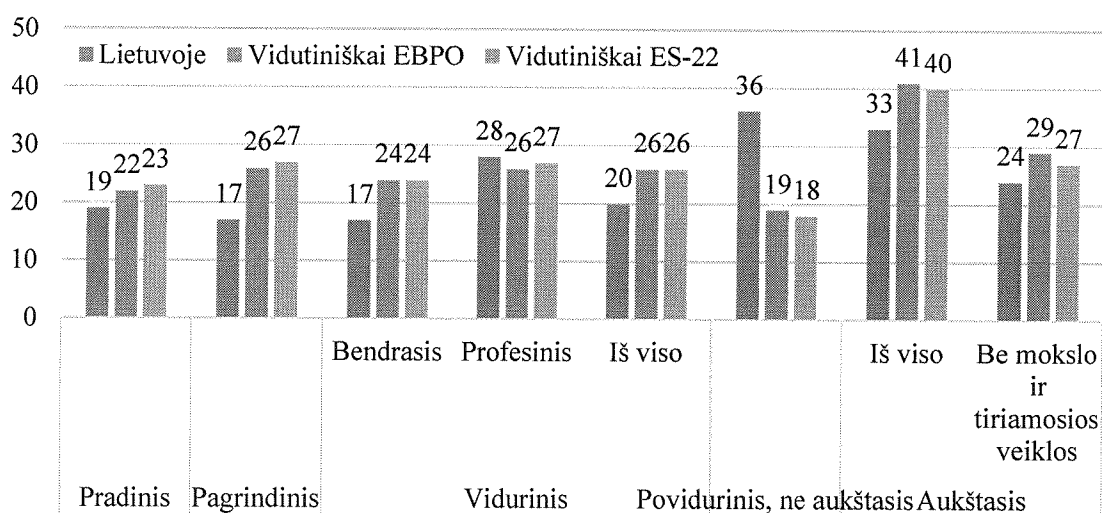
Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema

Mokytojų bendruomenės senėjimą ankstesniais metais lėmė mažėjantis mokinių skaičius: mažėjant klasių, mokyklų neatsirasdavo pakankamai laisvų darbo vietų, kurias galėtų užimti jauni mokytojai. Susiklostė tokia padėtis, kad dauguma mokytojų yra vyresni nei 50 metų. Tam, kad pedagogų bendruomenė jaunėtų ir būtų aukšto profesionalumo, svarbios sąlygos – profesijos patrauklumas, skatinantis ją rinktis gabiausius jaunuolius, kokybiškas pedagogų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas, taip pat – laisvos darbo vietos. Darbo biržos duomenimis, 2016 m. savivaldybėse dažniau buvo fiksuojamas bendrojo ugdymo mokytojų perteklius, o ikimokyklinio ugdymo pedagogų ir profesijos mokytojų trūkumas.

Vieni iš svarbiausių profesijos patrauklumo veiksnių – darbo užmokestis, profesinio tobulėjimo galimybės ir profesijos statusas visuomenėje. Europos švietimo sistemų ir politikos informacijos tinklo *Eurydice* duomenimis, Lietuvoje pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo mokytojams nustatytas minimalus ir maksimalus metinis atlyginimas (4 580 ir 6 986 eurų neatskaičius mokesčių už 18 kontaktinių valandų) yra vienas mažiausių Europos Sąjungoje. Mokytojo profesija nelaikoma itin patrauklia. 2016 m. konkursinis balas stojant į universitetines švietimo ir ugdymo kryptių programas siekė 5,7 (įskaitant ir tai, kad iki dviejų papildomų balų

galima gauti įvertinus motyvaciją). Šis balas buvo 36 proc. mažesnis nei konkursinis balas, kurio pakako įstoti į populiariausias – medicinos ir sveikatos – studijas. Panaši padėtis yra ir stojant į švietimo ir ugdymo kryptų programas kolegijose.

Švietimo finansavimas. EBPO duomenimis, 2014 m. Lietuvoje švietimui (nuo pradinio ugdymo iki aukštojo mokslo) skirta 4,4 proc. BVP. Tai mažiau nei vidutiniškai EBPO (5,2 proc.), ES (5,0 proc.) ar kaimyninėse šalyse, pavyzdžiui, Lenkijoje (4,8 proc.), Latvijoje (4,5 proc.). Lietuvoje vienam mokiniui tenkančios lėšos beveik visų švietimo lygmenų programose sudaro mažesnę vienam gyventojui tenkančio BVP dalį nei vidutiniškai ES ar EBPO šalyse. Didžiausias atotrūkis pagrindinio ugdymo lygmenyje ir vidurinio ugdymo lygmens bendrojo ugdymo programose.

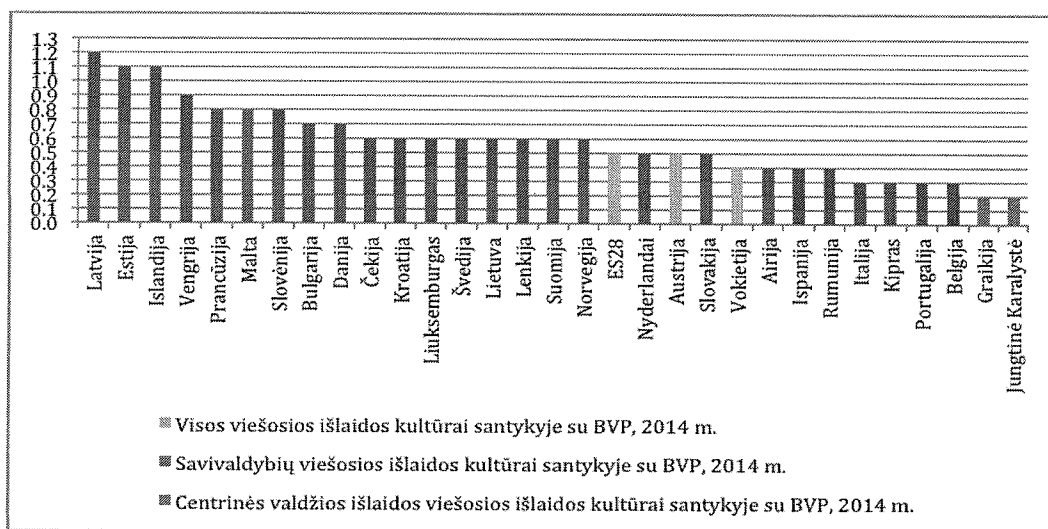
23 pav. Metinės išlaidos vienam mokiniui lyginant su BVP vienam gyventojui 2013 metais, procentais, pagal švietimo lygmenis

Šaltinis – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos duomenys

Nors palyginti su ES ar EBPO vidurkiais, Lietuvoje švietimui tenka mažiau lėšų, tačiau valstybės ir savivaldybių išlaidos formaliajam ir neformaliajam švietimui 2013–2015 metais padidėjo: Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2013 m. buvo skirta 2318,1 mln. eurų, o 2015 m. – 2357,0. Iššūkiu tampa užtikrinti skiriamų lėšų efektyvų ir veiksmingą panaudojimą. Traukiantis švietimo sistemai, atsisakant dalies mokyklų, mažų klasių ir toliau bus taupomos valstybės lėšos švietimui, todėl itin svarbu lėšas nukreipti taip, kad realus finansavimas vienam besimokančiajam augtų.

Kultūros srities finansavimas. Lietuvoje dėl finansinės ir ekonominės krizės buvo gana ženkliai mažinamas finansavimas visoms kultūros srities biudžeto programoms. Todėl buvo labai ženkliai apribotos galimybės vykdyti naujas, į inovacijas ir pokyčius orientuotas veiklas. Priemonės, susijusios su kūrybinių industrijų vystymu, tarptautiniais kultūros projektais, regionų kultūros plėtra kelerius metus buvo finansuojamos ženkliai mažesne apimtimi. Trūkstant lėšų finansuoti ir tokias būtinas veiklas kaip kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimas ar apsaugos nuo gaisro priemonių įrengimas sakraliniuose objektuose, šios veiklos buvo finansuojamos mažinant

lėšas kūrybiniais, kultūros ir meno projektams. Ši situacija kėlė įtampas sektoriuje ir neprisidėjo prie naujovių diegimo kultūros ir meno produktų bei paslaugų plėtros prasme. Atitinkamai Lietuva, pagal viešųjų išlaidų kultūrai skiriamą procentą nuo BVP yra ES vidutiniokė, ženkliai atsiliekanti nuo kaimynių Latvijos ir Estijos. Todėl būtina telkti visas pastangas ir sudaryti prielaidas strateginio Lietuvos kultūros vaidmens valstybės politikoje įtvirtinimui teisėkūrinėmis, finansinėmis bei valdymo tobulinimo priemonėmis. Artimiausio laikotarpio iššūkis – įtvirtinti privačių lėšų pritraukimo į kultūros sektorių mechanizmą.

24 pav. ES šalių bei Islandijos ir Norvegijos viešosios išlaidos kultūrai santykiyje su BVP 2014 metais

Šaltinis – Kultūros ministerijos duomenys

Kultūros sektorius susiduria su patikimų ir visapusiškų duomenų apie kultūros raidos tendencijas trūkumo problema. Šiuo metu sudėtinga visuomenei, kultūros bendruomenei, socialiniams-ekonominiams partneriams, sprendimus priimančioms institucijoms pateikti įrodymais (rodikliais, skaičiavimais) pagrįstą informaciją apie kultūros sritys pokyčius. Taip pat vertinti šių pokyčių pasekmes, galimas rizikas šalies raidai, palyginti įstaigų veiklos rodiklius tarpusavyje, prioritetizuoti problemas ir jas efektyviai spręsti. Todėl šalinant šias kliūtis, taip pat siekiant, kad kultūros įstaigų veiklos efektyvumas bei skiriamas finansavimas būtų vertinamas pagal aiškiai pamatuojamus rezultatus, planuojama sukurti veiksmingą Kultūros raidos analizės ir tendencijų prognozės centrą ir įdiegti kultūros ministro valdymo sritys įstaigų veiklos planavimo ir rodiklių kaupimo sistemą.

2.4. Kultūros paslaugų prieinamumo didinimas visoje Lietuvoje

Menkai domimasi menais ir kultūra. Tik 49 proc. Lietuvos gyventojų domisi savo šalies menais ir kultūra, kai tuo tarpu ES vidurkis yra 69 proc. Ši statistika iliustruoja netinkamo kultūros įstaigų infrastruktūros panaudojimo bei menkos kultūros įstaigų paslaugų kokybės pasekmes. Kultūros įstaigos vis dar per menkai žino lankytojų lūkesčius, neorientuoja paslaugų į tikslines grupes, todėl nėra ugdomi kultūros vartojimo įpročiai. Pasitaiko, kad kultūros įstaigų atnaujinimas

vyksta iš anksto nenumatant, koks pokytis bus sukuriamas įstaigos teikiamų paslaugų prasme, atsižvelgiant į vietos, regiono ir visos šalies visuomenės kultūrinius poreikius. Todėl sudominti kultūra ir menais visuomenės dalį, kuri šiuo metu yra pasyvi, yra sunku.

Viena iš sėkmės prielaidų sudominti ir įtraukti gyventojus domėtis savo šalies menais ir kultūra – kultūros darbuotojų kvalifikacija. Tenka pripažinti, kad šiuo metu sisteminis ir nuoseklus kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimas nėra vykdomas. Tuo tarpu kultūros sektoriaus darbuotojams labai svarbu tiek tobulintis savo srityje, tiek įgyti naujų įgūdžių, pvz., lankytojų aptarnavimo, rinkodaros, vadybos, inovacijų diegimo įstaigos darbe, srityje. Be šių gebėjimų sudėtinga laiku reaguoti į besikeičiančius lankytojų poreikius, vystyti bendradarbiavimą su partneriais užsienyje, būti konkurencingais. Šią problemą ketinama spręsti inicijuojant ir įgyvendinant kultūros darbuotojų bendrųjų ir specialiųjų kompetencijų tobulinimo modelį.

Kultūros paslaugų prieinamumas. Kultūros politikos srityje viena iš svarbių intervencijos sričių išlieka kultūros prieinamumo didinimas regionuose bei kultūros paslaugų prieinamumo gerinimas socialiai pažeidžiamoms grupėms. Kultūrinėse veiklose dalyvaujančių gyventojų dalis mažuose miesteliuose ir kaimuose yra reikšmingai mažesnė, palyginti su dalyvavimu miestuose. Norint pasiekti didesnę gyventojų įsitraukimą į menines kultūrines veiklas, taip pat skatinti sąmoningą kultūros vartojimą reikia sisteminių sprendimų bei glaudaus institucijų bendradarbiavimo, geresnio infrastruktūros pritaikymo, pagal poreikį ją koncentruojant/optimizuojant, kultūros paslaugų patrauklumo didinimo, ypatingai užtikrinant specialiųjų programų tikslinėms grupėms pasiūlą.

Siekiant gerinti kultūros paslaugų prieinamumą, planuojama konsoliduoti išteklius ir gebėjimus regionuose, kas leistų integruotai teikti kultūros, švietimo bei socialines paslaugas. Iki šiol nėra susistemintos, patikimos informacijos apie visų rūšių kultūros paslaugas teikiančias įstaigas, jų pasiskirstymą, aptarnaujamų gyventojų skaičių visos Lietuvos mastu, o turimi duomenys nebuvo lyginami su demografiniais rodikliais, neįvertinti papildomumo ir integralumo aspektais kitos infrastruktūros (švietimo, socialinių paslaugų) koncentracijos/trūkumo atitinkamoje teritorijoje atžvilgiu. Todėl iki šiol investicijos į infrastruktūrą regionuose yra planuojamos nesivadovaujant integruoto ir efektyvaus paslaugų teikimo principais. Naujo požiūrio į kultūros infrastruktūros plėtrą bei paslaugų integralumą pavyzdys gali būti šalies bibliotekų tinklas. Šiuolaikinės bibliotekos samprata ir misija yra pasikeitusi: bibliotekose gyventojai gali gauti įvairias paslaugas bei informaciją pasinaudodami interneto prieiga, jose vyksta įvairūs kultūros renginiai, edukacinės programos. Tačiau viešųjų, savivaldybių bibliotekų potencialą galima geriau išnaudoti, pavyzdžiui, sekant Skandinavijos šalių pavyzdžiu, bibliotekų teikiamas paslaugas labiau pritaikant prie vietos bendruomenės poreikių, padaryti jas atviresnes prasmingo vietos vaikų ir jaunimo laisvalaikio praleidimui. Siekiant tinkamai pasirengti galimiems sprendimams dėl švietimo, kultūros ir paveldo, socialinių ir sveikatos paslaugų integruoto teikimo, planuojama sukurti bendrą švietimo, kultūros ir paveldo, socialinių ir sveikatos paslaugų infrastruktūros ir įstaigų žemėlapių regionuose.

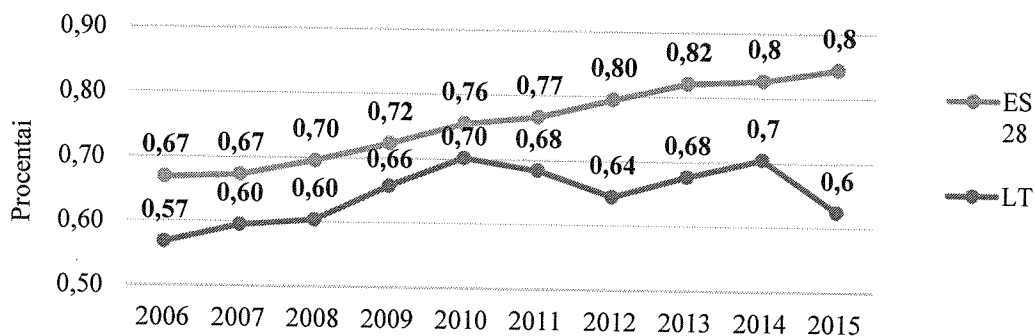
Lietuvos regionuose renovuota nemažai kultūros centrų bei kitos infrastruktūros, tačiau ne visos regioninės kultūros įstaigos yra pritaikytos priimti profesionalių teatrų, koncertinių įstaigų produkciją, kadangi nėra technologinių galimybių užtikrinti spektaklių kokybę. Nors jau ne vienerius metus prioritetas nustatomas kultūros sklaidos regionuose projektams, taip pat remiami projektai, skatinantys menininkų mobilumą, esminio proveržio šioje srityje nėra. Todėl bus sukurtas profesionalių meno kolektyvų judumo šalies regionuose modelis, užtikrinant finansavimo šaltinius jo realizavimui.

Kita itin svarbi ir dažna savivaldybių įstaigų, taip pat ir paveldo objektų renovacijos problema – prioriteto skyrimas pastato sutvarkymui, iš anksto negalvojant apie paslaugų turinį ir jų aktualizavimą. Todėl labai svarbu, pasiekti, kad kultūros infrastruktūros pagerinimas, būtų, pirmiausia, grindžiamas kultūros paslaugų kokybės ir patrauklumo didinimu – kultūros paslaugų turi būti kuriama daugiau, jos privalo būti orientuotos į konkrečias tikslines grupes.

Lietuva atsilieka nuo kaimyninių šalių, pavyzdžiui, Latvijos, Lenkijos, dėl galimybių pritraukti pasaulinio garso kolektyvus, nes iki šiol Lietuvoje nėra nei vienos pasaulinius standartus atitinkančios klasikinės muzikos koncertų salės. Taip pat Lietuvos kolektyvai, kurie yra labai aukšto profesionalumo lygio, sulaukiantys pripažinimo žymiausiose pasaulio scenose, savo šalyje negali užtikrinti aukšto lygio atlikimo dėl aukštos kokybės akustikos standartus atitinkančios koncertų salės nebuvimo. Tokia situacija mažina Lietuvos konkurencingumą, nukenčia tiek Lietuvos žiūrovas, tiek atlikėjai. Siekiant spręsti susidariusią problemą, bus inicijuojamos diskusijos su srities profesionalais, analizuojama užsienio šalių praktika, siekiant efektyviausiu ir veiksmingiausiu būdu pakeisti esamą situaciją.

2.5. Kryptis. Aukštojo mokslo, mokslo ir kultūros, meno ir inovacijų sistemos darnos užtikrinimas

MTEP veiklų populiarumas tarp tyrėjų. Aukštasis mokslas, mokslas ir inovacijos yra glaudžiai susijusios sistemos, kurių darni sąveika, t. y. nuolatinis žinių kūrimas ir panaudojimas praktikoje, svarbi valstybės vystymuisi, jos konkurencingumo augimui, ekonominių ir socialinių iššūkių sprendimui ir tarptautiniam prestižui. Stebint pastarųjų metų tyrėjų, dalyvaujančių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (toliau – MTEP) veikloje dinamiką, stabilaus augimo Lietuvoje nėra, tačiau šio rodiklio ekstrapoliacija leidžia tikėtis nežymaus augimo ateityje. Vidutinė šio rodiklio reikšmė Europos Sąjungoje nuo 2006 m. iki 2015 m. visą laiką kilo (nuo 0,67 iki 0,84 proc.).

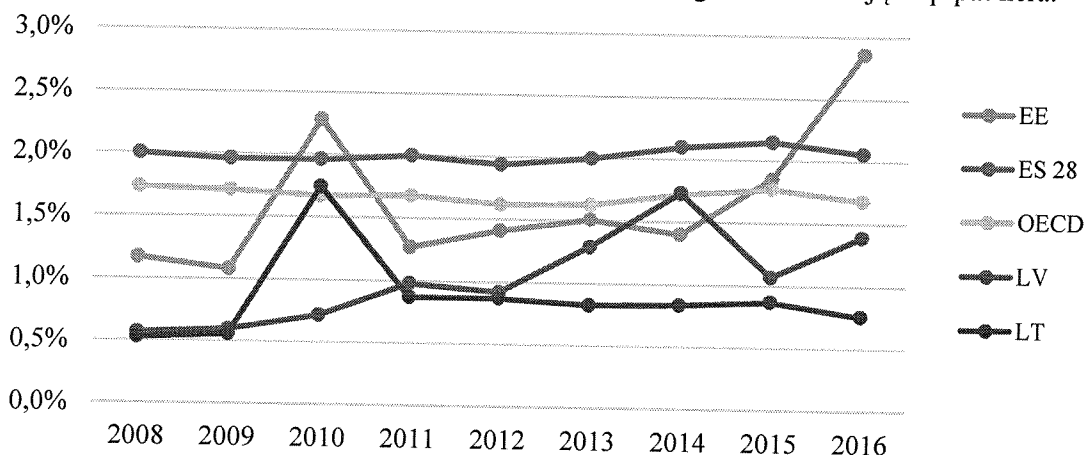
25 pav. Sąlyginių tyrėjų, dalyvaujančių MTEP veikloje, dalis nuo visų užimtų gyventojų, procentais

Šaltinis – Eurostat duomenys

46 proc. Lietuvos tyrėjų daugiau nei pusę savo darbo laiko skiria dėstymui, o Vakarų Europos šalyse daugiau nei pusę tyrėjų dėstymui skiria mažiau nei 25 proc. savo darbo laiko. Didesnė laiko dalis dėstymo veikloms lemia, kad lieka mažiau laiko MTEP veikloms. Dar viena problema – Lietuvoje didelė dalis tyrėjų dirba keliuose darbovietėse. Palyginti su ES, didžiausia dalis tyrėjų dirba keliuose sektoriuose (beveik 41 proc.), dažniausiai – aukštojo mokslo ir viešajame

sektoriuje. Toks reiškinys aiškintinas mažu darbo užmokesčiu ir tuo, kad mokslo ir studijų institucijos, turėdamos ribotus finansinius išteklius, akademinius darbuotojus dažnai įdarbina daliai etato. Šis reiškinys ypač dažnas tarp jaunesnių tyrėjų. Įsitvirtinusių ir vadovaujančių Lietuvos tyrėjų vidutinis minimalus atlyginimas lyginant pagal perkamosios galios paritetą yra 4 kartus mažesnis nei ES-27 vidurkis. Siekiant keisti susidariusią situaciją, artimiausiu metu reikia atnaujinti MTEP vertinimo sistemą, įdiegti naują MTEP finansavimo modelį, peržiūrėti bazinio mokslo finansavimo, tyrėjų ir dėstytojų atlyginimų sistemą.

Mokslo ir verslo bendradarbiavimas. Bendrų mokslo publikacijų su verslu dalis Lietuvoje, palyginti su kitomis šalimis, yra daug žemesnė ir augimo tendencijų taip pat nėra.

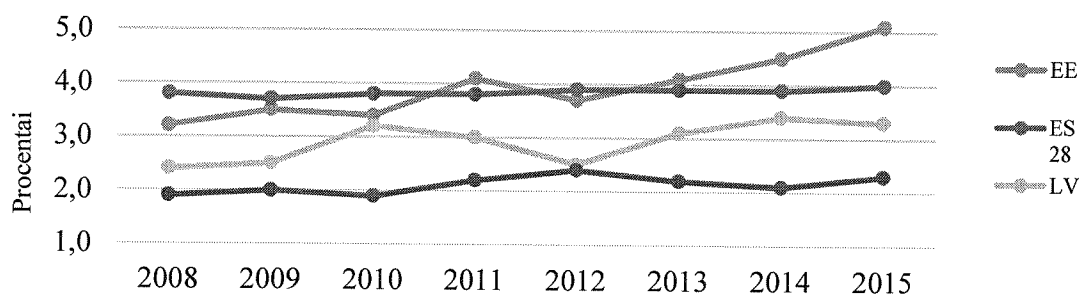

26 pav. Bendrų mokslo publikacijų su verslu dalis nuo visų mokslo publikacijų, procentais
Šaltinis – InCites dataset updated Jan 14, 2017. Includes Web of Science™ content indexed through Dec 2, 2016

Viena to priežasčių – palyginti nedidelis pažangių technologijų ir žinioms imlių paslaugų sektorius ir vyraujantis smulkus bei vidutinis verslas. Lietuvos statistikos departamento reguliariai atliekamo inovacinės veiklos tyrimo duomenimis, technologines inovacijas diegiančios įmonės vis mažiau bendradarbiauja su mokslo ir studijų institucijomis (2010–2012 m. su aukštosiomis mokyklomis bendrą veiklą vykdė 21,2 proc., o su valstybinėmis mokslinių tyrimų įstaigomis 11,1 proc. tokių įmonių, tuo tarpu 2012–2014 m. šie skaičiai sumažėjo iki atitinkamai 6,9 proc. ir 4,1 proc.). Tai rodo, kad vykdoma MTEP veikla mokslo ir studijų institucijose nėra aktuali technologines inovacijas diegiančioms įmonėms. To priežastimi gali būti mokslo ir verslo bendradarbiavimo priklausomybė nuo finansinių priemonių, skatinančių tokį bendradarbiavimą. Priemonių poveikis yra trumpalaikis ir nekuriantis tvarių, ilgalaikių mokslo-verslo partnerysčių. Todėl itin dideliu artimiausio laikotarpio iššūkiu tampa efektyvių bendradarbiavimo formų paieška, kuomet mokslo-verslo projektų tikslas generuojamas kartu, pasidalinamos tiek projektų užduotys, tiek finansiniai kaštai ar rizikos. Tokiu būdu bendrai generuojami projektų rezultatai vestų ne tik į bendras mokslo ir verslo publikacijas, bet ir bendras MTEP rezultatų komercinimo veiklas (daugiau patentinių paraiškų, licencijuojamų žinių ir technologijų, kartu steigiamų atžalinių (angl. *spin-off* tipo) įmonių ar didesnių tyrėjų, dirbančių versle, skaičių).

Užimtumas pažangių technologijų ir žinioms imlių paslaugų sektoriuose Lietuvoje yra pakankamai žemas, auga tik nežymiai. Nuo ES vidurkio 2015 metais Lietuva atsiliko net 1,7 karto (ES vidurkis – 4 proc., Lietuvos rezultatas – 2,3 proc.), o nuo Estijos – 2,2 karto (Estijos rezultatas – 5,1 proc.). Maži Lietuvos tyrėjų atlyginimai, nedidelis žinioms imlaus verslo sektorius, taip pat

kuklus tyrėjų įsiliejimas į tarptautines MTEP iniciatyvas ir bendradarbiavimo tinklus yra didžiulis iššūkis Lietuvos MTEP ekosistemai. Tyrėjų atlyginimų, doktorantų stipendijų didinimas, užsienio tyrėjų pritraukimas, valstybės profesorių programos sukūrimas, įsijungimas į tarptautines mokslinių tyrimų infrastruktūras sudarytų sąlygas Lietuvos mokslo augimui ir tarptautiškumo plėtrai.

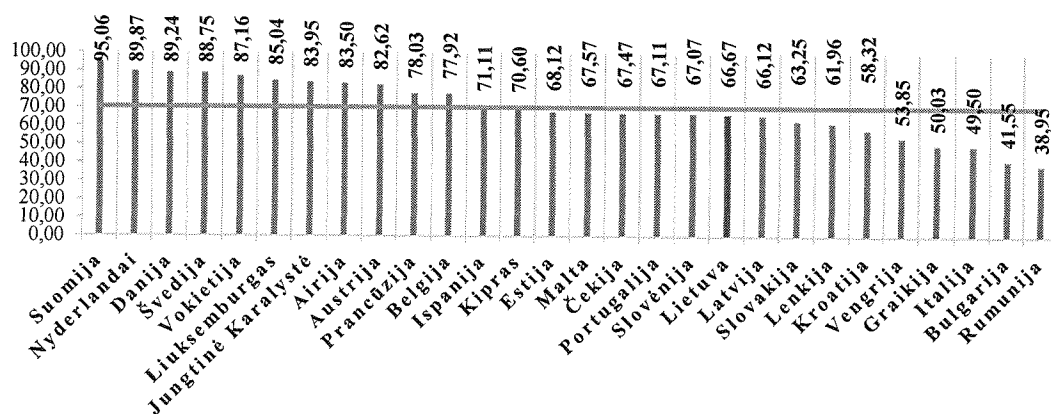

27 pav. Užimtumas pažangių technologijų ir žinioms imlių paslaugų sektoriuose, procentais
Šaltinis – Eurostat duomenys

III. VIEŠOJO SEKTORIAUS EFEKTYVUMO IR SKAIDRUMO DIDINIMAS

3.1. Viešojo sektoriaus efektyvumo didinimas

Valdymo efektyvumo indeksas. Efektyvus viešasis sektorius – vis dar išlieka dideliu iššūkiu Lietuvai. Poreikį įgyvendinti konkrečius sprendimus viešojo sektoriaus efektyvumo didinimui indikuoja ir palyginamieji rodikliai su kitomis užsienio šalimis. Pagal Pasaulio banko vertinamą Valdymo efektyvumo indeksą Lietuva tarp 28 ES šalių 2016 metais buvo tik 19 vietoje.

28 pav. Valdymo efektyvumo indeksas

Šaltinis – Pasaulio banko duomenys

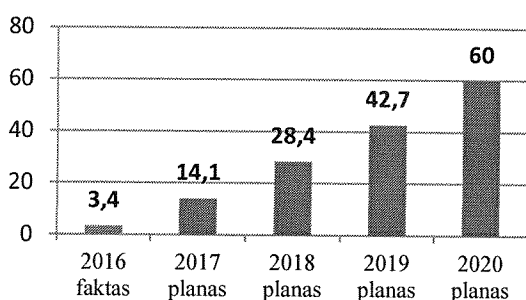
Viešasis sektorius privalo taikytis prie besikeičiančios aplinkos ir nuolat ieškoti būdų, kaip padidinti veiklos efektyvumą ir veiksmingumą. Inovacijos ir informacinių sprendimų plėtra sąlyginai sudaro prielaidas, kurios padėtų efektyvinti viešojo sektoriaus veiklą. Tačiau siekiant esminio proveržio didinant viešojo sektoriaus efektyvumą, pavienių atskirų institucijų iniciatyvų

nebepakanka, būtina imtis struktūrinių reformų, kurios būtų nukreiptos į viešojo sektoriaus įstaigų institucinės sąrangos tobulinimą, funkcijų peržiūrą, atsisakant perteklinių, besidubliuojančių funkcijų, taip pat įstaigų vidinių procesų peržiūrą ir optimizavimą, siekiant užtikrinti, kad veiklos būtų vykdomos efektyviai, su mažiausiomis sąnaudomis.

Šalies valdymo efektyvumo lygį reikšmingai įtakoja politikos formavimo ir įgyvendinimo kokybė, kurią atspindi valdžios įsipareigojimų įgyvendinti sprendimus patikimumas. Šioje srityje neretai Lietuvoje trūksta tinkamo pasirengimo struktūrinių, kompleksinių sprendimų įgyvendinimui, aiškiai suplanuojant reikalingas intervencijas, apskaičiuojant ir užtikrinant reikalingus išteklius sprendimams įgyvendinti, įvertinant galimus padarinius. Kadangi stokojama šių elementų, neretai priimami nevisapusiškai informuoti sprendimai, kurių įgyvendinimui vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu kyla rizikos.

Reglamentavimo kokybė. Lietuva pagal Pasaulio banko vertinamą indeksą Aukšta reglamentavimo kokybė, kuris atspindi valdžios gebėjimą formuoti ir įgyvendinti reglamentavimą, 2016 metais tarp 28 ES šalių buvo 11 vietoje. Aukštesnę poziciją nei ES vidurkis Lietuva užėmė dėl įgyvendinamų iniciatyvų viešinti teisėkūros procesą, mažinti teisės aktais sukuriama administracinę naštą. Dar aukštesnei pozicijai užimti, Lietuva turėtų toliau nuosekliai mažinti perteklinį reguliavimą, pradėti sistemingai vertinti reglamentavimo poveikį tikslinėms grupėms, plačiau taikyti viešąsias konsultacijas ir užtikrinti aiškų ir visiems suprantamą teisės aktų tekstą.

Centralizuoto turto valdymas. Viena iš prioritetinių veiklos krypčių, siekiant viešojo sektoriaus efektyvumo – sutvarkyti valstybės turto valdymo sistemą. 2016 m. buvo įgyvendinta

užduotis padidinti centralizuotai valdyti perduodamo administracinės paskirties valstybės nekilnojamojo turto apimtį ir pasiekti, kad būtų perduota ne mažiau kaip 50 proc., t.y. daugiau kaip 7700 kv. m., pirmojo etapo apimtį. Antruoju etapu centralizuotai valdomo valstybės turto valdytojui – VĮ Turto bankui perduoti centralizuotai valdyti 22 nekilnojamojo turto objektai, kurių bendras plotas 32 077,22 kv. m.

Tačiau nepaisant įgyvendintų tarpinių tikslų, būtina galutinai sukurti ir įdiegti sėkmingai funkcionuojančią valstybės turto efektyvaus centralizuoto valdymo sistemą ir, žinoma, reikšmingai padidinti centralizuotai valdyti perduodamo administracinės paskirties valstybės nekilnojamojo turto apimtį.

29 pav. Centralizuotai valdomas administracinės paskirties valstybės nekilnojamasis turtas, procentais

Šaltinis - VĮ Turto banko duomenys

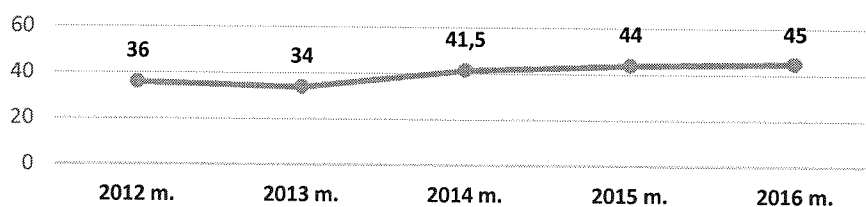
Valstybės valdomos įmonės. Valstybės valdomų įmonių veiklos valdymo tobulinimas, įmonių konsolidavimas, veiklos skaidrinimas ir gražos visuomenei didinimas – kita labai aiški pertvarkų kryptis. Šiuo metu valstybės valdomų įmonių teisinę formą turi identišką veiklą vykdančios (pavyzdžiui, 42 miškų urėdijos), nestrateginės (pavyzdžiui, UAB „Lietuvos kinas“) įmonės. Daugiau nei 2/3 įmonių nenaudoja skolinto kapitalo, nes vyrauja požiūris, kad nuosavas

kapitalas yra „pigesis“, todėl kapitalo struktūra yra neoptimali. Valstybės valdomose įmonėse trūksta skaidrumo, netinkamai apskaitomos ir kompensuojamos valstybės pavestos funkcijos. Įvykdyti valstybės valdomų įmonių pertvarką itin aktualu siekiant narystės EBPO 2018 metais.

Valstybės informacinių išteklių infrastruktūros konsolidavimas. Iki šiol buvo rengiami teisės aktai, siekiant sudaryti prielaidas valstybės informacinių išteklių infrastruktūros konsolidavimo procesui. Tačiau kuo greičiau reikia pradėti įgyvendinti užsibrėžtus valstybės informacinių išteklių infrastruktūros konsolidavimo darbus, kurie įneštų didelius pokyčius valstybės informacinių išteklių valdymo ir naudojimo srityje. Iki 2019 metų reikia pasiekti, kad konsoliduotos valstybės informacinių išteklių infrastruktūros dalis nuo visos valstybės valdomos valstybės informacinių išteklių infrastruktūros sudarytų 50 proc. Šie pokyčiai leis daug efektyviau išnaudoti valstybės informacinius išteklius, taupyti valstybės lėšas, užtikrinti geresnę teikiamų elektroninių paslaugų kokybę.

3.2. Viešųjų ir administracinių paslaugų modernizavimas ir informacinės visuomenės plėtra

Pažangios viešosios elektroninės paslaugos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, toliau nuosekliai auga Lietuvos gyventojų, kurie naudojami elektroniniu būdu teikiamomis viešosiomis ir administracinėmis paslaugomis, dalis. 2016 m. Lietuvoje šiomis paslaugomis naudojosi 45 proc. Lietuvos gyventojų (2015 m. – 44 proc.).

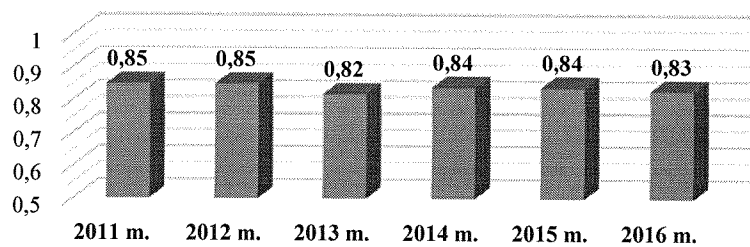
30 pav. Gyventojai, kurie naudojami viešosiomis ir administracinėmis el. būdu teikiamomis paslaugomis, procentais

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Aktyviausiai elektroninėmis viešosiomis paslaugomis naudojosi jauni žmonės, 67 proc. 25–34 m. amžiaus Lietuvos gyventojų, mažiausiai – vyresnio amžiaus žmonės, 9,9 proc. 65–74 m. amžiaus Lietuvos gyventojų. Tarp gyventojų populiariausios šios elektroninės paslaugos: pajamų mokesčio deklaravimo, socialinės apsaugos pašalpų, su asmens dokumentais (pasais, asmens tapatybės kortelėmis, vairuotojo pažymėjimais) susijusios paslaugos, su sveikata susijusios paslaugos (informacijos apie paslaugų teikimą skirtingose ligoninėse paieška, registracija pas sveikatos priežiūros specialistus), su darbo paieška susijusios paslaugos. Elektroninių valdžios vartų portale www.epaslaugos.lt 2016 m. lankėsi 12 proc. Lietuvos gyventojų. Dažniausiai Lietuvos gyventojai šiame portale ieškojo informacijos apie institucijų teikiamas elektronines viešąsias paslaugas – 73 proc., šiomis paslaugomis naudojosi 57 proc. apsilankiusių portale.

Lietuvos informacinės visuomenės plėtros sritys rodomos viršija ES vidurkį. Europos Komisijos atliktame 2016 m. tyrime Lietuva priskiriama prie pirmaujančių šalių, kuriose elektroninės paslaugos auga sparčiausiai. Tačiau nepaisant augančių srities rodiklių, praktika rodo, kad šiuo metu įgyvendinamų viešojo valdymo tobulinimo iniciatyvų nepakanka tam, kad institucijų veikla pilnai atitiktų gyventojų lūkesčius ir norima kokybę dar nėra pasiekta. Nežiūrint į tai, kad

pačios institucijos maksimaliai turėtų gauti jiems reikalingą informaciją ir neprašyti to padaryti ūkio subjektų, piliečių ar kitų asmenų, nemaža gyventojų dalis ją patys teikė institucijoms. Taip pat praktika rodo, kad neretais atvejais ši informacija galėtų būti vertinama kaip perteklinė ir jos buvo galima visai atsisakyti. Tai įtakoja gyventojų nuomonę apie institucijų veiklą – daugiau nei pusė jų teigia, kad institucijų veikla nesikeičia (t.y. ji nei gerėja, nei blogėja). Gyventojų pasitenkinimo indeksas 2016 metais buvo lygus 0,83, kuomet geriausia reikšmė yra 1.

31 pav. Piliečių pasitenkinimo paslaugomis indeksas

Šaltinis – Vidaus reikalų ministerijos duomenys

Tolesnis paslaugų modernizavimas turi būti svarbi viešojo sektoriaus reformų kryptis. Institucijos privalo labiau reaguoti į kliento poreikius ir lūkesčius ir kurti pažangias, į vartotojo poreikius orientuotas, elektronines paslaugas. Svarbu užtikrinti, kad kuriamos elektroninės paslaugos būtų sudėtinės, savaveikės, atitinkančios tinkamumo vartotojams reikalavimus, pagrįstos paslaugų teikimo proceso pertvarkymu, automatiniu paslaugos gavėjo ir kitų reikiamų duomenų surinkimu, inovatyvių technologinių sprendimų panaudojimu, pasiekiamos įvairiomis IRT priemonėmis ir įrenginiais, teikiamos tik elektroniniu būdu, pasiekiamos per centralizuotus prieigos vartus ir teikiamos Europos Sąjungos mastu.

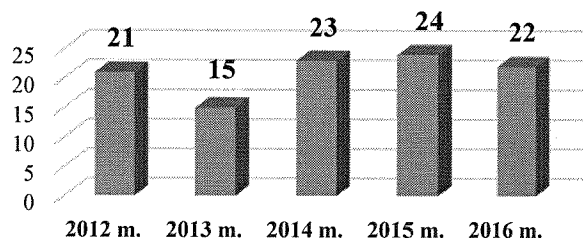
3.3. Skaidrumo ir atvirumo didinimas, kovos su korupcija stiprinimas

Korupcijos suvokimo indeksas. Pagal 2016 m. Korupcijos suvokimo indekso (toliau – KSI) rezultatus, Lietuvai skirti 59 balai iš 100 galimų. Lietuva užėmė 38 vietą iš 176 valstybių sąrašo. Lyginant su 2015 m. rezultatais, Lietuvos vertinimo rodiklis sumažėjo 2 balais ir pozicija smuktelėjo 6 vietomis (2015 m. – 61 balas ir 32 vieta). Tarp Europos Sąjungos ir Vakarų Europos šalių Lietuva nukrito viena pozicija žemiau – iš 18 į 19 vietą, o tarp Europos Sąjungos valstybių narių išlaikė 16 vietą. 2016 m. keitėsi tyrimo metodologija, kas atitinkamai galėjo turėti įtakos tiek Lietuvos korupcijos suvokimo indeksui, tiek užimamai vietai šalių reitinge. Tačiau KSI rodiklis reikšmingai priklauso nuo kitų socialinių veiksnių grupės, o praėjusiais metais socialiniai pokyčiai Lietuvoje buvo mažiau teigiami negu 2015 m., tad bendra nepalanki socialinė situacija šalyje bei plačiai visuomenėje nuskambėję korupcijos atvejai, taip pat galėjo lemti indekso rezultatus. Indekso sumažėjimas dviem balais indikuoja, kad Lietuvoje trūko reikšmingų antikorpucinių permainų. Pastarosios permainingos turi būti vykdomos nuosekliai ir ryžtingai, sistemiškai analizuojant visos kovos su korupcija sistemos veiksmingumą ir nustatant konkrečias sistemos tobulinimo kryptis ir kartu didinant atskirų sričių – viešųjų pirkimų sistemos, sveikatos sistemos ir kitų – skaidrumą.

Galimybė saugiai ir paprastai pranešti apie galimus korupcijos atvejus – itin svarbi kovos su korupcija dalis, kurioje yra reikalingi pokyčiai. Šiuo metu įtvirtintų nuostatų, užtikrinančių pranešėjų apsaugą, nepakanka, o tai neskatina asmenų elgtis pilietiškai ir pranešti apie korupcijos

atvejus, dėl ko nukenčia viešasis interesas, toliau patiriama didelė korupcijos daroma žala. Sociologinio tyrimo Lietuvos korupcijos žemėlapis duomenimis, tik 23 proc. gyventojų (2014 m. 18 proc.), 35 proc. įmonių atstovų (2014 m. 36 proc.) bei 42 proc. valstybės tarnautojų (2014 m. 29 proc.) praneštų apie jiems žinomus atvejus. Esminė priežastis, dėl kurios asmenys vengia aktyviau pranešti apie korupciją, yra baimė, jog tie kas praneša, galų gale, nukenčia skaudžiausiai. Taip mano 51 proc. gyventojų, 41 proc. įmonių atstovų, 36 proc. valstybės tarnautojų. Nors minėto tyrimo duomenys rodo, kad asmenų, pasirengusių pranešti apie korupciją skaičius auga, tačiau šioje srityje reikalingas didesnis proveržis. Visos tikslinės grupės nurodė, kad kyšininkavimo reiškinį, be kita ko, stimuliuoja per mažos bausmės: gyventojai – 65 proc., įmonių vadovai – 53 proc., valstybės tarnautojai – 47 proc. Be to, gyventojai, pasisakydami apie efektyviausias korupcijos mažinimo priemones, pirmoje vietoje minėjo bausmių griežtinimą – 43 proc. Gyventojų nuomone, realiai praktikoje už kyšininkavimą paskiriamos bausmės nėra pakankamai veiksmingos ir atgrasančios. Tai iliustruoja ir situacija, kad Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos 2015 m. tirtose bylose teismų nuosprendžiais paskirtų baudos bausmių vidurkis sudarė 4,5 tūkstančio eurų ir tai siekė tik dešimtadalį šios bausmės maksimumo pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą.

Valstybės institucijų duomenų atvėrimas. Valstybės institucijų turimų duomenų atvėrimo procesas vyksta pakankamai vangiai, nes iki šiol, t.y. 2016 metais, siekiant sudaryti prielaidas valstybės institucijų duomenų atvėrimui buvo tik rengiama tam reikalinga teisinė bazė. Siekiant paspartinti duomenų atvėrimo procesą ir paskatinti kuo daugiau valstybės institucijų ir įstaigų visuomenei ir verslui atverti turimą informaciją, bus kuriami atvirų duomenų sprendimai (pvz., Atvirų duomenų portalas). Tokių sprendimų dėka valstybės institucijoms ir įstaigoms bus paprasčiau atverti duomenis, o verslui ir visuomenei patogiai juos gauti ir naudoti.

3.4. Kompetencijos valstybės

valdymo srityje kėlimas

Lietuvoje tik apie penktadalis gyventojų mano, kad valstybės tarnautojų veikla gerėja. Šis rodiklis kartu atspindi ir gyventojų požiūrį į tai, kaip efektyviai ir veiksmingai veikia viešasis sektorius. Sąlyginai prastas valstybės tarnautojų veiklos vertinimas pakartotinai įrodo, kad būtina imtis veiksmų tobulinti patį valstybės valdymą ir pakartotinai įvertinti valstybės tarnautojų, įgyvendinančių valdymo sprendimus, atrankos, vertinimo, atlygio, ugdymo ir motyvavimo sistemą. Būtina pasiekti, kad valstybės tarnyboje dirbtų profesionalūs, kompetentingi ir motyvuoti tarnautojai.

32 pav. Gyventojų dalis, manančių, kad valstybės tarnautojų veikla gerėja, procentais

Šaltinis – Vidaus reikalų ministerijos duomenys

Vadovų-lyderių svarba. Nuolat kintančiame pasaulyje, kur susiduriama su ekonominių krizių, nedarbo, migracijos, aplinkos ir saugumo iššūkiais, viešojo administravimo vaidmuo ir atsakomybė irgi kinta. Vadovų-lyderių vaidmuo ypač reikšmingas tiek dabarties, tiek ateities valstybės tarnybai ir jai iškeltų tikslų pasiekimui. *Europos viešojo administravimo tinklo (EUPAN)*

atliktas palyginamasis tyrimas *Top Public Managers in Europe*² parodė, kad šiuo metu ES valstybės narės lyderystei skiria ypatingą svarbą. ES valstybėse narėse vadovams taikomame kompetencijų profilyje viena iš privalomų kompetencijų yra lyderystės kompetencija. 2015 metais, lyginant su 2008 metais, lyderystės kompetencijos reikalavimą taikė dvigubai daugiau valstybių narių. Lietuvoje taip pat būtina stiprinti vadovų-lyderių korpusą keliant aukštesnius reikalavimus vadovų atrankai, vadovavimo ir lyderystės kompetencijoms, veiklos vertinimui.

Kompetencijų modelis. Vienas svarbiausių reformos elementų, galinčių turėti didelę įtaką valstybės tarnybos skaidrumui ir veiklos kokybei – kompetencijų modelio įdiegimas. Šis modelis būtų taikomas tiek atrenkant, tiek vertinant, tiek ugdant valstybės tarnautojus. Užsienio šalių patirtis rodo, kad įdiegus kompetencijų modelį tapo aiškesni valstybės tarnautojų veiklos standartai, padidėjo žmoniškųjų išteklių valdymo sprendimų valstybės tarnyboje aiškumas, objektyvumas ir nuoseklumas: kokybiškesnė tapo valstybės tarnautojų atranka, buvo užtikrintas didesnis valstybės tarnautojų karjeros valdymo lankstumas, efektyvesnis tapo valstybės tarnautojų mokymų organizavimas. Tose šalyse, kur kompetencijų modelis tiesiogiai siejamas su valstybės tarnybos vertybėmis (pvz., Belgija, Didžioji Britanija), pastebėta, kad kompetencijų modelio taikymas padėjo stiprinti vertybių įgyvendinimą kasdieniame darbe, prisideda prie visuomenės pasitikėjimo valstybės tarnyba bei valstybės tarnybos reputacijos stiprinimo, nes kompetencijos daro tiesioginę įtaką veiklos kokybei ir rezultatams.

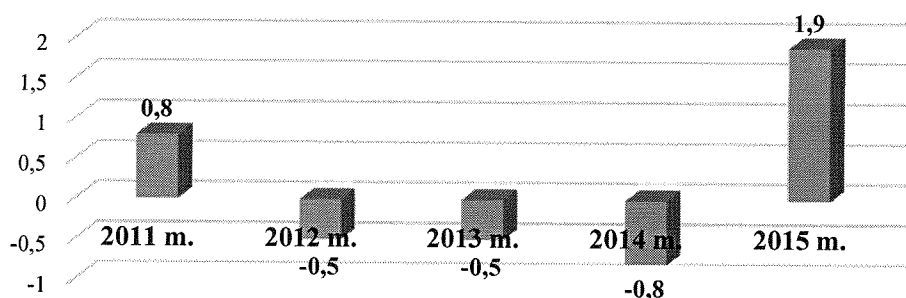
3.5. Vietos savivaldos ir regionų stiprinimas

Veiksmingos regioninės politikos tikslas – tolygiai kuriamos darbo vietos, išlaikyta gyvenimo kokybė, kokybiškos viešosios paslaugos ir infrastruktūra, demografinis balansas ir sudarytos sąlygos veikti demokratijai visoje šalies teritorijoje. Dėl taikomo decentralizuoto nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimo modelio, Lietuvos regioninė politika yra glaudžiai susijusi su vietos savivaldos politika – savivaldybių įgalinimu spręsti vietos socialines ir ekonomines problemas. Kitas ne mažiau svarbus aspektas – subsidarumo principo įgyvendinimas, užtikrinant kad su vietos ir regiono plėtra susiję sprendimai būtų priimami regionų lygiu (regionų plėtros tarybose). Visgi praktiškai įgyvendinant regioninę politiką susiduriama su ribotos priemonių apimties, lėšų išskaidymo ir neefektyvaus bendradarbiavimo problemomis. Todėl būtina tobulinti regionų valdymo mechanizmą, diegiant atvirumo visuomenei ir partnerystės principus, priimant sprendimus. Valstybės pareiga – sukurti tinkamas sąlygas, kad visi šalies regionai vystytųsi tolygiai, kad regionų lygmenyje būtų kompleksiskai ir inovatyviai sprendžiamos atitinkamam regionui būdingos problemos. Prioritetas turi būti skiriamas integruotam teritorijų vystymui – remiamos integruotosios teritorinės investicijos (ITI), tvarios miestų plėtros veiksmai, bendruomenės inicijuojama vietos plėtra, kompleksiniai didesnių kaimo vietovių (nuo 1000 gyv.) projektai.

2015 metais pasireiškęs ilgalaikis praėjusio finansinio laikotarpio ES investicijų poveikis ir sumažėję neigiami išoriniai veiksniai (įmonės diversifikavo eksporto rinkas prisitaikydamos prie situacijos Rusijoje, susilpnėjo Ignalinos atominės elektrinės uždarymo „šoko“ poveikis Utenos regionui ir kt.) lėmė tai, kad pirmą kartą nuo 2011 metų pradėjo mažėti regionų išsivystymo netolygumai (didėjo sanglauda) pagal visus pagrindinius socialinius ir ekonominius kriterijus (nedarbo, darbo užmokesčio ir BVP/gyventojui). Sanglauda pagal integruotą BVP/ 1 gyventojui

² H. Kuperus, A. Rode, *Top Public Managers in Europe*, 2016.

(2015 m. – 1,9 proc. punkto) buvo rekordinė nuo 2008 metų. Visgi regioninių skirtumų mažėjimas negali būti tvarus dėl ilgalaikių (dažnai negrįžtamų) demografinių pokyčių – gyventojų skaičiaus mažėjimo ir demografinio senėjimo – ir šių iššūkių esamomis priemonėmis nacionalinė regioninė politika nėra pajėgi išspręsti, nes priemonių rinkinys apsiriboja iš esmės ES fondų remiamomis savivaldybių kompetencijos priemonėmis. Todėl būtina peržiūrėti nacionalinę regioninę politiką, jos valdymo mechanizmą, finansavimą, paskatų sistemą, siekiant, įgalinti sprendimus, kad regionų skirtumų mažėjimas būtų kaip galima tvaresnis.

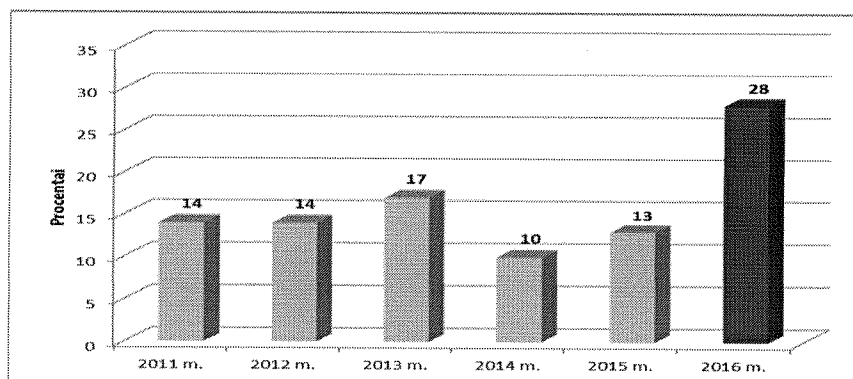

33 pav. Sanglauda pagal bendrąjį vidaus produktą vienam gyventojui, procentiniais punktais

Šaltinis – Statistikos departamento duomenys

Vietos savivaldos stiprinimas. Vietos savivaldos kaip arčiausiai piliečių esančiam valdžios lygiui ir didžiaja dalimi atsakingų už gyventojų gyvenamos aplinkos gerovę veiksmingai užtikrinti turi būti sudarytos tinkamos sąlygos. Tačiau savivaldybės turi būti suinteresuotos ir turėti gebėjimus tinkamai, nukreipiant į gyventojų gerovės kūrimą, šias sąlygas panaudoti. Siekiant stiprinti savivaldybių motyvą pačioms prisidėti prie veiklų, nukreiptų į savivaldybių teritorijų ekonominį augimą, reikia sukurti paskatų sistemą vietos ekonominiam potencialui didinti.

Kita svarbi kryptis – pasiekti, kad gyventojų įtrauktis į viešųjų vietos reikalų sprendimą tolygiai didėtų. Lietuvoje gyventojai vis dar nėra aktyvūs vietos savivaldos dalyviai, o ir pačios savivaldybės nėra suinteresuotos aktyvesniu bendruomenės dalyvavimu, todėl dažnai net ir būtini sprendimai, priimti neįvertinus gyventojų poreikių ir jų lūkesčių, neišklausius jų nuomonės, iššaukia gyventojų nepasitenkinimą, o tai apsunkina ir pačių sprendimų įgyvendinimą. Konsultavimasis su gyventojais ir jų dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose tampa svarbiu demokratiniu valdymo principu, sudarančiu sąlygas stabdyti takoskyros tarp valdžios ir gyventojų formavimąsi ir išlaikyti įvairių suinteresuotų grupių interesų pusiausvyrą.

34 pav. Gyventojų, dalyvavusių sprendžiant vietos savivaldos reikalus, dalis, procentais

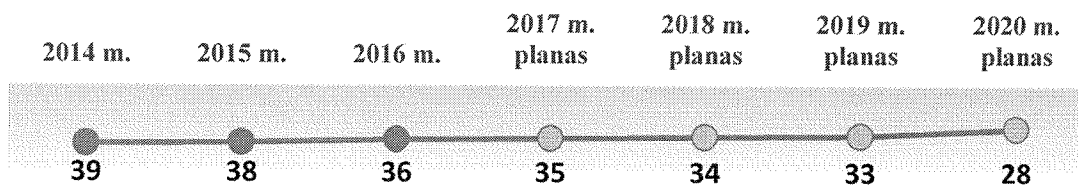
Šaltinis – Vidaus reikalų ministerijos duomenys

Todėl konsultavimosi su gyventojais svarbių gyvenimo įvykių klausimais plėtra yra šių dienų iššūkis, raginantis spręsti šį klausimą ir priimti sprendimus, įgalinančius privalomą konsultavimąsi su gyventojais įvairiais vietos reikalų tvarkymo klausimais, kad tai taptų nuolatine konstruktyvaus vietos valdžios ir gyventojų bendravimo norma.

IV. DARNI IR KONKURENCINGA EKONOMIKOS PLĖTRA

4.1. Inovatyvios ekonomikos ir išmaniosios energetikos plėtra

Pasaulinis inovacijų indeksas. Pasaulinio inovacijų indekso vertinimo skalėje 2016 m. Lietuva įsitvirtino 36 vietoje tarp 128 valstybių (aukščiausia vieta nuo 2007 metų). Net pagal 7 rodiklius Lietuva patenka į pirmąjį valstybių dešimtuką (2015 m. – pagal 4 rodiklius). Pirmosiose Pasaulinio inovacijų indekso pozicijose kaip ir praėjusiais metais – trys Europos valstybės: Šveicarija, Švedija ir Didžioji Britanija. Baltijos šalys vertinimo skalėje smuktelėjo viena pozicija žemiau: Latvija – 34 pozicija (2015 m. – 33), Estija – 24 pozicija (2015 m. – 23).

35 pav. Pasaulinis inovacijų indeksas (Lietuvos vieta)

Šaltinis – Pasaulio inovacijų indeksas (angl. „Global Innovation index“)

Vieni didžiausių Lietuvos šuolių per pastaruosius metus fiksuoti rodikliuose „Žmogiškasis kapitalas ir tyrimai“ (2016 m. – 26 pozicija, 2015 m. – 41 pozicija) bei „Investicijos“ (2016 m. – 76 pozicija, 2015 m. – 108 pozicija). Kritimas per daugiau nei 10 pozicijų fiksuotas „Skolinimasis“ rodiklyje (2016 m. – 51 pozicija, 2015 m. – 40 pozicija).

Nepaisant gerėjančio Lietuvos inovatyvumo lygio, Lietuva pagal turimus išteklius ir sąlygas galėtų pasiekti daugiau. Kaip rodo Pasaulinis inovacijų indeksas, Lietuvos inovacijų efektyvumo santykis yra 0,6 balo, o tai reiškia, kad Lietuva yra neefektyvi inovatorė – ji į inovacijas „įdeda“ daugiau nei gauna (pagal inovacijų efektyvumą Lietuva indekse užima 75-tą vietą. Palyginimui, Estija pagal šį rodiklį yra 6-ta, o Latvija – 28-ta).

Remiantis 2016 m. Pasaulio konkurencingumo indekso vertinimais, Lietuva itin prastai atrodo pagal įmonių investicijas į MTEP (37 vieta, nors, palyginus su 2015 m. pakilta per 9 vietas), Vyriausybės aukštų technologijų produktų pirkimus (94 vieta) bei mokslininkų ir inžinierių naudingumą ir pasiekiamumą (62 vieta). Nerimą kelia ir žemas Lietuvos darbo produktyvumas per vieną dirbtą valandą (2016 m. jis buvo 64,1 proc. ES vidurkio). Nepaisant to, jog 2015 m. verslo išlaidos MTEP sumažėjo ir sudarė 0,28 proc. BVP (2014 m. – 0,31 proc. BVP), vis tik nuo 2005 m. jos padidėjo 3 kartus nuo 32 mln. Eur iki 104 mln. Eur. Moksliniams tyrimams, eksperimentinės

pėtros veiklai ir inovacijoms (MTEPI) 2014-2020 m. laikotarpiu numatoma skirti 326,1 mln. Eur investicijų, kurios paskatins ir pritrauks apie 260 mln. Eur privačių investicijų.

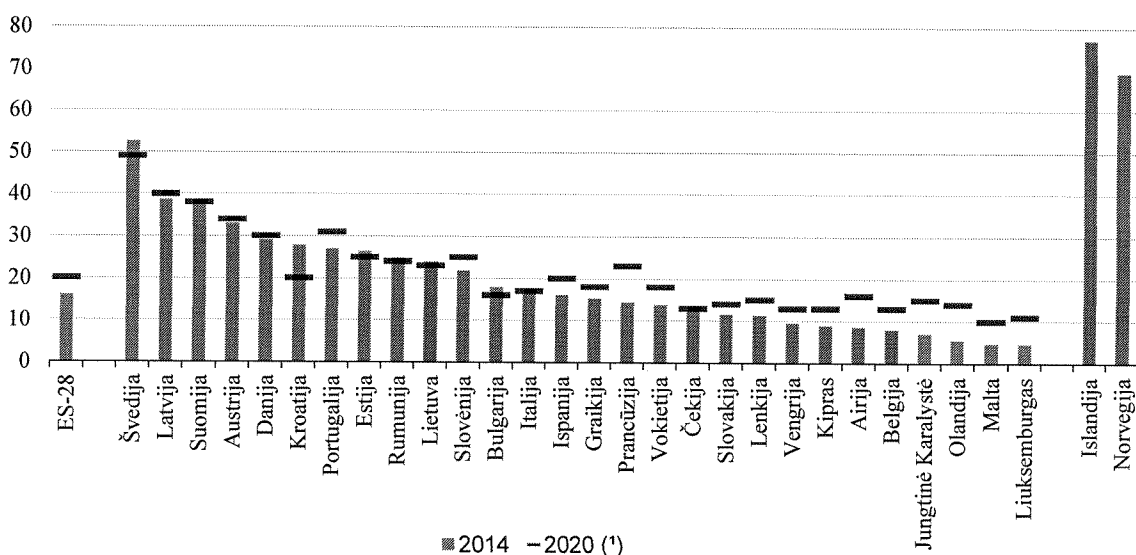
Remiantis kitais inovacijas apibūdinančiais rodikliais, pagrindinės priežastys, kodėl Lietuva užima žemas pozicijas inovacijų srityje yra kooperacijos (mokslo-verslo, verslo-verslo, tarptautinės) stoka, ribotas žinių perdavimas bei viešojo sektoriaus MTEP rezultatų komercinimas dėl inovacijų kultūros nebuvimo mokslo ir studijų institucijose; darbo mokesčiai ir darbo rinkos reguliavimas, mažinantis bendrą ūkio lankstumą ir investavimo galimybes; nekuriamos didelio poveikio inovacijos.

Inovacinės įmonės. 2012–2014 metais Lietuvoje inovacinę veiklą vykdė 40,7 proc. visų gamybos ir paslaugų įmonių ir tai yra 10,7 procentinių punktų daugiau, palyginti su 2010–2012 m. laikotarpiu. Technologiniai novatoriai sudarė 34,3 proc. visų įmonių, netechnologiniai novatoriai – 24,1 proc. visų įmonių. Technologinių novatorių dalis, palyginti su 2010–2012 m., padidėjo 17,4 proc. punktais, netechnologinių padidėjo – 0,3 proc. punktais.

2014 m. inovacinių įmonių apyvarta sudarė 74,3 proc. visų įmonių apyvartos. Įmonių išlaidos inovacinei veiklai išaugo 70,7 proc., palyginti su 2012 metais, ir sudarė 1 089,3 mln. EUR. Didžiausia dalis šių lėšų (83,7 proc.) buvo skirta naujiems įrenginiams ar įrangai įsigyti. Inovatyviausios 2014 m. buvo IRT įmonės (63,6 proc. visų šių veiklą vykdančių įmonių), mažiausiai inovatyvios – statybos įmonės (30,3 proc. visų statybos veiklą vykdančių įmonių).

EBPO 2016 m. Lietuvos ekonominės apžvalgos ataskaitoje ir Europos Komisijos ataskaitoje „Šalies ataskaita. Lietuva 2016“ Lietuvai rekomenduojama gerinti inovacijų politikos koordinavimą ir skatinti technologijų kūrimą, didinti švietimo sistemos atitiktį darbo rinkos poreikiams, gerinti mokymo kokybę.

Atsinaujinantys energijos ištekliai. Nuo 2008 m. pastebimas atsinaujinančių energijos išteklių (AEI) dalies šalies bendrame galutiniame energijos suvartojime didėjimas. 2014 m. Lietuva pasiekė Europos Sąjungos (ES) 2020 metams iškeltą 23 proc. ribą iš AEI pagamintai energijos daliai bendrame galutiniame energijos suvartojime (2014 m. 28 ES valstybėse narėse AEI sudarė 16,0 proc. viso suvartojamo energijos kiekio).

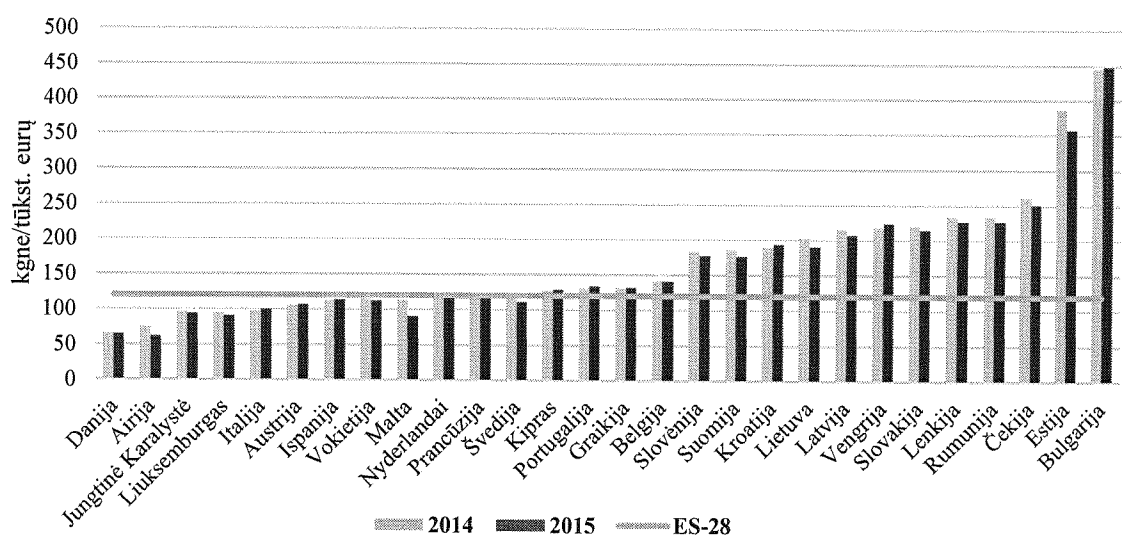

36 pav. ES šalių AEI dalis bendrame galutiniame energijos suvartojime 2014 metais, procentais

Šiuo metu elektros energijos iš AEI gamintojai už pagamintą elektros energiją gauna fiksuotą tarifą, kuris skatina greitą AEI plėtrą ir užtikrina išsikeltų tikslų įgyvendinimą, tačiau neveikia rinkos sąlygomis ir sukelia finansinę naštą elektros energijos vartotojams. Siekiant AEI plėtrą priartinti prie rinkos sąlygų, turėtų būti taikomos reguliacinės skatinimo priemonės (pvz., elektros energiją gaminančių vartotojų principas), leidžiančios išvengti finansinių subsidijų ir skatinančios gamintojus naudoti jų pačių pagamintą elektros energiją. Siekiant sumažinti finansinę naštą vartotojams, tolesnė plėtra turėtų būti siejama su investuotojų nuosavų lėšų panaudojimu, didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas efektyviausioms technologijoms, kurių gaminamos elektros energijos savikaina priartėja prie rinkos kainos (pvz., vėjo energetika, didelio efektyvumo biomasės kogeneracija).

Itin žymūs pokyčiai reikalingi transporto sektoriuje, priklausomame nuo iškastinio kuro. Senas transporto priemonių parkas sąlygoja aplinkos taršą, neigiamai veikia šalies konkurencingumą, reikalauja neproporcingai didelių investicijų jo atnaujinimui. Investicijos į mažiau taršias, naujas technologijas (alternatyvus kuras ir infrastruktūra – suskystintos gamtinės dujos, suslėgtos gamtinės dujos, biodegalai, biodujos) iš esmės prisidėtų įgyvendinant transporto sektoriaus modernizavimo darbus, spręstų klimato kaitos ir taršos, ypač miestuose, problemas bei leistų diversifikuoti transporte naudojamą kurą.

Energijos vartojimo efektyvumas. Energijos vartojimo efektyvumo didinimas – vienas iš svarbiausių Europos Sąjungos ir Lietuvos nacionalinių tikslų. Vartojimo efektyvumas įprastai vertinamas pirminės ir galutinės energijos intensyvumu, kuris nurodo, kiek energijos sąnaudų teko konkrečiam kiekiui prekių ir paslaugų šalyje sukurti (šalies ūkio energijos sąnaudų ir BVP santykis). 2010–2015 m. laikotarpiu šalies ūkio energijos intensyvumas nuosekliai mažėjo (pirminės energijos – 32 proc., galutinės – 31 proc.) ir 2015 m. buvo mažiausias tarp trijų Baltijos šalių – 191 kgne/1000 eurų (palyginimui Latvijos 207 kgne/1000 eurų, Estijos – 358 kgne/1000 eurų). Nepaisant to Lietuva vis dar atsilieka (apie 60 procentų) nuo Europos Sąjungos vidurkio (120 kgne/1000 eurų).

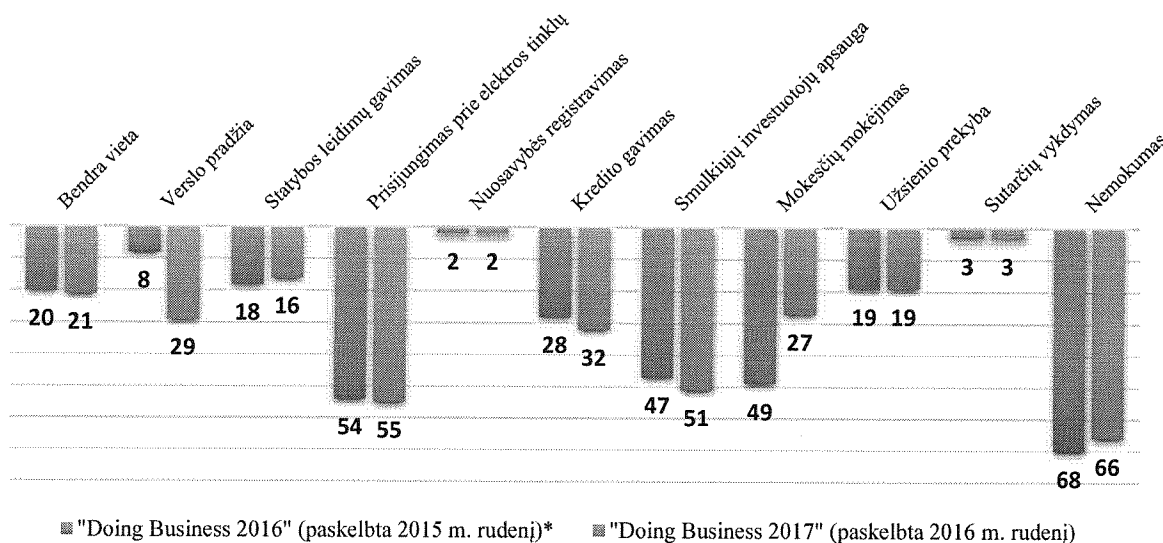
37 pav. Energijos intensyvumas Europos Sąjungos valstybėse narėse, kgne/tūkst. eurų

Didžiausias energijos vartojimo efektyvumo didinimo potencialas išlieka pastatų, transporto ir pramonės sektoriuose, kadangi galutinės energijos suvartojimas šiuose sektoriuose išlieka stabilus arba auga. Galutinės energijos suvartojimas pramonės sektoriuje 2010–2015 m. augo 3 proc., šį augimą lėmė padidėjęs eksportas ir gaminamos produkcijos kiekiai. Energijos sąnaudos gaminio savikainoje išlieka didelės ir yra 20 procentų didesnės nei Europos Sąjungos vidurkis, todėl būtina diegti efektyvesnes bei modernesnes technologijas bei energijos vartojimo vadybos priemones.

Daugiabučiai gyvenamieji pastatai Lietuvoje sunaudoja daugiausiai šilumos energijos, t. y. 54 proc. galutinio šilumos energijos suvartojimo. Būtent šiame sektoriuje, kuris sudaro 60 proc. pastatų fondo pagal plotą, pastebimas didžiausias šilumos energijos taupymo potencialas. Tęstinis Daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programos įgyvendinimas reikšmingai prisidėtų mažinant energijos suvartojimą, šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimus į atmosferą bei gerinant socialinę aplinką. Siekiant šios programos tikslų iki 2020 metų reikia modernizuoti 4000 (arba kasmet po 500) daugiabučių namų (iki 2017 metų modernizuoti 1986 namai).

4.2. Verslo sąlygų ir investicinės aplinkos gerinimas, vartotojų teisių apsaugos stiprinimas

Doing Business reitingas. Pasaulio banko atliktame tyrime „Doing Business 2017“ Lietuva užima 21 vietą tarp 190 šalių, o tarp Europos Sąjungos valstybių narių – 10 vietą, aplenkdamas tokias valstybes kaip Lenkija, Olandija, Prancūzija, Belgija ir kt.

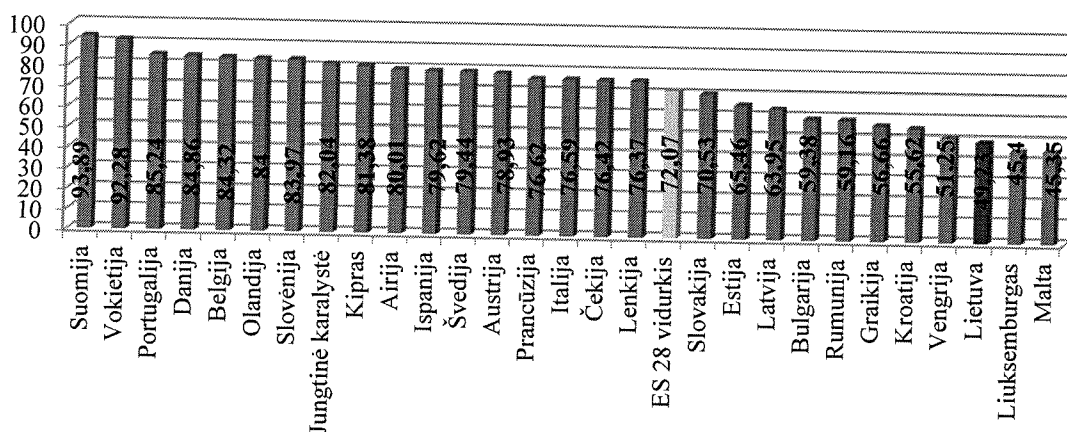
38 pav. Lietuvos rezultatai „Doing Business“ ataskaitoje

Šaltinis – „Doing Business 2017“

Geriausiai Lietuva įvertinta turto registravimo srityje, jos pozicija nepakito: Lietuva liko antra tarp visų vertintų 190 valstybių. Didžiausias proveržis (kilimas net 22 pozicijomis) dėl pagerėjusio PVM administravimo ir surinkimo buvo pasiektas mokesčių mokėjimo srityje, kurioje Lietuva pakilo iš 49 į 27 vietą. 2 pozicijomis (iš 18 į 16 vietą) pakilta statybų leidimų gavimo

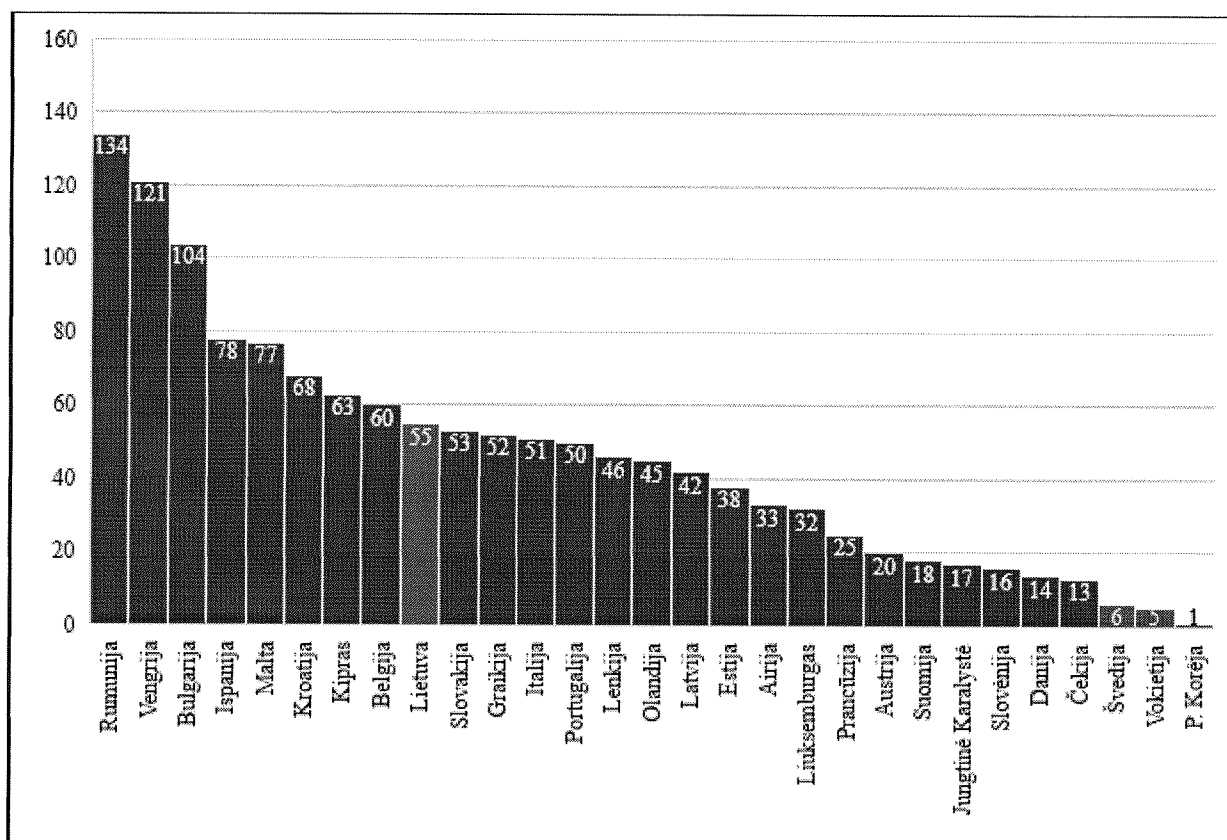
srityje. Labiausiai Lietuvos pozicijos pasikeitė verslo pradžios srityje (iš 8 vietos nukrito į 29). Svarbiausia šio indekso kritimo priežastis ta, kad Pasaulio bankas pakeitė šalių vertinimo scenarijų – paskutinius 3 metus iš eilės buvo vertinamos mažųjų bendrijų, o 2016 metais uždarųjų akcinių bendrovių steigimo procedūros. Mažųjų bendrijų steigimo procedūros paprastesnės, jų mažiau, šios bendrijos steigiamos per trumpesnę laiką, nereikia minimalaus įstatinio kapitalo.

Lietuvos pozicijos pakilo (iš 68 į 66) nemokumo indekso srityje, tačiau Lietuva užima tik 26 vietą tarp ES valstybių narių. Pasiiekti pažangą šioje srityje galėtų padėti juridinių asmenų restruktūrizavimo ir bankroto teisinio reguliavimo konsolidavimas, ankstyvo įspėjimo sistema, sudaranti galimybes įmonėms kuo ankstyvesniu laikotarpiu nustatyti finansinius sunkumus ir juos spręsti.

39 pav. Lietuva tarp kitų ES valstybių narių pagal „Doing Business“ nemokumo srityje
Šaltinis – „Doing Business 2017“

„Doing Business 2017“ ataskaitoje užfiksuota reforma prisijungimo prie elektros tinklų srityje – tyrime atsispindėjo 10 d. trumpesnė procedūra, sumažintas prijungimo prie elektros tinklų įkainis, tačiau šiame indekse Lietuva nukrito 1 pozicija (iš 54 į 55 vietą).

40 pav. „Doing Business“ reitingas, prisijungimas prie elektros tinklų, vieta bendrame reitinge
Šaltinis – „Doing Business 2017“

Šiuo metu Lietuvoje nebuitinio (verslo) vartotojo prisijungimo procesas trunka 85 kalendorines dienas, per kurį privaloma atlikti 6 procedūras. Pastaruoju metu trumpinamas ir paprastinamas prisijungimas prie gamtinių dujų tinklų – siekiama, kad dujų įvedimo procesas taptų kaip įmanoma sklandesnis ir greitesnis. Pagrindinės priežastys, lemiančios sudėtingesnį prisijungimą prie operatorių tinklų, yra laikui imlus prijungimo projektų derinimas su interesuotomis institucijomis bei ilgai trunkančios žemės servitutų nustatymo procedūros, kurias tenka atlikti, užtikrinant skirstymo operatoriaus galimybę vykdyti prijungimo paslaugos sutartimi priimtus įsipareigojimus.

Verslo sąlygos. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu Lietuvoje buvo įsteigti 6 fondų fondai, iš kurių – 4 fondai energijos efektyvumo srityje ir 2 fondai verslo finansavimo srityje. Iki 2020 m. planuojama įsteigti dar 3 fondų fondus energijos efektyvumo srityje. Iš viso šiuo metu finansinėms priemonėms įgyvendinti skirta daugiau kaip 600 mln. eurų, tai sudaro apie 10 proc. veiksmų programos ES fondų lėšų. Šios finansinės priemonės palengvins smulkaus ir vidutinio verslo finansavimo galimybes ir taip skatins verslo plėtrą bei naujų įmonių steigimąsi, prisidės prie energijos efektyvumo didinimo. Taip pat plečiamas finansinių priemonių įgyvendinimas į tokias sritis kaip vandentvarka, kultūra, transportas.

2016 m. fondų fondams buvo išmokėta iki 141 mln. eurų ES fondų lėšų, suteiktos 529 paskolos ir (arba) garantijos daugiabučių namų atnaujinimui, pasirašyta 42 kredito unių konsorciūmų, kuriam atstovauja Lietuvos centrinė kredito unija, sutartys dėl paskolų teikimo iš Verslumo skatinimo fondo 2014–2020, finansuojamo iš Europos socialinio fondo lėšų, pradėtos

finansinių priemonių valdytojų atrankos dėl paskolų ir garantijų teikimo iš Verslo finansavimo fondo, finansuojamo iš Europos regioninės plėtros fondo lėšų.

Igyvendinant finansines priemones pritraukiamos privačios lėšos, kurios gerokai padidina investicijų mastą: 2007–2013 m. pritraukta apie 540 mln. eurų privačių lėšų, 2014–2020 m. laikotarpiu numatoma pritraukti iki 866 mln. eurų privačių lėšų. Atsižvelgiant į tai, kad investicijų į verslo plėtrą, viešąją infrastruktūrą ir energijos efektyvumo projektus poreikis iki 2023 m. yra apie 10 mlrd. eurų, o į sukurtas finansines priemones investuota tik 0,6 mlrd. eurų, privačių investicijų pritraukimas tampa itin aktualus, siekiant sudaryti palankias sąlygas ilgalaikiam ūkio augimui.

Mažosioms ir vidutinėms į biržos prekybos sąrašus neįtrauktoms įmonėms dažnai sunku įprastu būdu pasiskolinti iš banko ir jos negali gauti kapitalo akcijų rinkose. Augti ir plėstis joms gali padėti tokie bankų skolinimą papildantys finansavimo šaltiniai kaip rizikos kapitalas, verslo angelų investicijos. Lietuvos rizikos ir privataus kapitalo rinką smarkiai atgaivino ES struktūrinių fondų lėšos, tačiau ji vis dar yra ankstyvojoje vystymosi stadijoje, ir pagal Rizikos ir privataus kapitalo indeksą Lietuva užima tik 40 vietą (2016 m.) tarp pasaulio šalių. Rizikos kapitalo ir verslo angelų plėtrą nemaža dalimi stabdo neaiškus teisinis reglamentavimas, o mokestinė aplinka galėtų daugiau prisidėti prie plėtros. ES stingant tvarių ekonomikos finansavimo šaltinių, vis plačiau diskutuojama apie jų pakeitimą vertybiniais popieriais ir šios priemonės teikiamą naudą. Šis ilgalaikio finansavimo būdas taip pat gali būti naudingas Lietuvoje, tačiau teisinė bazė tam nėra pakankamai palanki. Todėl reikia pašalinti nepagrįstas kliūtis, kad privatūs bei instituciniai investuotojai galėtų aktyviai prisidėti prie infrastruktūros projektų įgyvendinimo, taip pat toliau kurti investavimo platformas Lietuvoje.

Vartotojų teisių apsauga. Bendras Lietuvos vartotojų teisių apsaugos indeksas (galima indekso reikšmė nuo -100 iki +100) 2016 m. padidėjo iki +19,3 (2015 m. – +13,3, 2010 m. – -1,3). Daugiausiai teigiamų pokyčių pastebėta vertinant vartotojų informuotumą (46 proc. yra patenkinti savo informuotumu vartotojų apsaugos klausimas; 66 proc. žinotų, kur kreiptis dėl savo teisių gynimo; tačiau tik 23 proc. informuoti apie alternatyvų ginčų sprendimą), pagerėjo Lietuvos vartotojų teisių apsaugos sistemos vertinimo indeksas (nuo 16 proc. iki 9 proc. sumažėjo blogų vertinimų, nors teigiamai vertinančių skaičius išliko toks pats – 38 proc.), taip pat sumažėjo vartotojų, kurių teisės buvo pažeistos, skaičius (nuo 25 proc. apklaustųjų iki 16 proc.). Mažiausiai pakito vartotojų aktyvumo indeksas – tik 3 proc. kreipiasi į vartotojų teises ginančias institucijas (18 proc. nuo tų apklaustųjų, kurių teisės buvo pažeistos).

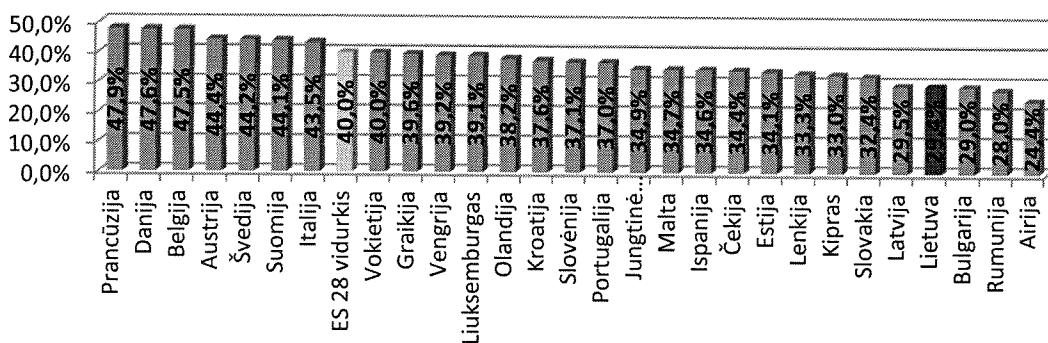
Nors tam tikri rodikliai ir gerėjo, tačiau pokyčiai nėra pakankami – vartotojai nėra aktyvūs gindami savo teises, nes mano, kad teisių gynimas atims daug laiko, nedidėja vartotojų, teigiamai vertinančių vartotojų teisių apsaugos sistemą, skaičius. Šie duomenys rodo, kad būtina optimizuoti vartotojų apsaugos procesus, nustatant efektyvias vartotojų teisių pažeidimų tyrimo procedūras, sukuriant vieningą, o tuo pačiu ir vartotojams lengviau suprantamą bei labiau prieinamą, ginčų neteisminio sprendimo sistemą. Didesnis socialinių partnerių įtraukimas į ginčų neteisminio sprendimų sistemą galėtų padidinti vartotojų pasitikėjimą ir paskatintų juos aktyviau ginti savo teises.

Vertinant verslininkų požiūrį į vartotojų apsaugos sistemą pastebima, kad dauguma jų (68 proc.) pritaria, kad vartotojų teisių įgyvendinimas skatina sąžiningą konkurenciją tarp verslininkų, tačiau, verslininkų požiūriu, pasigendama tinkamo verslo subjektų ir valstybės institucijų bendradarbiavimo vartotojų apsaugos klausimais (47 proc. apklaustųjų nurodė, kad bendradarbiavimas nepakankamas ar greičiau nepakankamas). Vertinant teisinio reguliavimo

aiškumą, tik 37 proc. nurodė, kad vartotojų apsaugą reguliuojantys teisės aktai yra aiškūs ir suprantami, o dar mažiau – 33 proc. – mano, kad teisinis reguliavimas apsaugo juos nuo nepagrįstų pretenzijų. Tai rodo, kad reguliavimas turėtų būti aiškesnis ir skaidresnis tiek nustatant reikalavimus verslui tam tikrose srityse, tiek optimizuojant ir reglamentuojant verslo priežiūrą atliekančių institucijų funkcijas, pažeidimų tyrimų procedūras.

4.3. Šešėlinės ekonomikos mažinimas, mokesčių ir socialinio draudimo sistemos efektyvumo didinimas

Lietuvoje vyrauja atotrūkis tarp faktiškai surinktų ir potencialių mokestinių pajamų. Pajamų perskirstymas per biudžetą (surenkamų mokestinių pajamų ir BVP santykis) yra vienas žemiausių visoje Europos Sąjungoje (išankstiniais duomenimis, 2015 m. sudarė 29,4 proc. BVP, kai ES vidurkis siekė apie 40 proc. BVP).

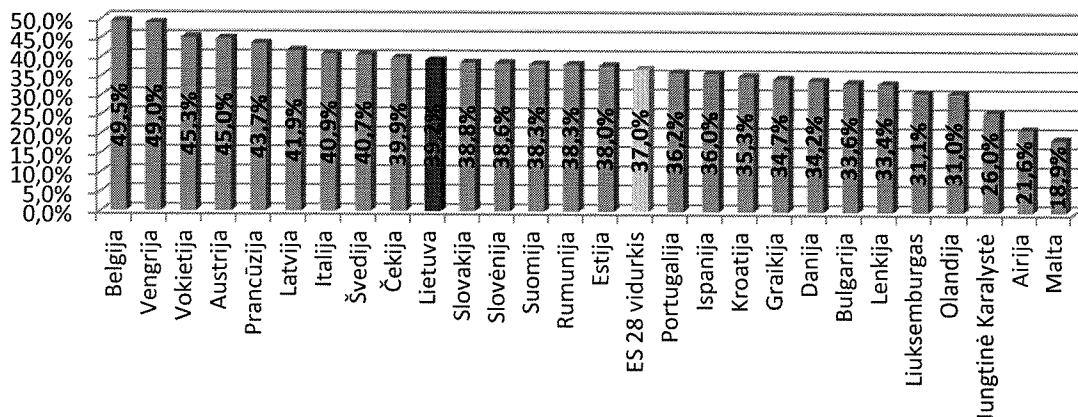
41 pav. Pajamų iš mokesčių (įskaitant socialinio draudimo įmokas) dalis 2015 m., procentais, nuo BVP Lietuvoje

Šaltiniai – Eurostato ir Finansų ministerijos duomenys

Šešėlinė ekonomika. Nepaisant pastarojo laikmečio tendencijų mažėti, remiantis įvairiais šaltiniais, neapskaitytos ekonomikos dydis Lietuvoje sudaro nuo 15 iki 25 proc. ir yra vienas didžiausių tarp ES ir EBPO valstybių. Tai sukelia įtampas keliant viešųjų paslaugų kokybę bei formuojant ekonomikos augimui palankią mokesčių struktūrą, kurioje mokesčių našta turėtų būti perkeliama nuo darbo link ekonomikos augimo nestabdančių mokesčių. Be to, neapskaitytoje ekonomikoje dalyvaujantys subjektai naudojami konkurenciniais pranašumais.

Šalyje taikomos mokesčių mokėjimo procedūros vis dar ganėtinai sudėtingos, neišnaudotos galimybės mokesčius apskaičiuoti, deklaruoti ir sumokėti kuo paprasčiau. Sudėtingas mokesčių deklaravimo ir mokėjimo mechanizmas sukelia verslui papildomą administracinę naštą, mažina paskatas savanoriškai mokėti mokesčius.

Darbo pajamų apmokestinimas. Mokesčių našta, tenkanti mažiausiai uždirbantiems, Lietuvoje vis dar lenkia ES vidurkį. Asmenims, gaunantiems 67 proc. vidutinio darbo užmokesčio, 2015 metais mokesčių našta Lietuvoje viršijo ES vidurkį 2,2 proc. punkto. Šiuo metu dėl taikomo neapmokestinamo pajamų dydžio (NPD) mokesčių našta tolygiai auga didėjant gyventojų pajamoms, tačiau NPD taikomas tik gyventojų pajamų mokesčiui, o socialinio draudimo mokesčių, sudarančių didžiąją dalį visos mokesčių naštos, tarifai nepriklauso nuo gaunamų pajamų dydžio.

42 pav. Mokesčių našta darbo pajamoms asmenims be vaikų, uždirbantiems 67 proc. vidutinio darbo užmokesčio, 2015 metais, procentais

Šaltinis – Europos Komisijos duomenys

Mokesčių bazė. Lietuvoje nėra pakankamas turto ir aplinkosauginių mokesčių lygis (2014 m. turto mokesčių santykis su BVP Lietuvoje buvo 0,3 proc., o aplinkosauginių – 1,7 proc., kai ES vidurkis, atitinkamai, yra 1,6 proc. ir 2,5 proc.). Mokesčių bazę taip pat siaurina įvairios mokesčių lengvatos, dėl kurių valstybės biudžetas netenka nemažos dalies pajamų (numatoma, kad 2017 m. valstybės biudžetas dėl įvairių mokesčių lengvatų neteks apie 1 mlrd. eurų pajamų). Mokesčių lengvatos siejamos su konkrečiais tikslais, antai didžiausius valstybės biudžeto netekimus sąlygojanti (numatoma, kad 2017 m. jie sudarys apie 364 mln. eurų) gyventojų pajamoms taikoma neapmokestinamo pajamų dydžio (NPD) lengvata užtikrina pajamų apmokestinimo progresyvumą, tačiau trūksta kompleksinio įvertinimo, ar visos lengvatos yra efektyvios ir pasiekia joms keliamus tikslus.

Atsižvelgiant į esamą situaciją – per didelę mokesčių naštą darbo pajamoms, kuri gali būti perkelta ant ekonomikos augimui mažiau žalingų mokesčių, neišnaudojamą potencialą išplėsti mokesčių bazę, atsisakant neefektyvių ir socialiai neteisingų lengvatų, žemą investicijų į inovacijas ir mokslinius tyrimus bei eksperimentinę plėtrą lygį, didelį neapskaitytos ekonomikos lygį, – reikalingas mokesčių sistemos tobulinimas ekonomikos augimui palankia kryptimi, savanoriško mokesčių mokėjimo skatinimas bei mokesčių surinkimo gerinimas. Tai užtikrins tolygesnį mokesčių naštos pasiskirstymą ir investicijoms patrauklesnę mokestinę aplinką ir ugdys sąžiningumo, teisingumo ir lygybės principais pagrįstą mokesčių mokėjimo kultūrą. Kartu planuojamas geresnis pajamų persiskirstymas per biudžetą, dėl ko atsiras papildomų resursų viešųjų paslaugų kokybei kelti.

4.4. Infrastruktūros jungčių su Europos Sąjunga plėtra

Dujų rinka. Dėl SGD terminalo Lietuva tapo pajėgi savarankiškai apsirūpinti gamtinėmis dujomis, dalyvauti tarptautinėse dujų rinkose. Taip pat atsirado potencialas tapti regioniniu gamtinių dujų prekybos ir inovatyvaus SGD panaudojimo energetikos, pramonės, transporto bei laivyno sektoriuose kompetencijų centru. SGD terminalas sukūrė reikiamas prielaidas atsirasti

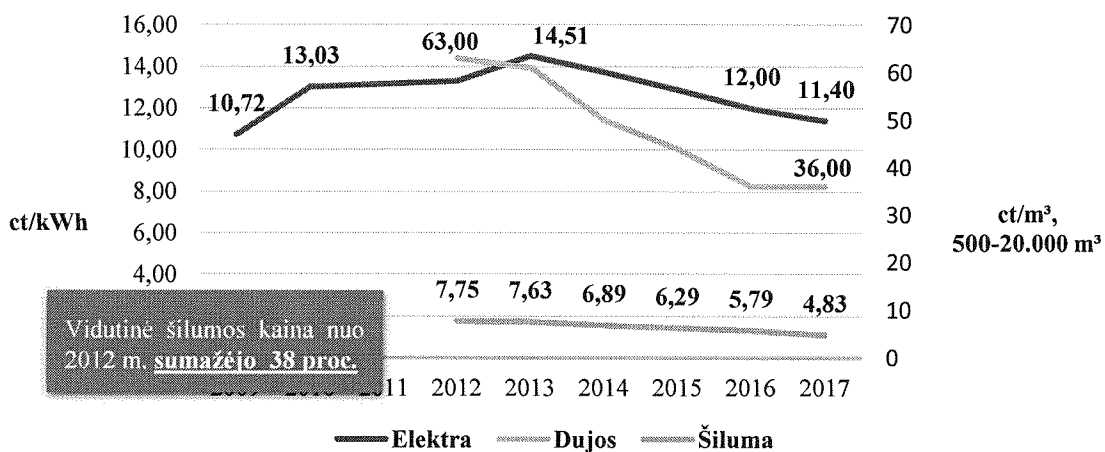
konkurencingai dujų rinkai su galimybe dujų vartotojams rinktis priimtinausią dujų tiekimo šaltinį. SGD terminalo pajėgumų panaudojimas 2016 metais išaugo 3 kartus, palyginti su 2015 metais, o bendras dujų kiekis, patiektas per terminalą 2016 metais, sudarė daugiau nei pusę viso šalies suvartojimo.

2016 m. buvo pradėti Lietuvos ir Lenkijos dujų jungties (GIPL) statybos darbai. Projektas svarbus trijų Baltijos valstybių integracijai į bendrą Europos Sąjungos dujų rinką, siekiant diversifikuoti dujų tiekimo šaltinius, užtikrinant gamtinių dujų sistemos darbo saugumą ir patikimumą bei SGD terminalo Klaipėdoje panaudojimą regiono tikslams.

Visame Baltijos regione dujų vartojimas sparčiai mažėja (2010-2016 m. sumažėjo 30 proc.), esamos gamtinių dujų infrastruktūros išlaikymas tampa vis didesniu iššūkiu Baltijos šalių dujų vartotojams. Nors Latvija ir Estija yra linkusios turėti atskirus SGD terminalus, visgi turėtų būti keliamas tikslas sukurti bendrą dujų rinką Baltijos šalyse. Turi būti siekiama Baltijos šalių susitarimo dėl ekonomiškai naudingiausio ilgalaikio regioninio SGD tiekimo sprendimo. Šiam tikslui pasitarnautų Klaipėdos SGD terminalo pripažinimas regioniniu SGD terminalu, kas leistų pretenduoti Klaipėdos SGD terminalui būti įtrauktam į Bendro intereso projektų sąrašą, gauti Europos infrastruktūros tinklų priemonės (angl. Connecting Europe Facility, CEF) paramą ir tokiu būdu sumažinti dujų kainą visame regione.

Elektros energijos jungtys. Sėkmingai įgyvendinti elektros energijos jungčių projektai Estijoje – Estlink (antroji jungtis su Suomija), Lietuvoje – LitPol Link (jungtis su Lenkija) ir NordBalt (jungtis su Švedija), padidino Baltijos šalių sujungiamumą su Europos elektros energijos tinklais nuo 4 proc. (2014 m.) iki 22 proc. (Lietuvos sujungiamumas elektros energijos sektoriuje siekia 40 proc.). ES tikslas – 15 proc. sujungiamumo rodiklis iki 2030 m.

Energijos išteklių kaina. Tiek elektros jungtys, tiek SGD terminalo projektas, tiek ir kuro konversija (biokuro naudojimas šilumos gamyboje) turėjo tiesioginį poveikį elektros, dujų ir šilumos kainų mažėjimui, kurios pasiekė kitų ES šalių kainų lygį. Elektros kaina nuo 2013 metų sumažėjo 22 procentais ir priartėjo prie 2009 metų lygio. Dujų kaina, naudojančiams dujas būstui šildyti, nuo 2012 metų sumažėjo 43 procentais.

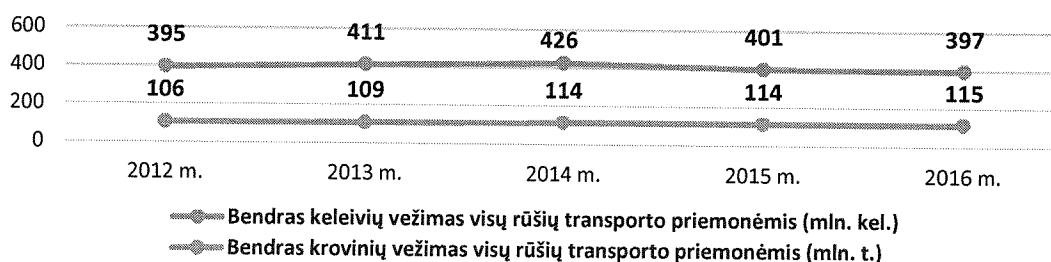
43 pav. Elektros, dujų ir šilumos kainų pokytis (Elektros ir dujų kaina su PVM, šilumos – be PVM)

Šaltinis – Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos duomenys

2016 m. vidutinė elektros kaina Nord Pool Lietuvos prekybos zonoje buvo mažiausia per visą biržos istoriją ir siekė 36,5 eurus už megavatvalandę (EUR/MWh), tačiau lyginant su kitomis Nord Pool prekybos zonomis Skandinavijos šalyse ši kaina buvo aukštesnė (2016 m. III ketv. vidutinė didmeninė elektros kaina skyrėsi maždaug 6 EUR/MWh lyginant Lietuvos ir Švedijos prekybos zonas). Tokia situacija rodo, jog atsižvelgiant į dabartines aplinkybes 700 MW NordBalt jungties nepakanka visam elektros rinkoje susidarančiam elektros perdavimo poreikiui užtikrinti. Vienas iš sprendimo būdų galėtų būti papildomos jungties su Švedija statyba.

Transporto sektorius. Transporto ir ryšių sektoriuje kasmet sukuriama apie 4,4–4,8 mlrd. Eur BVP, o procentinė jos dalis sudaro 13 proc. šalies BVP ir yra beveik dvigubai didesnė už esamą Europos vidurkį. Išankstiniais duomenimis, 2016 m. šiame sektoriuje sukurta 4,51 mlrd. Eur BVP, arba 2,8 proc. daugiau negu 2015 m. Tai lėmė nuolatinė naujų rinkų paieška arba prarastų rinkų atgavimas, investicijos į infrastruktūrą, augantis vidaus vartojimas, gera prekių ir krovinių logistika.

2016 m. toliau augo bendras krovinių vežimas visų rūšių transporto priemonėmis, bendro keleivių vežimo visų rūšių transporto priemonėmis rodiklis nežymiai sumažėjo. Sumažėjimą lėmė augantis nuosavų automobilių skaičius, emigracija, konkurencija su paslaugas teikiančiais vežėjais. Pastebėtina, kad keleivių geležinkelių transportu vežimas augo 4,8 proc. (nuo 4,23 mln. kel. iki 4,43 mln. kel.).

44 pav. Bendro keleivių ir krovinių vežimo visų transporto rūšių priemonėmis dinamika

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Rail Baltica. Lietuva jau yra įgyvendinusi pirmąjį projekto „Rail Baltica“ etapą – nutiesusi geležinkelio atkarpą nuo Lenkijos valstybės sienos iki Kauno. Parengtas ir patvirtintas geležinkelio linijos Kaunas–Lietuvos ir Latvijos valstybių siena specialusis planas, pradėtos geležinkelio linijos Kaunas–Lietuvos ir Latvijos valstybių siena žemės paėmimo visuomenės poreikiams procedūros. Tolesniam geležinkelio tiesimui Lietuva yra užsitikrinusi 180 mln. Eur europinės paramos.

Pastaraisiais metais mažėja geležinkeliais vežtų krovinių kiekis – 2016 m. vežta 47,6 mln. t., t. y. 0,4 mln. t., arba 0,8 proc., krovinių mažiau negu 2015 m. (48,0 mln. t.). Tam neigiamos įtakos turėjo tarptautinių krovinių srautų pokyčiai, kuriuos lėmė geopolitinės, makroekonominės priežastys – Rusijos ir Baltarusijos konfliktas, gerokai sumažėjęs iš Rusijos tranzitu per Klaipėdos uostą vežamų krovinių srautas. Panašios tendencijos ir kaimyninių šalių geležinkelio įmonių: Latvijos geležinkelių vežimai 2016 m. sumažėjo 14,1 proc., iki 47,8 mln. t., Estijos geležinkelių – 19,0 proc. iki 12,5 mln. t.

Krova Klaipėdos uoste. Antri metai iš eilės stebima sėkminga Klaipėdos valstybinio jūrų uosto (toliau – Klaipėdos uostas) veikla – Klaipėdos uoste 2016 m. krauta rekordiška daug krovinių – 40,14 mln. t., tai yra 1,6 mln. t. daugiau negu 2015 m. Klaipėdos uostas pagal krovos rodiklius, palyginti su artimiausių kaimyninių šalių jūrų uostų krovos rodikliais yra lyderis (Rygos – 37,1 mln.

t., Talino – 20,1 mln. t.), tačiau nesiekia Sankt Peterburgo (48,6 mln. t.) ar Ust Lugos (93,3 mln. t.) uostuose vykdomos krovos rodiklių. Krovos apimtis Klaipėdos uoste iki 2020 m. turėtų padidėti iki 48 mln. t.

Lietuvos pasiekiamumas. Lietuvos oro uostuose aptarnautų keleivių skaičius 2016 m. išaugo 13 proc. ir pasiekė 4,8 mln. keleivių. Skrydžių skaičius 2016 m. padidėjo 5 proc. ir pasiekė 52 tūkst. skrydžių. Sparčiausią augimą pademonstravo Palangos oro uostas, kur keleivių skaičius išaugo net 60 proc. Nepaisant keleivių srautų augimo, Lietuvos oro uostai susiduria su kaimyninių valstybių oro uostų konkurencija. Pavyzdžiui, Rygos oro uoste per 2016 m. keleivių srautai augo 4,6 proc. (aptarnauta 5,4 mln. keleivių), Varšuvos oro uoste keleivių skaičius augo 14,5 proc. (aptarnauta 12,8 mln. keleivių).

Efektyviai šalies oro uostų plėtrai ir šalies pasiekiamumo didinimui, siekiant nepralaimėti konkurencinės kovos su kaimyninių valstybių oro uostais, turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Oro uostų valdymo perdavimas privačiam investuotojui, išlaikant oro uostų infrastruktūrą valstybės nuosavybe, sudarytų galimybę gauti papildomų pajamų į valstybės biudžetą, išplėsti ir modernizuoti oro uostų infrastruktūrą, užtikrinti ekonomišką ir efektyvų, geriausią tarptautinę praktiką atitinkantį oro uostų valdymą, padidinti keleivių aptarnavimo galimybes ir pagerinti šalies pasiekiamumą, nekeičiant valstybės nuosavybės teisių ir neprarandant oro uostų kontrolės.

4.5. Tausaus ir konkurencingo žemės bei maisto ūkio stiprinimas

Žemės ūkio produkcijos vertė. Lietuvoje žemės ūkio produkcija (gamintojo kainomis), tenkanti vienam ha žemės ūkio naudmenų, reikšmingai mažesnė nei ES–28 šalių vidurkis. Remiantis *Eurostat* 2013 metų duomenimis, ES–28 šalių ūkiuose, didesniuose kaip 30 ha, standartinės produkcijos vertė vidutiniškai sudarė 1,5 tūkst. Eur/ha, Vokietijos – 2,5 tūkst. Eur/ha, Airijos – 1,1 tūkst. Eur/ha, Lenkijos – 1,3 tūkst. Eur/ha, Estijos – 664 Eur/ha, Latvijos – 548 Eur/ha, Lietuvos – 660 Eur/ha. Tai rodo būtinumą didinti našumą ir panaudoti Lietuvos žemės ir maisto ūkio konkurencinius pranašumus.

Kaimo gyventojų piniginių pajamų lygis. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, vidutinės kaimo gyventojų piniginės pajamos per mėnesį, tenkančios 1 namų ūkiui, 2010 m. sudarė 73,1 proc. miesto gyventojų pajamų. Augant gamybos našumui ir teikiant svarią žemės ūkio ir kaimo plėtros paramą, šis atotrūkis sumažėjo ir 2015 m. kaimo gyventojų mėnesinės pajamos, tenkančios 1 namų ūkiui, sudarė jau 88,4 proc. miesto gyventojų namų ūkio pajamų. Siekiant mažinti piniginių pajamų atotrūkį tarp miesto ir kaimo bei socialinę atskirtį, reikalinga ir toliau imtis tikslingų priemonių, didinančių gamybos našumą ir sudaryti sąlygas kaimo gyventojams užsidirbti daugiau, kad jų piniginės pajamos priartėtų prie miesto gyventojų namų ūkių pajamų.

Kooperacija. Kooperacija yra vienas iš būdų smulkiems Lietuvos ūkiams ateityje išlikti konkurencingiems, nes smulkieji gamintojai, įgyvendindami bendradarbiavimo strategiją, gali gauti didesnę kainą už savo produkciją, pigiau įsigyti įvairių gamybai reikalingų išteklių, diegti inovacijas ar išplėtoti veiklas, kurias pavieniui įgyvendinti trūksta lėšų. Vakarų Europos šalių ūkininkai turi daugiau kaip 100 metų kooperacijos patirtį. Ten veikiančios kooperatinės įmonės yra stiprios, atlieka didelį vaidmenį rinkose ir tinkamai prisideda prie ūkininkų, susivienijusių į kooperatyvus, ūkių plėtros. Vakarų Europos šalyse vyrauja kooperatinės įmonės, turinčios dažniausiai nuo

keliasdešimties iki kelių šimtų narių, o Šiaurės šalyse – kooperatinės įmonės, turinčios dažniausiai nuo kelių šimtų iki kelių tūkstančių narių. Lietuvoje vis dar vyrauja smulkūs kooperatyvai.

Būtina ūkininkus supažindinti ir mokyti jungtis, taikant inovatyvias bendradarbiavimo formas ir modelius, kurie sudarytų palankesnes sąlygas susijungusių ūkininkų veiklos plėtrai. Taip pat reikalinga nuolat stiprinti ūkininkų kompetencijas vadybos, rinkodaros, srityse, ugdyti naujus kooperacijos judėjimo lyderius. Tam pasiekti numatoma atnaujinti neformaliojo mokymo programą, kuri padėtų pagerinti ūkininkų gebėjimus objektyviai įvertinti konkurencinių galių rinkoje stiprinimo galimybes ir įsitraukimo į kooperaciją poreikius, suteiktų pirminių žinių ir gebėjimų, kaip suvaldyti kooperatyvo steigimo sėkmės veiksnius, užtikrinant kooperatyvo ilgalaikį ir tvarų funkcionavimą.

Tvarus žemės ūkio sektorius. Intensyvinant žemės ūkio gamybą, per pastaruosius 6 metus žemės plotas, naudojamas žemės ūkio gamybai, padidėjo apie 200 tūkst. ha, o kultūrinių ir natūralių ganyklų bei pievų plotai sumažėjo, todėl nyksta agrarinio kraštovaizdžio biologinė įvairovė. Būtina skatinti žemėnaudos ir žemės ūkio augalų įvairovę, organinę žemdirbystę, ugdyti atsakingą požiūrį į kraštovaizdžio išsaugojimą, pertvarkyti melioracijos sistemų nuosavybės santykius. Tikimasi, kad skleidžiant tausaus ūkininkavimo gerąją patirtį, sukuriant finansines paskatas žemdirbiams diegti aplinkai draugiškus metodus, 263 tūkst. ha plotas, kuriame taikoma tausaus ūkininkavimo praktika (ekologinis ūkininkavimas, agrarinės aplinkosaugos priemonės), iki 2020 m. kasmet didės bent po 2 proc.

V. SAUGI VALSTYBĖ

5.1. Gynybos sistemos stiprinimas ir plėtra

Regiono saugumo situacija išlieka sudėtinga, todėl Lietuvai svarbu ir toliau dėti pastangas rengiantis valstybės gynybai. Nuoseklus gynybos biudžeto didinimas išlieka kritinės svarbos veiksniu.

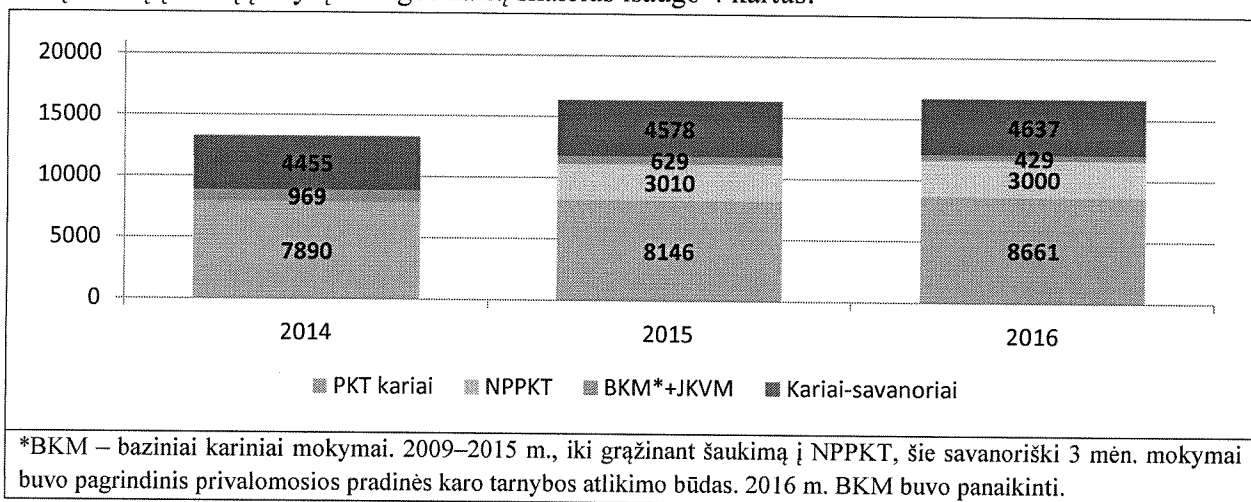
2015-2016 m. vykusio NATO vertinimo metu Lietuva pirmą kartą po įstojimo į NATO susilaukė palankių vertinimų. Teigiamai buvo įvertintas ne tik spartus gynybos biudžeto didinimas, bet ir teritorinės gynybos stiprinimas, Lietuvos kariuomenės (toliau – LK) struktūros plėtra, modernizacijos ir personalo didinimo planai. Vis dėlto bendras vertinimas liko vidutiniškas. NATO ekspertai atkreipė dėmesį, kad pradinė pozicija, nuo kurios Lietuva pradeda stiprinti kariuomenę, itin prasta, o planai ir poreikiai – ypač ambicingi.

Lietuvos kariuomenės struktūra. 2016 m. pradėti LK Sausumos pajėgų (toliau – SP) struktūros pokyčiai, išplečiant ir priartinant taikos meto struktūrą prie karo meto struktūros. Tuo tikslu buvo pertvarkyta ir sustiprinta MPB „Geležinis Vilkas“ ir įkurta MPB „Žemaitija“. Iki galo įgyvendinus suplanuotus pokyčius, SP bus įsteigti 3 nauji batalionai ir kiti mažesni paramos vienetai.

Per 2016 m. atlikti LK struktūros pertvarkymo darbai iš esmės buvo pagrįsti esamų pajėgumų perskirstymu. Naujų karinių vienetų suformavimas ir aprūpinimas reikalauja ne tik didelių finansinių resursų, bet ir naujų būdų paieškos, kaip per santykinai trumpą laiką pastatyti reikiamą infrastruktūrą, aprūpinti vienetus įranga ir ginkluote, sukomplektuoti personalą.

Kariuomenės komplektavimo ir motyvavimo sistema. 2016 m. neribotam laikotarpiui buvo pratęstas šaukimas į nuolatinę privalomą pradinę karo tarnybą (NPPKT). Tai reiškia, kad Lietuva įtvirtino perėjimą prie mišraus komplektavimo modelio, kariuomenę komplektuojant iš PKT karių, karių savanorių ir NPPKT karių. 2016 m. NPPKT kariai sudarė apie 30 proc. viso LK personalo. Profesinės karo tarnybos (PKT) karių skaičius padidėjo 515 kariais. PKT karių skaičiaus didėjimui didžiausią įtaką turėjo NPPKT atlikę kariai, pasirinkę PKT (apie 20 proc. baigusių NPPKT karių pasirenka tęsti tarnybą PKT). 2016 m. pabaigoje LK vienetų vidutinis sukomplektavimas siekė apie 65 proc.

Pagrindiniu rezervo formavimo šaltiniu tapo NPPKT atlikę kariai. Palyginti su 2015 m., 2016 m. į karinę įskaitą įrašytų atsargos karių skaičius išaugo 4 kartus.

45 pav. Kariuomenės personalo skaičiaus pokyčiai 2014–2016 metais

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerijos duomenys

NPPKT padeda spręsti LK komplektavimo eiliniiais kariais problemą, tačiau, atsižvelgiant į išaugusius poreikius, PKT karių skaičiaus didėjimas nėra pakankamas komplektuojant LK vienetus, ypač puskarininkiais, karininkais ir paklausių rinkoje specialybių specialistais. Todėl karo tarnybos patrauklumo didinimas yra būtinybė. Taip pat didelis iššūkis yra ne tik karių pritraukimas, bet ir šiuo metu tarnaujančių PKT karių išlaikymas tarnyboje – 2016 m. PKT kario sutartį savo iniciatyva nutraukė 203 PKT kariai (2015 m. – 162).

Kariuomenės modernizavimas ir infrastruktūros vystymas. Pagal modernizacijai, ginkluotės ir karinės įrangos įsigijimui skiriamą gynybos biudžeto dalį (31,0 proc.) 2016 m. Lietuva pakilo į antrą vietą tarp visų NATO valstybių. Tai sudarė sąlygas planuoti ir pradėti vykdyti plataus masto ginkluotės, karinės įrangos ir technikos įsigijimus. Pagrindiniu ginkluotės ir karinės įrangos įsigijimų prioritetu 2016 m. išliko SP kovinės galios atkūrimas ir stiprinimas. Didžiausias dėmesys buvo skiriamas dviem pagrindiniams projektams – pėstininkų kovos mašinoms ir savaeigiai artilerijai, taip pat ir individualiam karių aprūpinimui ginkluote bei ekipuote.

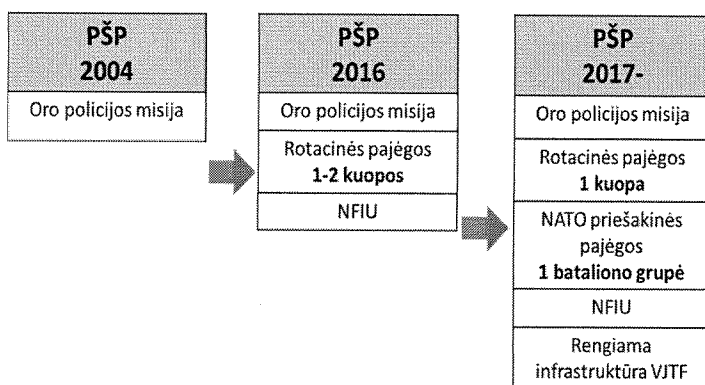
Kritinės svarbos sritimis išliko ryšiai ir transportas. Tęstas kariuomenės aprūpinimas ryšių įranga, užtikrinančia nacionalinių vienetų vadovavimą ir valdymą, taip pat sąveikumą su sąjungininkais, pradėti valstybės gynybos vadaviečių ryšių įrangos įsigijimo darbai. 2016 m. gauta transporto priemonių partija iš Nyderlandų ir pasirašyta sutartis dėl sunkvežimių įsigijimo.

Infrastruktūros plėtros srityje buvo siekiama užtikrinti išaugusius nacionalinius ir priimančios šalies paramos (PŠP) poreikius, ypač – sudaryti tinkamas karinio rengimo sąlygas LK

ir sąjungininkų kariams, užtikrinti NPPKT poreikius ir pasirengti 2017 m. NATO priešakinių pajėgų dislokavimui. Todėl buvo plečiami kariuomenės poligonai, gerinamos apgyvendinimo sąlygos (NPPKT ir sąjungininkams), rengiama ginkluotės, įrangos ir atsargų saugojimui reikalinga sandėliavimo infrastruktūra, buvo plėtojama KOP Aviacijos bazės infrastruktūra.

Šiuo metu pasiektos LK infrastruktūros panaudojimo galimybių ribos. Naujos infrastruktūros plėtrai esminis yra ne tik lėšų, bet ir laiko veiksnys. Siekiant pagreitinoti infrastruktūros parengimą naujiems MPB „Žemaitija“ vienetams, numatoma pasinaudoti viešojo ir privataus sektorių partneryste – tai būtų KAS naujas infrastruktūros plėtros būdas; reikėtų spręsti teisinius, saugumo klausimus.

Priimančiosios šalies parama. Didėjant sąjungininkų buvimui Lietuvoje, auga ir PŠP poreikiai. 2016 m. buvo užtikrinamos tinkamos sąlygos Lietuvoje šiuo metu esančioms sąjungininkų pajėgoms ir rengiamasi dislokuoti priešakines pajėgas 2017 m.

NATO oro policijos misijai KOP Aviacijos bazėje buvo teikiama navigacinė, meteorologinė, ryšių, finansinė, logistinė pagalba, buvo vykdytos apsaugos, aerodromo priežiūros ir kitos funkcijos. Buvo tobulinamos sąjungininkų atvykimo ir judėjimo per Lietuvos teritoriją sąlygos. Būtina toliau tobulinti teisinę bazę ir procedūras. Kai kuriems PŠP poreikiams (pvz., transportavimo, maitinimo organizavimo) užtikrinti turi būti plačiau naudojami civilinio sektoriaus pajėgumai. Tam reikia tobulinti nacionalinį PŠP reguliavimą:

46 pav. PŠP poreikių augimas

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerijos duomenys

peržiūrėti PŠP užduotis civilinėms institucijoms, plačiau išnaudoti PŠP sutarčių mechanizmą, organizuoti civilinių institucijų ir ūkio subjektų rengimą PŠP teikimui.

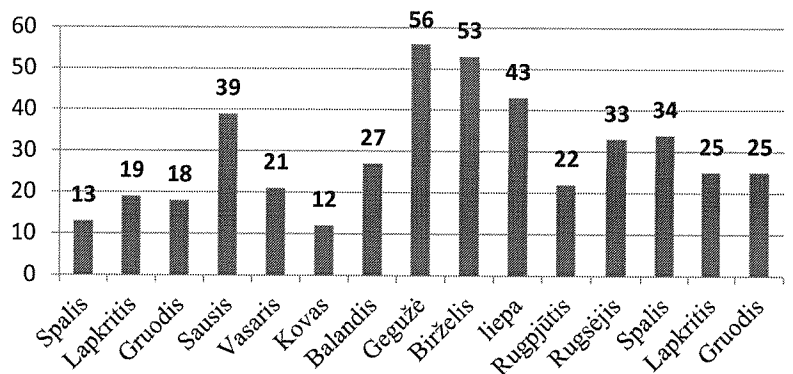
Visuomenės pasitikėjimas kariuomene. Šalies gynybos potencialas priklauso ne tik tiesiogiai nuo karinių pajėgumų, bet ir nuo kitų valstybės institucijų bei piliečių įsitraukimo. Visuomenės pasitikėjimas kariuomene yra vienas svarbiausių krašto apsaugos sistemos (toliau – KAS) rodiklių. Jau eilę metų visuomenės pasitikėjimas krašto apsauga išlieka panašus: 2013 – 54,5 proc., 2014 – 54 proc., 2015 – 55,5 proc. ir 2016 m. – 54 proc. Kad situacija toliau gerėtų, turi būti dedamos kryptingos pastangos ne tik stiprinant kariuomenės ir visuomenės ryšius, bet ir užtikrinant kariuomenės vykdomų reformų matomumą bei konkrečius rezultatus, KAS veiklos skaidrumą ir efektyvų lėšų naudojimą.

5.2. Kibernetinio ir energetinio saugumo stiprinimas

47 pav. Institucijų ir atskirų nacionaliniam saugumui svarbių įmonių tinkluose užfiksuoti incidentai 2015-2016 metais

Kibernetinis saugumas.

2016 metais kibernetinėje erdvėje buvo fiksuojama veikla, nukreipta prieš valstybės institucijas, strateginę reikšmę turinčius objektus ir privatų sektorių. Svarbių valstybės institucijų ir atskirų nacionaliniam saugumui svarbių įmonių

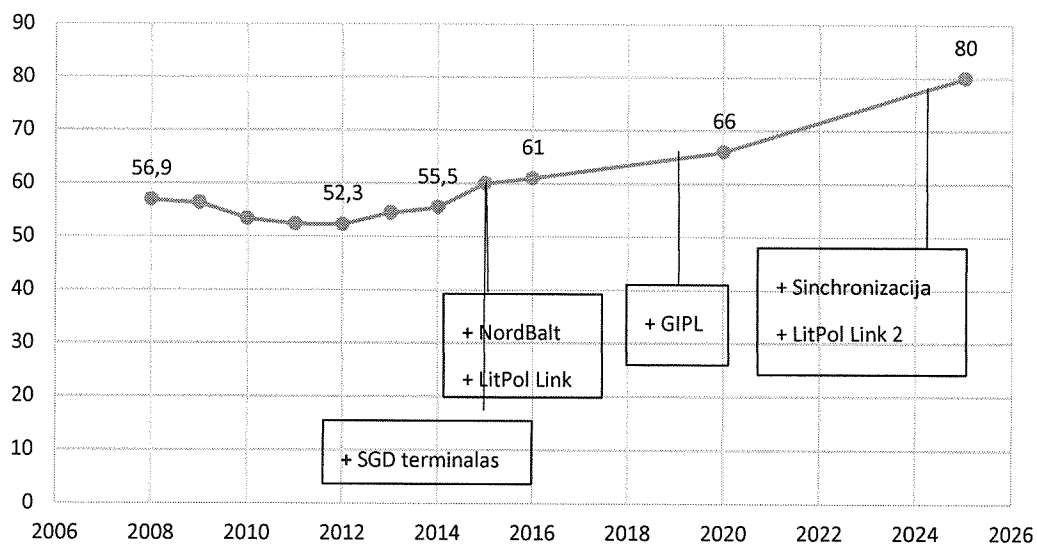
Šaltinis – Krašto apsaugos ministerijos duomenys

tinkluose buvo įdiegtos techninės kibernetinių grėsmių aptikimo priemonės. 2016 m. pradėtas diegti Kibernetinio saugumo informacinis tinklas, skirtas dalytis informacija apie kibernetinius incidentus. Šio tinklo funkcionavimo pradžia numatoma 2017 m.

2016 m. buvo surengtos pirmosios nacionalinės kibernetinio saugumo pratybos, kuriose dalyvavo daugiau nei 120 viešojo ir privataus sektorių atstovų iš 36 institucijų, įmonių, švietimo įstaigų. Pratybose treniruotasi veikti pagal Nacionalinio kibernetinių incidentų valdymo plano procedūras ir atremti kibernetines atakas.

Prevencijos stiprinimas yra pats efektyviausias kibernetinio saugumo užtikrinimo būdas. Vis dėlto didžioji dalis iš daugiau nei 300 valstybės informacinių išteklių valdytojų skiria per mažai dėmesio organizacinių ir techninių kibernetinio saugumo reikalavimų įgyvendinimui. Atsižvelgiant į tai, kyla poreikis griežtinti kibernetinio saugumo reikalavimų įgyvendinimo kontrolę.

Energetinis saugumas. Prie Lietuvos energetinio saugumo stiprinimo svariai prisidėjo Europos Sąjunga, skyrusi tiek politinę, tiek finansinę paramą strateginiams Lietuvos energetikos projektams (SGD terminalas, elektros jungtys LitPol Link ir NordBalt). Nuo 2013 m. jau pastebimas energetinio saugumo lygio didėjimas, kuris 2014 m. siekė 55,5 proc. Šalies energetinio saugumo situaciją blogino veiksniai, susiję su gamtinių dujų tiekimo sistema, rinkų suvaržymais, priklausomybe nuo energijos išteklių importo iš vienos šalies tiekėjos ir neproporcingai didelėmis gyventojų išlaidomis energetinėms paslaugoms. Didžiausią įtaką energetinio saugumo lygio didėjimui turėjo mažėjantis gamtinių dujų ir didėjantis biokuro dedamosios svoris šalies kuro ir energijos balanse, mažėjantis energijos vartojimo intensyvumas. 2015 – 2016 m. SGD terminalas Lietuvos energetinio saugumo lygį vidutiniškai padidino apie 7 proc.

48 pav. Energetinio saugumo lygio dinamika 2008–2025 metais, procentais
Šaltinis – Lietuvos energetikos instituto Energetinio saugumo tyrimų centro duomenys

SGD terminalas suardė „Gazprom“ monopolį, tačiau elektros perdavimo tinklas tebėra sinchroniškai susietas su IPS/UPS tinklu. Baltijos valstybės, siekdamos sustiprinti energetinį saugumą, privalo sujungti savo elektros tinklus, kad šie sinchroniškai veiktų su kontinentinės Europos tinklais bei įgyvendinti Lenkijos-Lietuvos dujų jungties (GIPL) projektą, kuris leis integruoti izoliuotas Baltijos šalių dujų rinkas į bendrą ES dujų rinką, diversifikuoti dujų tiekimo šaltinius ir maršrutus bei užtikrinti gamtinių dujų tiekimo saugumą ir patikimumą.

Kaip atskiros valstybės sprendžia energetinės trilemos* uždavinį, rodo energetinio tvarumo indeksas. 2016 m. Lietuva užima 28 vietą bendrame reitinge tarp 125 šalių. Energetinę trilemą geriausiai sprendžia išsivysčiusios šalys, tokios kaip Danija, Švedija, Olandija ir Vokietija. Šios valstybės yra stabilios ir politiškai stiprios, išsiskiria aukštu visuomeniškumo lygiu bei galinga ekonomika. Tai leidžia joms siekti tvarios energetikos, nusistatant šiltnamio efektą sukeliančių dujų mažinimo ir atsinaujinančių išteklių elektros energijos gamybos didinimo, mažinant neigiamą poveikį aplinkai ir didinant energetinį saugumą, tikslus. Lietuva, siekdama kurti tvarią energetikos sistemą, turi nuosekliai tęsti reikšmingas energetinį savarankiškumą stiprinsiančias iniciatyvas ir įgyvendinti projektus, kurie įtraukti į antrąjį ES bendro intereso projektų sąrašą.

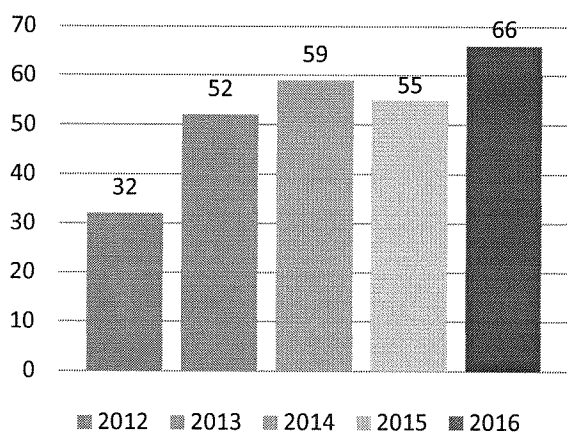
5.3. Pilietiškumo ugdymas, pilietinių galių ir žmogaus teisių apsaugos stiprinimas

Pilietinės galios indeksas. Pilietinės galios indekso tyrimai atskleidė stagnuojančią Lietuvos visuomenės pilietinės galios būklę (2015 m. 33,4 balo iš 100 galimų, 2014 m. – 34 balai, 2013 m. – 36 balai). Tai rodo, jog Lietuva vis dar neranda ar plačiai nepritaiko efektyvaus recepto pilietinei visuomenei stiprinti. Pilietinės galios indekso smuktelėjimą labiausiai lemia ir paaiškina nuo 2013 m. ženkliai sumažėjęs gyventojų pilietinės įtakos suvokimas, apimantis tris rodiklius (visuomeninių organizacijų, paprastų žmonių ir asmeninė įtaka) bei, piliečių manymu, išaugusi tikimybė susidurti su įvairiomis rizikomis inicijuojant ar dalyvaujant pilietinėse akcijose ir veiklose.

Lietuvos jaunimas yra aktyvesnis ir labiau pasitikintis savo pilietinėmis galiomis. Mokinių pilietinės galios indeksai gerokai aukštesni nei visos visuomenės. Ypač išsiskiria jaunimo nuo 20 iki 29 metų pilietiškumas, šios grupės PGI nuo 2013 m. buvo aukščiausias lyginant su kitomis amžiaus grupėmis nuo 15 iki 75 metų.

Informacinė propaganda. Šiandien didžiausias iššūkis yra visuomenės atsparumas informacinei propagandai, kurios tikslas – klaidinti žmones ir paveikti jų elgesį bei įtakoti politinius sprendimus. 2016 m. informacinių atakų prieš Lietuvą intensyvumas išliko didelis. Pagrindiniai atakų taikiniai buvo NATO karinio buvimo stiprinimas Rytų Europoje ir Lietuvos pozicija dėl Ukrainos.

Siekiant sumažinti ir neutralizuoti priešišκών informacinių atakų poveikį, stebėta informacinė erdvė, vykdyta aktyvi prieš propagandą nukreipta visuomenės švietimo ir informavimo kampanija.

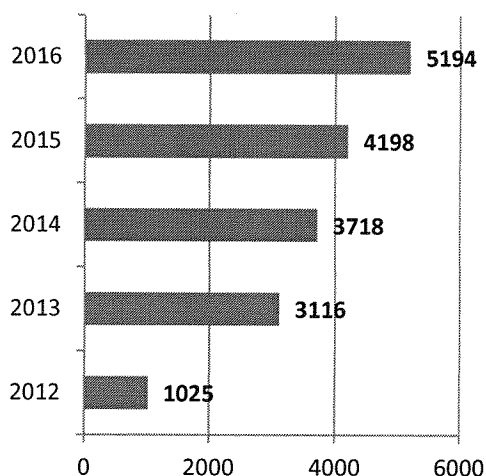
49 pav. Apklaustųjų, manančių kad Rusija sąmoningai daro informacinį poveikį šalies gyventojams, dalis, procentais

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerijos duomenys

Visuomenės švietimo apie propagandą sėkmę pagrindžia 2016 m. gruodžio mėn. visuomenės nuomonės tyrimų bendrovės RAIT atlikta apklausa. Didžiausias skaičius šalies gyventojų nuo 2012 m. (66 proc.) suvokia, kad Rusija sąmoningai vykdo informacines atakas, siekdama paveikti Lietuvos gyventojų nuomonę. Taip pat pažymėtina, kad, nepaisant aktyvių informacinių atakų, absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų palaiko narystę NATO (84 proc.) ir pritaria nuolatiniam NATO sąjungininkų kariniam buvimui Lietuvos teritorijoje (81 proc.).

Rusijos informacinės atakos yra gerai finansuojamos, labai kompleksiškos, naudojama daug informacinių kanalų (nuo tradicinės žiniasklaidos iki socialinių tinklų ir komentarų informaciniuose portaluose). Dažnai siekiama pasinaudoti rezonansiniais įvykiais ir susieti tarpsektorinius klausimus. Todėl, būtina stiprinti šalies strateginės komunikacijos koordinavimo mechanizmą siekiant užtikrinti bendrą skirtingų institucijų atsaką. Atsižvelgiant į aktyvias Rusijos

pastangas vykdyti informacinę kampaniją Pietryčių Lietuvoje ir stiprinti tautinės-kultūrinės takoskyras, šiam regionui turėtų būti skirta dar daugiau dėmesio pilietinio ir patriotinio ugdymo srityje.

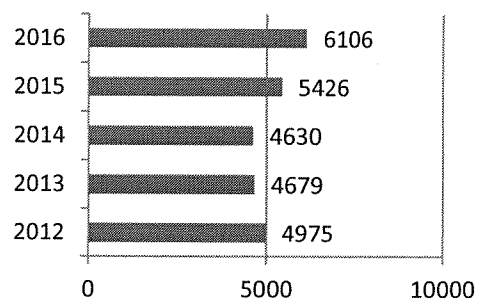

Pilietinis ir patriotinis ugdymas. 2016 metais svarbiausia tikslinė pilietinio ir patriotinio ugdymo grupė buvo vaikai ir jaunimas. Į pilietinį ir patriotinį ugdymą įtrauktos nevyriausybines organizacijos. Siekiant ir toliau nuosekliai ugdyti pilietinį sąmoningumą bus diegiamos vienodos visoms Lietuvos bendrojo ugdymo mokykloms (ir lietuvių, ir tautinių bendrijų mokomosiomis kalbomis) Lietuvių kalbos ir literatūros pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos³. Į naują programinės literatūros turinį įtraukta literatūra, ugdomi moralines nuostatas, tapatybę ir pilietiškumą.

50 pav. Vaikų skaičius jaunųjų šaulių vasaros stovyklose

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerijos duomenys

Mokiniai kartu ugdomi pilietinę poziciją, gebėjimą atpažinti propagandą, manipuliavimą žodžiais ir vaizdais. Taip pat bus atnaujinamos istorijos ir pilietiškumo ugdymo pagrindų bendrosios programos, atsižvelgiant į tarptautinius ir nacionalinius prioritetus.

51 pav. Jaunųjų šaulių skaičius

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerijos duomenys

Kartu su Lietuvos šaulių sąjunga (toliau – LŠS) ir nevyriausybėmis organizacijomis, tęsta aktyvi veikla pilietinio ir patriotinio ugdymo srityje, skatinant visuomenę domėtis šalies gynybos klausimais, kariuomene ir prisidėti prie šalies saugumo. Toliau buvo stiprinama ir specifinė veiklos niša, paskatinta saugumo aplinkos pokyčių, – būtinybė stiprinti visuomenės atsparumą, informuoti gyventojus, kaip elgtis krizės ir karo metu, suteikti praktinių žinių.

Užsienio lietuvių ryšiai su Lietuva. Užsienio lietuvių nuomonės apklausos, kurioje dalyvavo 1424 užsienio lietuviai iš 47 šalių, duomenimis, 85 proc. respondentų sutiko, kad gyvenant užsienyje yra sudarytos sąlygos išlaikyti lietuviybę, 78 proc. pripažino, kad negyvendami Lietuvoje jie gali dalyvauti įvairių sričių Lietuvos gyvenime, tuo tarpu tik 27 proc. apklaustųjų nurodė, kad jiems pakanka informacijos grįžimo ir reintegracijos į Lietuvą klausimais, ir net 33 proc. nurodė, kad tuo nesidomi ar negali į tokį klausimą atsakyti.

Siekiant stiprinti ryšius su užsienyje gyvenančiais lietuviais 42 valstybėse remta užsienio lietuvių organizacijų veikla, susijusi su lietuviybės puoselėjimu ir „Globalios Lietuvos“ sampratos įtvirtinimu, užtikrintas Rytų kraštų lietuvių organizacijų dalyvavimas „Globalios Lietuvos“ programoje. Organizuotas Globalios Lietuvos profesionalų forumas „Globali Lietuva – valstybės

³ Nuo 2016 m. rugsėjo 1 d. pagal naują lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendrąją programą pradėjo mokytis visi 5, 7, 9 (gimnazijos I) klasių mokiniai ir pradinį 1, 3 klasių mokiniai tose mokyklose, kurios spėjo pasirengti.

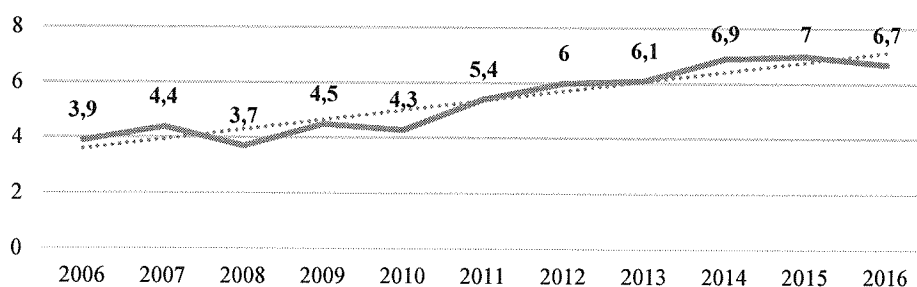
pažangos kodas“, remtos asociacijų iniciatyvos, skatinančios užsienio lietuvių dalyvauti įvairių sričių Lietuvos gyvenime. Nepaisant visų vykdomų iniciatyvų, siekiant išlaikyti ryšį su iš Lietuvos išvykusiais piliečiais, būtina išspręsti dvigubos pilietybės klausimą.

Žmogaus teisių apsauga. Pasaulio bankas kiekvienais metais vertina Teisės viršenybės principo įgyvendinimo rodiklį, parodantį, kaip visuomenė laikosi socialinių normų: ar laikomasi sutarčių, ar ginamos nuosavybės teisės, ar vykdomi teismų sprendimai, ar užkertamas kelias nusikalstamumui ir smurtui. 2015 m. Lietuva buvo 17 tarp 28 Europos Sąjungos valstybių narių, Estija atitinkamai užėmė 12 vietą, Latvija - 21 vietą. Pirmą vietą užėmė Suomija.

Viena iš didesnių Lietuvos problemų yra žemas visuomenės pasitikėjimas teismais. Daugiau Lietuvos gyventojų nepasitiki teismais negu jais pasitiki; kad teismais pasitiki, nurodė 23,3 proc. apklaustųjų, kad nepasitiki – 24,5 proc. Šie duomenys rodo, kad būtina didinti visuomenės pasitikėjimą teismais ir teisine sistema, skatinti teismų darbo atvirumą. Vienas iš būdų – sudaryti galimybę visuomenės atstovams tiesiogiai dalyvauti vykdam teisingumą, įteisinant visuomeninio teismų tarėjo institutą. Visuomenės nuomonės apklausos skelbia, kad net 61 proc. Lietuvos gyventojų pritartų visuomenės atstovų įtraukimui į teismų darbą. Taip pat svarstyтина galimybė įtvirtinti kiekvieno Lietuvos piliečio teisę tiesiogiai kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą (Konstituciniu Teismu pasitiki 37 proc. apklaustųjų, nepasitiki - 14,8 proc.

5.4. Viešojo saugumo stiprinimas ir bausmių vykdymo sistemos modernizavimas

Viešasis saugumas – svarbi valstybės nacionalinio saugumo dalis, apimanti žmogaus, visuomenės ir valstybės teisėtų interesų apsaugą nuo nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, gamtos ar žmogaus sukeltų nelaimių. Vienas iš svarbiausių viešojo saugumo būklės vertinimo kriterijų yra subjektyvus gyventojų viešojo saugumo suvokimas. Nors 2016 m. Lietuvoje šis rodiklis, lyginant su 2014–2015 m., sumažėjo, bendra pastarųjų 10 metų tendencija – gerėjanti.

52 pav. Viešojo saugumo suvokimo indeksas (apima saugumo jausmą, kriminogeninės padėties ir rizikos tapti nusikaltimo auka gyvenamojoje vietovėje vertinimą), balais

Šaltinis – Vidaus reikalų ministerijos duomenys

Pagal gyventojų saugumo jausmą savo gyvenamoje vietovėje Lietuva atsilieka nuo Europos Sąjungos (ES) vidurkio: Eurobarometro 2015 m. tyrimo duomenimis, 85 proc. Lietuvos gyventojų nurodė, kad jų miestas, miestelis ar kaimas yra saugi vieta gyventi, atitinkamai ES vidurkis – 89 proc.

Siekiant stiprinti viešąjį saugumą, svarbu didinti atsakingų valstybės institucijų – vidaus reikalų statutinių įstaigų pajėgumus, užtikrinant tinkamą pareigūnų aprūpinimą ir keliant jų

motyvaciją. Net du trečdaliai pareigūnų, ketinančių palikti tarnybą, kaip pagrindinę priežastį nurodo per mažą darbo užmokestį. Policijos pareigūnų aprūpinimas reikiama ginkluote ir specialiomis priemonėmis (įranga), tarnybine uniforma, informacinių technologijų ir ryšių bei transporto priemonėmis 2016 m. siekė tik 47 proc., pasieniečių – 54 proc., ugniagesių gelbėtojų – 70 proc.

Policijos ir kitų vidaus reikalų statutinių įstaigų veikla taptų daug veiksmingesnė, jei sulauktų didesnio visuomenės pritarimo, aktyvumo ir bendradarbiavimo. Todėl svarbu į viešojo saugumo stiprinimo veiklas labiau įtraukti gyventojus ir bendruomenes, stiprinti visuomenės savisaugos kultūrą – skatinti gyventojus ir patiems labiau pasirūpinti savo ir savo turto saugumu. Šiuo metu tik 8 proc. gyventojų sutiktų dalyvauti veikloje rūpinantis savo gyvenamosios vietos saugumu.

Gyventojams labai svarbios skubios pagalbos numerio 112 paslaugos. Už šias paslaugas atsakingas Bendrasis pagalbos centras (toliau – BPC) pastaraisiais metais susiduria su opia problema, kuri turi neigiamos įtakos BPC teikiamų paslaugų kokybei, – tai didelė darbuotojų kaita ir norinčiųjų dirbti BPC trūkumas (2017 m. sausio 1 d. trūko 32 proc. darbuotojų). Pagrindinė priežastis – darbo užmokestis, neatitinkantis darbuotojams keliamų profesinių reikalavimų, darbo ir psichologinio krūvio bei darbo sąlygų. 2016 m. nebuvo atsiliepta į 114 tūkst. skambučių (kai laukimo trukmė viršijo 5 sekundes); daugiau kaip 22 tūkst. skambučių atsiliepimo laukimo laikas viršijo 45 sekundes; skambučių piko metu ilgiausias atsiliepimo laikas viršijo 6 minutes. Nesprendžiant minėtų iššūkių, BPC veiklos rodikliai neišvengiamai blogės.

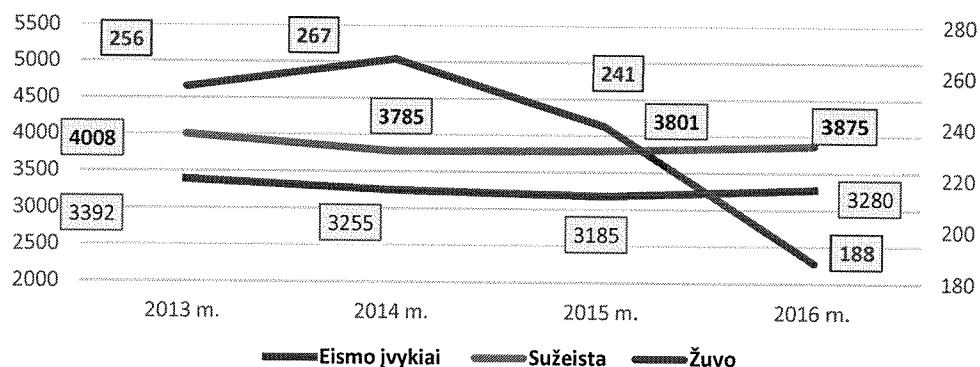
Iki šiol nenustatytas aiškus BPC ir visų pagalbos tarnybų operatyvios sąveikos teikiant skubią pagalbą gyventojams mechanizmas. Policijos ir greitosios medicinos pagalbos (GMP) įstaigos konsolidavo savo pajėgų valdymo padalinius, sukūrė ir plėtojo atskirą nuo BPC infrastruktūrą, informacines sistemas ir radijo ryšio tinklus. Nesukurta bendra GMP paslaugų teikimo informacinė sistema (8 GMP dispečerinės naudoja 3 skirtingomis informacinėmis sistemomis), nėra aiškaus GMP tarnybų veiklos organizavimo ir bendradarbiavimo su BPC modelio. Atsižvelgiant į šią situaciją ir įvertinus esamą teikiamos skubios pagalbos gyventojams efektyvumą būtina priimti sprendimus dėl optimaliausio BPC ir pagalbos tarnybų operatyvios sąveikos mechanizmo ir jį įtvirtinti.

Nepakankamai sparčiai diegiamos modernios techninės priemonės Lietuvos dalies išorinei ES sienai kontroliuoti, nors jų veiksmingumas užkertant kelią nelegaliai imigracijai ir kitiems tarptautinio pobūdžio nusikaltimams akivaizdus. Nuo 2014 m. liepos 1 d. įdiegus modernias sienos stebėjimo sistemas dalyje sienos su Baltarusijos Respublika ruožų, stebimi reikšmingi pokyčiai – 2016 m. valstybės sienos pažeidimų prie sienos su Baltarusijos Respublika užfiksuota 2,6 karto mažiau negu 2014 m. Deja, šiuo metu moderniomis techninėmis priemonėmis kontroliuojama tik 33 proc. išorinės ES sienos ilgio (345 km).

Dėl klimato kaitos neigiamų padarinių didėja meteorologinių reiškinių sukeltų valstybės ir tarptautinio lygio ekstremalių situacijų grėsmė, o dėl pat Lietuvos valstybės sienos statomos Astravo atominės elektrinės – branduolinių incidentų grėsmė. 2016 m. valstybės rezerve buvo sukaupta tik 30 proc. reikalingų civilinės saugos priemonių atsargų, o gyventojų perspėjimo sirenomis pasiekiamumas siekė 68 proc. Esant tokiai situacijai, būtina stiprinti civilinės saugos sistemos parengtį, modernizuoti gyventojų perspėjimo apie gresiančią ar susidariusią ekstremaliąją situaciją sistemas ir išplėsti visuomenės švietimą civilinės saugos srityje.

Eismo saugumas. Nors pernai Lietuvoje užfiksuota 3 proc. daugiau eismo įvykių nei 2015 m., tačiau pasiekta rekordinė pažanga mažinant žūčių keliuose skaičių – jų sumažėjo nuo 242 (2015

m.) iki 188 (2016 m.). Dar daugiau pasiekta saugant vaikus – jų netektys praėjusiais metais sumažėjo 41,7 proc. – nuo 12 žuvusiųjų vaikų 2015 m. iki 7 vaikų 2016 m.

53 pav. Eismo įvykių statistika 2013–2016 metais

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Pagal pažangą mažinant žuvusiųjų keliuose skaičių 2016-aisiais Lietuva tapo antra iš 28 ES valstybių ir nusileido tik Čekijai. Preliminariais duomenimis, tai vienintelės ES šalys, kurioms netekčių keliuose skaičių per metus pavyko sumažinti daugiau kaip penktadaliu: Lietuvai – 22,3 proc., Čekijai – 26,2 proc. Svarbu, kad šis rezultatas atspindi ilgalaikes tendencijas – vertinant 2010–2016 m. laikotarpio duomenis, mūsų šalis taip pat yra antra pagal pasiektą pažangą, vos keliais procentais atsilieka tik nuo Portugalijos. Per šį laikotarpį Portugalijoje žuvusiųjų keliuose sumažėjo 40,2 proc., Lietuvoje – 37,1 proc., Norvegijoje – 35,7 proc., Graikijoje – 35,1 proc., Čekijoje – 32 proc., Slovakijoje – 31,4 proc. Lietuva užtikrintai artėja prie iškelto tikslo – iki 2020 m. pasiekti, kad ne mažiau kaip perpus sumažėtų eismo įvykiuose žūstančiųjų skaičius, palyginti su 2010 m. Pasiekti šių rezultatų padėjo sustiprinta Kelių eismo taisyklių pažeidimų kontrolė, kelių infrastruktūros tobulinimas ir švietėjiška veikla. Pasiekti rezultatai įpareigoja imtis ypatingų pastangų ir papildomų priemonių, kad teigiamos tendencijos išliktų ir kad būtų pasiektas Europos Komisijos iškelto tikslas – iki 2050 m. nulis žūčių keliuose.

Bausmių vykdymo sistema. Nesubalansuota baudžiamoji politika, pernelyg dažnas laisvės atėmimo bausmės skyrimas bei suėmimo taikymas ir neefektyvus nuteistųjų resocializacijos procesas lėmė, kad, lyginant su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, Lietuvoje fiksuojamas didžiausias įkalintų asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų (2013 m. sausio 1 d. šis rodiklis siekė net 327). Kryptingais baudžiamosios politikos pokyčiais (platesnis alternatyvių įkalinimui bausmių taikymas, efektyvesnė nuteistųjų socialinė rehabilitacija, elektroninio stebėjimo priemonių taikymas probacijoje ir pan.) minėtas rodiklis palaipsniui mažėja. 2016 m. palyginti su 2015 m., laisvės atėmimo įstaigose laikomų nuteistųjų skaičius sumažėjo 6,5 proc., o suimtųjų – net 15 proc., įkalintų asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų, sumažėjo apie 6 proc. (nuo 255 (2015 m.) iki 239 (2016 m.)). Prognozuotina, kad dėl priemonių, kurios įgyvendintos 2016 m., ir kurios bus įgyvendintos 2017 m., įkalintų asmenų skaičiaus, tenkančio 100 tūkst. gyventojų, turėtų dar labiau mažėti.

Taip pat siekiama gerinti įkalintų asmenų laikymo sąlygas. Dėl blogų kalinimo sąlygų per 2016 m. teismuose išnagrinėta 1 081 byla (2015 m. – 1 334 bylos) ir priteista išmokėti 323,3 tūkst. eurų (2015 m. – 713 tūkst. eurų). 2016 m., gerinant įkalinimo sąlygas, atidaryta moderni Laisvės

atėmimo vietų ligoninė, kuri iš Vilniaus centrinės dalies perkelta į Pravieniškes, taip pat atidarytas naujas 30 vietų Reabilitacijos centras asmenims, sergantiems priklausomybių ligomis, 4 pusiaukelės namai Alytuje, Marijampolėje, Vilniuje ir Pravieniškėse (80 vietų) ir 5 vietų Vaiko ir motinos namai Panevėžyje, kur apgyvendintos nuteistos motinos, auginančios vaikus iki 4 metų, pradėta statyti nauja 600 vietų įkalinimo įstaiga Šiauliuose.

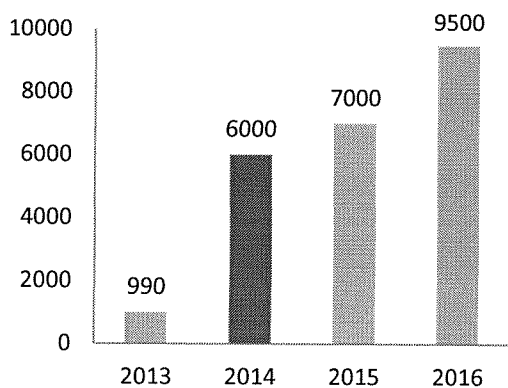
5.5. Valstybės interesų įgyvendinimo tarptautinėje bendruomenėje užtikrinimas

2016 metai pasižymėjo svarbiais geopolitiniais įvykiais, kurie turės įtakos ir tolesnei tarptautinės bendruomenės raidai. Didžiausi iššūkiai stabilumui ir saugumui regione ir pasaulyje buvo tebesitęsianti Rusijos agresija prieš Ukrainą, karas Sirijoje ir jo padariniai, migracijos krizė, terorizmas ir jo išplitimas į Europą ir JAV, ekstremizmas, hibridinės grėsmės, plintantis nepakantumas ir populizmas, socialiniai iššūkiai, demokratijos vertybių krizė. Tarptautinės bendruomenės dėmesio centre buvo 2016 m. vykę JAV prezidento rinkimai, Jungtinės Karalystės referendume priimtas sprendimas dėl Jungtinės Karalystės pasitraukimo iš Europos Sąjungos (toliau – ES), diskusijos dėl ES ateities – veiksniai, kurie neabejotinai paveikė ir ateityje veiks tarptautinės politikos, taip pat ir Lietuvos užsienio politikos darbotvarkę.

Lietuvos gyventojų dalis, mananti, kad Lietuvos interesų įgyvendinimas yra užtikrinamas diplomatinėmis priemonėmis, palyginti su 2015 m., padidėjo 5 proc., t. y. nuo 35 proc. iki 40 proc. Tačiau gyventojų, manančių, kad Lietuvos diplomatinė tarnyba labai gerai / gerai įgyvendina Lietuvos interesus: 1) Europos Sąjungoje, 2) išnaudodama dvišalio ir daugiašalio bendradarbiavimo priemones ir narystės NATO teikiamas galimybes, dalis sumažėjo atitinkamai 3 ir 6 proc. Pirmojo rodiklio reikšmės pokytis patenka į statistinės paklaidos diapazoną. Antrojo rodiklio reikšmės pokyčiui įtakos galėjo turėti besikeičianti saugumo situacija regione ir didėjantys piliečių lūkesčiai.

Narystė NATO. 2016 m. Varšuvos NATO valstybių vadovų susitikimo sprendimai patvirtino, kad šiandieninė saugumo aplinkos būklė yra ne laikina situacija, o nauja NATO realybė. Lietuva nuo pat 2014 m. akcentavo, kad regiono saugumą ir patikimą atgrasymą užtikrintų ilgalaikis kariniu požiūriu reikšmingo dydžio pajėgų dislokavimas. Varšuvoje kaip tik ir buvo priimti sprendimai, žymintys virsmą nuo patikrinimo (angl. *assurance*) priemonių, kurios buvo taikomos po Rusijos agresijos Ukrainoje, prie atgrasymo. Tai pasiekti padėjo glaudus veiksmų koordinavimas tiek tarp šalies institucijų, tiek su NATO sąjungininkais.

Kertinis Lietuvai ir kitoms regiono valstybėms sprendimas – NATO priešakinių pajėgų (bataliono kovinės grupės dydžio vienetų) dislokavimas Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje. 2016 m. NATO karinį matomumą Lietuvoje užtikrino rotacinės sąjungininkų pajėgos, oro policijos misija ir tarptautinės pratybos. Lietuvoje buvo nuolat dislokuotos rotacinės Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) pajėgos, taip pat atskirais laikotarpiais – Vokietijos, Lenkijos, Portugalijos, Belgijos ir Liuksemburgo kontingentas. Buvo tęsiama sustiprinta NATO oro policijos misija Baltijos šalyse: LK Karinių oro pajėgų (toliau – KOP) Aviacijos bazėje Šiauliuose rotacijos pagrindu budėjo Ispanijos, Portugalijos ir Nyderlandų naikintuvai.

54 pav. NATO sąjungininkų sausumos pajėgų karių pratybose Lietuvoje, skaičius

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerijos duomenys

batalioną.

Tarptautinės operacijos. Nors pastaraisiais metais didesnis susitelkimas buvo į teritorinę gynybą, Lietuva stengėsi išlaikyti indėlį ir tarptautinėse operacijose, taip išreikšdama solidarumą su sąjungininkais ir prisidedama prie tarptautinio stabilumo didinimo. Lietuvos kariai taip pat įgyja praktinių karinių įgūdžių (operacijų planavimo, karių ir civilių bendradarbiavimo, veikimo kartu su sąjungininkais), kurie gali būti panaudoti ir šalies gynybai. 2016 m. išliko pastarųjų metų tarptautinių operacijų pobūdžio kaitos tendencijos – vis daugiau dėmesio skirta vietos pajėgų mokymo ir patiriamosioms misijoms. 2016 m. Lietuva dalyvavo aštuoniose (2015 m. – septyniose) NATO, Europos Sąjungos (toliau – ES), Jungtinių tautų (toliau – JT) tarptautinėse operacijose ir misijose. Operacijų regionai – Vidurio Rytai, Europa, Afrikos žemynas ir Indijos vandenynas. 2016 m. papildomai pradėta dalyvauti JT vykdomoje situacijos stabilizavimo operacijoje Malyje MINUSMA. Siekiant prisidėti prie nelegalios migracijos užkardymo Viduržemio jūroje, sustiprintas dalyvavimas ES operacijoje „Sophia“, taip pat atsižvelgiant į NATO prašymą, skirti papildomi pajėgumai NATO operacijai „Tvirta parama“ Afganistane. Augant poreikiui stiprinti dalyvavimą tarptautinėse operacijose Artimuosiuose Rytuose ir kartu išlaikant paramą Ukrainoje, būtina išlaikyti tinkamą balansą tarp nacionalinės gynybos stiprinimo ir tarptautinio dalyvavimo.

ES klausimų koordinavimas. Europos Sąjungos globalios užsienio ir saugumo politikos strategijoje atspindėti Lietuvai svarbūs klausimai – aukščiausių branduolinės saugos standartų skatinimas trečiojoje šalyje, aiškus įsipareigojimas stiprinti transatlantinius ryšius ir partnerystę su NATO, ES dėmesys partnerėms Rytuose, nuoseklus ir vieningas požiūris ES santykiuose su Rusija, Krymo aneksijos nepripažinimas. Europos Komisija kartu su Vyriausiąja įgaliotine užsienio reikalams ir saugumo politikai pateikė Lietuvai aktualius siūlymus imtis ES lygmens veiksmų didinant ES ir valstybių narių atsparumą ir veiksmingai kovojant su mišriomis grėsmėmis (ypatingos svarbos infrastruktūros objektų apsauga, gynybos pajėgumų stiprinimas, kibernetinis

saugumas, bendradarbiavimo su trečiosiomis šalimis stiprinimas). Pasiektas platus sutarimas dėl Tarybos pozicijos dėl 2014–2020 metų ES daugiametės finansinės programos peržiūros, kuriame išlaikyta Lietuvai svarbi pusiausvyra tarp naujų iššūkių ir ES sutartyse įtvirtintų ilgalaikių prioritetų (sanglaudos, žemės ūkio politikos) finansavimo. Didelis dėmesys skirtas kovai su propaganda ir dezinformacija: Audiovizualinių žiniasklaidos paslaugų direktyvos peržiūros projekte atspindėta Lietuvai svarbi galimybė dėl nacionalinio saugumo riboti laisvą linijinių programų priėmimą ir numatytos efektyvesnės procedūros ES lygiu.

Lietuvai raginant, **Astravo AE** klausimas iškeltas ES-Baltarusijos santykių kontekste, Astravo AE saugumo klausimai iškelti įvairiuose ES formatuose, užmegztas glaudus dialogas su Europos Komisija, kuris sustiprino Europos Komisijos reikalavimą, kad Baltarusija atliktų rizikos ir atsparumo vertinimo testus. Europos Parlamento priimtoje rezoliucijoje išreikštas susirūpinimas Astravo AE sauga ir paraginta užtikrinti projekto tarptautinę priežiūrą, kad jis atitiktų tarptautinius branduolinės saugos ir aplinkos apsaugos reikalavimus. Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko patvirtintoje strategijoje Baltarusijai pažymėta, kad bankas nefinansuos Astravo AE projekto, o kiti projektai bus finansuojami su sąlyga, kad Baltarusija laikysis banko socialinės ir aplinkosauginės politikos, įskaitant ir tinkamą Jungtinių Tautų Espo ir Orhuso konvencijų įgyvendinimą.

ES Rytų partnerystė. 2016 m. įsigalioję ES asociacijos susitarimai su Gruzija ir Moldova užtikrina didesnę šių valstybių politinį, teisingumo, saugumo, ekonominį ir prekybinį suartėjimą su ES. 2017 m. kovo 28 d. įsigalioja bevizis režimas Gruzijai. Atvertas kelias asociacijos susitarimo su Ukraina visiškam įsigaliojimui ir bevizio režimo Ukrainai suteikimui. Lietuva aktyviai teikė politinę ir ekspertinę paramą Ukrainai, Moldovai ir Gruzijai, joms įgyvendinant reformas.

Vykdyta nuosekli vertybėmis paremta ir nacionalinius interesus atitinkanti politika **Rusijos** atžvilgiu, aktyviai veikta siekiant užtikrinti vieningą ES politiką Rusijos atžvilgiu, pratęsiant ES sankcijas Rusijai ir susiejant jų galiojimą su Minsko susitarimų įgyvendinimu. Užtikrintas principingas Krymo aneksijos nepripažinimo politikos įgyvendinimas.

Jungtinėse Tautose užtikrintas Lietuvai prioritetinių temų – Rusijos agresijos prieš Ukrainą, kovos su neteisėta prekyba ginklais, žurnalistų saugumo, kovos prieš užsienio teroristų kovotojus, teisės viršenybės ir žmogaus teisių, moterų teisių ir lyčių lygybės – tęstinumas, pradėta rinkimų kampanija į JT Žmogaus teisių tarybą 2022–2024 m. laikotarpiui. ESBO darbotvarkėje išlaikyti kovos su propaganda, agresijos Ukrainai ir Krymo aneksijos klausimai, aktyviai veikta UNESCO Vykdomojoje Taryboje.

Bendradarbiavimas su Šiaurės ir Baltijos šalimis, Vokietija, Prancūzija, Jungtine Karalyste, Lenkija ir kitomis Europos valstybėmis. Brexit referendumo pasekmės sutelkė Lietuvos pastangas gilinti partnerystę su Vokietija, Prancūzija ir Šiaurės šalimis. Paskelbta Baltijos valstybių ir Vokietijos deklaracija dėl bendros Europos vizijos, regioninio saugumo ir bendradarbiavimo, Vokietijos ir Lietuvos vadovai ir ministrai tarėsi dėl dvišalio bendradarbiavimo stiprinimo. Atnaujintas Lietuvos ir Prancūzijos 2016-2019 m. strateginės partnerystės planas, numatantis naujas bendradarbiavimo gaires hibridinio karo grėsmės, strateginės komunikacijos, glaudesnės sąveikos sprendžiant vidaus reikalų tarnybų iššūkius klausimais. Daug glaudžiau Baltijos ir Šiaurės šalys koordinavo veiksmus gynybos, saugumo, strateginės komunikacijos, Rytų politikos, ES klausimais. Lietuvos piliečių ir bendruomenės Jungtinėje Karalystėje interesų apsauga

buvo keliama susitikimuose su Jungtinės Karalystės pareigūnais. Penkiuose aukšto lygmens susitikimuose su Lenkijos atstovais Lietuva nuosekliai siūlė atšildyti abiejų politinius ryšius.

Atstovavimas Lietuvos ekonominiams interesams užsienyje. Siekiant užtikrinti tinkamą ir efektyvų atstovavimą ekonominiams interesams užsienyje, sukurtas integruotos ekonominės veiklos užsienyje mechanizmas – atsižvelgiant į Lietuvos institucijų ir įstaigų bei asocijuotų verslo struktūrų interesus ir numatomas veiklas užsienyje, parengti Lietuvos diplomatinį atstovybių ekonominės veiklos planai, kuriuos įgyvendins kartu visi tam tikroje šalyje dirbantys Lietuvos ekonominiai atstovai (diplomatai ir specialieji atašė). Sukurta elektroninė Lietuvos diplomatinį atstovybių ekonominės informacijos valdymo ir keitimosi priemonė, jungianti ekonominės diplomatijos veikloje dalyvaujančias valstybės institucijas ir įstaigas, kuri užtikrins efektyvesnį atstovavimo Lietuvos ekonominiams interesams užsienyje veiklos planavimą ir koordinavimą. Kartu su „Investuok Lietuvoje“ padidintas Lietuvos diplomatinį atstovybių įsitraukimas į tikslinį tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą – per metus investicinių projektų skaičius padidėjo daugiau nei du kartus (nuo 3 proc. iki 7 proc.).

Toliau atkuriamas per ekonominę krizę sumažintas ekonominis diplomatinis tinklas – iš viso 2015–2016 m. į diplomatinės atstovybės papildomai buvo paskirta 10 diplomatų, vykdančių ekonomines funkcijas, iš jų 7 diplomatai atsakingi tik už ekonominius klausimus (iš jų 2 diplomatai atsakingi už EBPO).

Pasirašytas ES ir Kanados išsamus ekonomikos ir prekybos susitarimas pagerins prekybos sąlygas lietuviškoms prekėms ir paslaugoms aukšta perkamąja galia pasižyminčioje rinkoje, suteiks galimybę įmonėms dalyvauti Kanados viešuosiuose pirkimuose (Lietuvos eksportuotojai vien iš susitarimu numatyto muitų liberalizavimo sutaupys daugiau kaip 1 milijoną Eur maito mokesčio per metus). Pradėtas įgyvendinti atnaujintas Informacinių technologijų susitarimas (ITA) apima Lietuvos gamintojų eksportuojamus produktus, įskaitant lazerius (90 proc. Lietuvoje gaminamų lazerių eksportuojama), medicininių tyrimų ir optinius, radionavigacinius aparatus, optinius lęšius ir kitą didelės pridėtinės vertės aukštųjų technologijų įrangą, kuris ne tik pagerins Lietuvos gamintojų eksporto sąlygas į didžiąsias esamas rinkas (JAV, Kinija, Japonija), tačiau ir sudarys palankesnę importo režimą kitose augančiose Pietryčių Azijos valstybėse. 2016 m. pradėta taikyti išsami ir visapusiška laisvosios prekybos erdvė su Ukraina reikšmingai pagerino patekimo į rinką sąlygas Lietuvos įmonėms (visiškai liberalizavus Ukrainos taikomus importo muitus, lietuviškos kilmės eksportas nebus apmokestinamas iki 13 milijonų Eur maito mokesčių per metus).

Taikytos ES prekybos apsaugos priemonės Lietuvos pramonei užtikrino 60 mln. Eur papildomų metinių pajamų. Lietuvos įmonės dėl laikino importo maito taikymo suspendavimo sutaupė daugiau kaip 350 tūkst. Eur. 2016 m. aktyviai siekta, kad būtų užtikrinti Rusijos įsipareigojimai PPO, laimėti du Lietuvai svarbūs PPO prekybiniai ginčai byloje tarp ES ir Rusijos Federacijos dėl Rusijos neteislingai taikomų importų muitų kai kurioms žemės ūkio ir pramonės prekėms ir neteisėtų importo ribojimų gyvoms kiaulėms, kiaulienai ir kitiems produktams iš kiaulienos, kilusioms iš ES. Pasiektas ES Tarybos sprendimas dėl prekybos apsaugos priemonių modernizacijos užtikrina tinkamą Lietuvos gamintojų apsaugą kovojant su nesąžininga konkurencija ir energetikos kaštų iškraipymais.

Lietuvos universitetams ir pramonei pristatytas Europos branduolinių tyrimų organizacijos (CERN) potencialas, CERN įteikta Lietuvos paraiška siekti CERN asocijuotos narystės. Šis naujas Lietuvos ir CERN santykių etapas vidutinės trukmės laikotarpiu padės parengti tarptautinius mokslo ir technologijų standartus atitinkančią Lietuvos mokslininkų, inžinierių ir informacinių

technologijų specialistų komandą, kuri dalyvaus dideliuose tarptautiniuose moksliniuose, technologiniuose projektuose fizikos, radiobiologijos, medicinos fizikos, branduolinės fizikos srityse.

Lietuvos stojimo į EBPO procesas. Siekiant, kad Lietuva 2018 metais taptų EBPO nare, būtinas visų valstybės institucijų susitelkimas ir bendras darbas. Kad stojimo procesas baigtųsi sėkmingai, Lietuva turi gauti teigiamas oficialias pozicijas iš 21 EBPO komiteto, kuruojančio atskiras sritis. 2016 metais EBPO Prekybos komitetas pripažino, kad Lietuva pajėgi ir pasirengusi priimti EBPO narystės įsipareigojimus prekybos politikos srityje ir pirmasis iš EBPO komitetų patvirtino teigiamą oficialią nuomonę dėl Lietuvos atitikimo EBPO standartams prekybos srityje. Itin didelę pažangą Lietuva turi padaryti valstybės valdomų įmonių ir kovos su pareigūnų papirkinėjimu srityse.

Vystomasis bendradarbiavimas. Vykdamas vystomojo bendradarbiavimo veiklą finansuoti 86 projektai, kurių vertė apie 1 mln. Eur. 91,2 proc. lėšų skirta Rytų partnerystės valstybėse vykdytiems projektams. Daugiašaliuose formatuose 5,7 mln. Eur skirta įmokai į Europos plėtros fondą, 486 500 Eur - į kitus fondus, iš jų - 250 000 Eur skirta Europos humanitariniam universitetui, 105 000 Eur - Ukrainai. Lietuva yra įsipareigojusi 2030 m. skirti ne mažiau kaip 0,33 proc. bendrųjų nacionalinių pajamų oficialiai paramai vystymuisi. Pastaraisiais metais pasiekta pažanga (nuo 0,10 proc. 2014 m. iki 0,12 proc. 2015 m.) nėra pakankama, todėl būtina sutelkti visų Lietuvos institucijų pastangas didinant finansavimą paramai vystymuisi.

Viešoji diplomacija. Gyventojų, besidominčių Lietuvos užsienio politika, skaičius 2016 metais, palyginti su 2015 metais, išaugo nuo 38 proc. iki 42 proc., o vertinimų, kad Lietuvos interesų įgyvendinimas yra užtikrinamas diplomatinėmis priemonėmis, padaugėjo nuo 35 proc. iki 40 proc. Į klausimą, ar turi pakankamai informacijos apie užsienio politiką bendrai, teigiamai atsakė 77 proc. respondentų.

Siekiant didinti konsulinių funkcijų vykdymo efektyvumą, 2016 m. surengtos 38 *konsulinės išvažiuojamosios misijos*, kurių metu, palyginti su 2015 m., atlikta 9,5 proc. daugiau konsulinių veiksmų ir aptarnauta 18 proc. daugiau žmonių. 12 Lietuvos diplomatinėse atstovybėse elektroninėje erdvėje veikė išankstinė interesantų registracija konsulinėms paslaugoms gauti. Nuo 2016 m. Lietuvos piliečiai, užsienyje praradę asmens dokumentą, Lietuvos diplomatinėse atstovybėse turi galimybę gauti ne tik grįžimo dokumentą (asmens grįžimo pažymėjimą), bet ir *laikiną pasą*, su kuriuo galima tęsti kelionę. Lietuvos diplomatinėse atstovybėse išduota 2 500 asmens tapatybės kortelių (ATK) (2015 m. - 1 311), 23 500 Lietuvos piliečio pasų (2015 m. - 22 300), 437 344 vizų užsieniečiams (2015 m. - 434 000). Į Lietuvos biudžetą surinkta 19 463 561 Eur konsulinio mokesčio (2015 m. - daugiau nei 18 mln. Eur).

NACIONALINIO SAUGUMO BŪKLĖS IR PLĖTROS 2016 METŲ ATASKAITA

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymu, Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) teikia Lietuvos Respublikos Seimui (toliau – Seimas) nacionalinio saugumo būklės ir plėtros metinės ataskaitos dalį.

I. RIZIKOS VEIKSNIAI, PAVOJAI IR GRĖSMĖS NACIONALINIAM SAUGUMUI

Konvencinės karinės grėsmės

2016 m. tarptautinė Lietuvos padėtis išliko stabili, tačiau nacionalinį jos saugumą ir toliau veikė agresyvūs Rusijos Federacijos (toliau – Rusijos) veiksmai, kuriais siekiama ardyti egzistuojančią tarptautinę saugumo architektūrą, atkurti po SSRS žlugimo prarastą išskirtinės įtakos zoną ir užsitikrinti vieną svarbiausių vaidmenų tarptautinėje politikoje. Šiuos veiksmus – karinio aktyvumo didinimą, infrastruktūros plėtrą, naujos ginkluotės dislokavimą teritorijose, besiribojančiose su NATO, bei agresyvią retoriką Rusija pateikia kaip atsaką į NATO veiksmus. Tokiu būdu Rusija siekia užmaskuoti savo karinius planus, pardėtus įgyvendinti dar iki agresijos prieš Ukrainą, taip pat stabdyti NATO stiprinimą regione.

2016 m. Rusija toliau stiprino savo karinius pajėgumus Vakarų kryptimi, taip pat Kaliningrado srityje. Čia dislokuotos pajėgos buvo aprūpinamos moderniausia oro gynybos įranga ir ginkluote, kuri leidžia tam tikruose aukščiuose naikinti oro taikinius virš didesnės Lietuvos dalies. Rusijos Baltijos laivynas aprūpinamas naujais kovos laivais, tarp jų ir apginkluotais moderniais raketų kompleksais. Atgabenti modernūs kranto gynybos kompleksai, galintys naikinti antvandeninius taikinius beveik visoje Baltijos jūros akvatorijoje.

2016 m. vykdytas Rusijos europinėje dalyje dislokuotų karinių junginių reorganizavimas ir stiprinimas. Ypatingas dėmesys skirtas daliniams, dislokuotiems prie sienos su Ukraina. Rusija demonstruoja galimybes per labai trumpą laiką ir be išankstinio perspėjimo sugeneruoti ir perdislokuoti pajėgumus, kurių pakaktų kovos veiksmams - prieš kaimynines valstybes pradėti. 2017 m. antroje pusėje laukiama nemažo aktyvumo augimo Baltijos jūros regione (pratybos „Zapad“ 2017).

2016 m. toliau didėjo Rusijos gynybos finansavimas – jis sudarė apie 4,7 proc. BVP (23,7 proc. visų biudžeto išlaidų).

Tebesitęsiančios ekonomikos problemos gali pakoreguoti planus ir priversti mažinti planuotas išlaidas, tačiau tikėtina, kad net gilios ekonomikos krizės sąlygomis Rusijos ginkluotosioms pajėgoms būtų skiriamas didžiausias įmanomas finansavimas. Tikėtina, kad karinio potencialo didinimas, demonstravimas ir sudarytos sąlygos jam panaudoti taps vis svarbesne Rusijos regioninės įtakos išlaikymo ir užsienio politikos formavimo priemone.

Užmaskuotos karinės ir žvalgybos priemonės

2016 m. aktyviausiai prieš Lietuvą veikė Rusijos žvalgybos ir saugumo tarnybos, kurios prieš Lietuvą žvalgybą vykdė politinėje, ekonominėje ir karinėje-strateginėje kryptyse, vykdė kibernetinio šnipinėjimo operacijas prieš svarbiausias Lietuvos valstybės institucijas, teisėsąsaugą, strateginę infrastruktūrą ir siekė išgauti įslaptintos ir kitos nacionaliniam saugumui svarbios informacijos. Buvo veikama, tiek naudojant turimus pajėgumus Lietuvoje, tiek iš Rusijos teritorijos, buvo naudojami anksčiau sukurti agentūrų tinklai, signalų, atvaizdų žvalgybos pajėgumai.

Aktyviai prieš Lietuvos interesus veikė ir Baltarusijos žvalgybos ir saugumo tarnybos. Ypač agresyvią veiklą jos vykdė Lietuvos pasienyje: verbavo į Baltarusiją vykstančius Lietuvos piliečius, rinko informaciją apie Lietuvos karinę ir kitą strateginę infrastruktūrą.

2016 m. užsienio šalių žvalgybos prioritetai pernelyg nekito, buvo renkama informacija apie Lietuvos gynybinę galią, naujos ginkluotės įsigijimus, NATO karinį aktyvumą Baltijos regione, šalies ekonomikos galimybes. Kaip ir ankstesniais metais, vienas iš užsienio žvalgybų prioritetų buvo informacijos apie NATO infrastruktūrą, galimą papildomų pajėgumų dislokavimą regione rinkimas. Taip pat buvo domimasi ir šalies energetikos projektais.

Grėsmės euroatlantinės bendrijos vienybei

Viena didžiausių iššūkių euroatlantinės bendrijos vienybei 2016 metais išliko agresyvi Rusijos politika – karo veiksmai Rytų Ukrainoje, tebesitęsianti Krymo okupacija, ginkluotės telkimas prie Europos Sąjungos (toliau – ES) sienų, įtaka ES kaimyninėms valstybėms ir ES valstybėms narėms ypač naudojant propagandos priemones, skaldanti ES ir NATO vienybę veikla. Euroatlantinė bendrija 2016 metais sugebėjo išlaikyti bendrą poziciją įgyvendinant sankcijų politiką Rusijos atžvilgiu. Tačiau 2017 metais vidinių ES problemų dinamika (migracija, populizmas, rinkimai, terorizmas ir kt.) ir dar galutinai nesusiformavusi JAV santykių su Rusija politika pareikalaus iš sąjungininkų papildomų pastangų išlaikant vieningą laikyseną svarbiausiais tarptautinės darbotvarkės klausimais, įskaitant Rusiją, kuri naudos visas įmanomas priemones (hibridinius metodus), siekdama susilpninti ES ir NATO, remti prorusiškas destabilizuojančias jėgas. Tikėtina, kad šiems tikslams Rusija bandys pritaikyti ir galimą bendradarbiavimą su JAV kovojant su tarptautiniu terorizmu ar sprendžiant Sirijos politinio suregulavimo klausimus, mainais prašydama palankesnės politikos Rusijos atžvilgiu Europoje.

Svarbus veiksnys euroatlantinei bendrijai ir visam pasauliui buvo 2016 metų JAV prezidento rinkimai. Besiformuojančios naujosios JAV administracijos, akcentuojančios pirmiausia

vidinius šalies iššūkius, ir su tuo susijęs jos noras ryžtingai keisti užsienio politiką, perėjimas prie ekonominiais ir pragmatiniais interesais paremtos „America First“ politikos, ypač santykių su sąjungininkais bei Rusija srityse, kelia tam tikrą neapibrėžtumą tarptautinėje arenoje ir turės globalios įtakos daugeliui procesų. Kita vertus, euroatlantinės bendrijos vienybei ir stiprybei būtinas tolesnis aktyvus JAV įsitraukimas į Europos saugumo darbotvarkę atitinka ir pačių Jungtinių Valstijų interesus. Dislokuodamos karinius pajėgumus Baltijos valstybėse bei Lenkijoje (ir kitose Vidurio Europos šalyse), JAV demonstruoja, kad laikosi savo įsipareigojimų sąjungininkams. Lietuva, vykdydama savo įsipareigojimus, 2016 metais padidino ir ateinančiais metais didins finansavimą gynybai, kurs reikiamą infrastruktūrą ir sudarys tinkamas sąlygas NATO saugumo garantijoms įgyvendinti. Euroatlantinių santykių kontekste labai svarbus ir kitų sąjungininkų atitinkamas požiūris į gynybos finansavimą ir gebėjimas užtikrinti 2 proc. BVP gynybai.

Jungtinės Karalystės, vienos iš aktyviausių euroatlantinių ryšių rėmėjos, sprendimas pasitraukti iš ES ir rinkimų JAV rezultatai Europos populistinėms partijoms, kurių populiarumas Europoje didėjo, suteikė papildomą impulsą. Skepticizmu ES paremta kraštutinių partijų politika ir 2017 metų rinkimų keliose ES valstybėse (Prancūzijoje, Vokietijoje) rezultatai gali tapti vienais iš svarbiausių iššūkių Europos ateičiai.

2016 m. nelegalios migracijos ir pabėgėlių klausimas ir toliau buvo vienas iš veiksnių, skatinusių politinį radikalizmą Europoje, kuris 2017 metais sudarys prielaidas tolesniems euroatlantinės vienybės ir bendrų vertybių išbandymams. Populistinių partijų politika ir pozicijos dažniausiai atitinka Rusijos interesus ir darbotvarkę Europos atžvilgiu – meta iššūkį liberalizmo ir demokratijos nuostatoms, priešinasi „Europos projektui“, nepasitiki JAV ir siekia sumažinti jų įtaką Europoje. Dauguma šių partijų yra linkusios matyti Rusiją kaip atsvarą JAV ir ragina panaikinti sankcijas Rusijai, nepaisant priežasčių, dėl kurių jos buvo įvestos.

Nestabilumas regione ir pasaulyje

Didžiausias iššūkis Rytų Europos saugumui ir stabilumui išlieka Rusijos agresyvi imperinė ir ekspansinė politika, visų pirma nukreipta kaimyninių valstybių atžvilgiu, aktyviai palaikanti ir kurstanti aktyvius ir užsitęsčius konfliktus Kryme ir Rytų Ukrainoje, Kalnų Karabache, Padnestrėje, Abchazijoje ir Pietų Osetijoje. Rusijos tęsiama Krymo okupacija ir aneksija bei agresija Rytų Ukrainoje itin stipriai paveikė visą tarptautinę bendruomenę, grindžiančią tarpusavio santykius tarptautinės teisės principais ir įsipareigojimais. Viena pagrindinių kliūčių regiono saugumo situacijai stabilizuoti yra Rusijos vengimas vykdyti prisiimtus Minsko susitarimų įsipareigojimus ir jos daromas spaudimas Ukrainai pirmiausia įgyvendinti jai tenkančias politines Minsko susitarimų nuostatas, nesant užtikrintų sutartų būtinų saugumo garantijų, už kurias atsakinga Rusija.

2016 metais Rusija toliau priešinosi ES Rytų kaimynystės politikai, siekdama daryti įtaką Rytų partnerystės valstybių vykdomoms reformoms ir stabdyti šių valstybių suartėjimą su Europos Sąjunga. Kita vertus, pačios ES vidaus problemos taip pat silpnino dėmesį Rytų partneriams. Lietuva siekė išlaikyti Rytų partnerystę ir ypač paramos Ukrainai klausimą ES darbotvarkėje, tvirtai remdama Ukrainos nepriklausomybę, suverenumą ir teritorinį vientisumą, teikdama visapusišką paramą ir skatindama Kijevą tęsti reformų procesą.

Baltarusija 2016 metais padarė kelis simbolinius žingsnius demokratizavimo linkme ir sustiprino dialogą su ES, tačiau ir toliau išlieka labai priklausoma nuo Rusijos. Baltarusijos

ekonomika patiria recesiją, didėja įsiskolinimai užsienio kreditoriams, ypač Rusijai. Baltarusijos demonstruojamas atsivėrimas Vakarams neturės didelės įtakos šalies formuojamoms pagrindinėms politikos kryptims ir santykiams su Rusija.

2016 metai Artimuosiuose Rytuose buvo kupini įtampų ir konfliktų. Sirijos kare įvyko žymus pokyčiai, tačiau tikėtina, kad konfliktas tęsis ir šiais metais. Rusija, vykdydama aktyvius karinius veiksmus Sirijoje, įsitvirtino regione ir pasiekė svarbų savo užsienio politikos tikslą – atsikratyti regioninės galios statuso ir būti iš naujo pripažinta svarbia žaidėja pasaulinės politikos arenoje, su kuria reikia tartis norint pasiekti reikšmingų rezultatų. Kol naujoji JAV administracija dar tik kuria savo strategiją Sirijoje, Rusija bando į savo rankas perimti ne tik ugnies nutraukimo, bet ir politinį procesą. Per pastaruosius metus gerokai sustiprėjo ir kitų Artimųjų Rytų ir Šiaurės Afrikos šalių bendradarbiavimas su Rusija. Suintensyvėjo jos aukšto lygio kontaktai su Izraeliu, kuris siekia užsitikrinti šiaurinių sienų saugumą. Strateginius santykius su Rusija plėtoja Egiptas, siekdamas atsvaros žmogaus teisių situaciją kritikuojantiems Vakarams.

Besiformuojanti naujosios JAV administracijos politika Artimųjų Rytų atžvilgiu ir Izraelio vykdoma nausėdijų politika turės didelės įtakos taikos proceso ir viso regiono ateičiai. Padėtį papildomai komplikuoja vėl didėjanti įtampa tarp JAV ir Irano dėl Irano branduolinės programos ir raketų bandymo. Tačiau vienas iš pagrindinių JAV tikslų Artimuosiuose Rytuose buvo ir bus kova su „Islamo valstybe“ (toliau – ISIS).

Kovos Sirijoje ir Irako šiaurėje aštrina tarpreliginę įtampą bei Irano, Turkijos ir Saudo Arabijos, konkurenciją Artimuosiuose Rytuose, o įveikus ISIS, įtampa tarp šiitų, sunitų ir kurdų gali dar labiau sustiprėti. Nestabilumas šiame regione turės įtakos migraciniams procesams, galintiems paveikti geopolitinius procesus Europoje ir euroatlantinėje erdvėje, o karas Jemene gresia sukelti dar vieną didžiulio masto humanitarinę katastrofą.

Šiaurės Afrikoje padėtį destabilizuoja krizė Libijoje. Libijos valdžios institucijos nepajėgia apsaugoti šalies sienų, nepaisant ES pastangų, ribotas Europos Sąjungos Jūrų pajėgų komponento vykdomos operacijos Viduržemio jūros regione „Sophia“ operacijos mandatas menkai prisideda prie migracijos srautų valdymo, todėl Libija išlieka vienu intensyviausių migracijos kelių į Europą. Libija taip pat tampa palankia terpe Rusijos geopolitinėms ambicijoms įgyvendinti, kuri remia vis stiprėjantį ir Vakarų pripažįstamos Libijos Nacionalinio sutarimo vyriausybės nepaisantį generolą K. Haftar.

Azijos-Ramiojo vandenyno regiono stabilumas turi didelės įtakos pasaulio ekonomikai. Pagrindiniai nesaugumo epicentrai 2016 m. čia buvo Pietų Kinijos jūra ir Šiaurės Korėja. Naujoji JAV Prezidento administracija šiame regione tęsia aktyvaus įsitraukimo politiką. Nors formaliai JAV pagrindinių sąjungininkių įvardijamos grėsmės skiriasi (Japonija įvardija Kiniją, o Pietų Korėja – Šiaurės Korėją), faktiškai situacija kaista dėl Kinijos ir JAV konkurencijos regione, kuris potencialiai išliks sparčiausiai besiginkluojančiu pasaulyje.

Dėl sueinančių gausių svarbių Šiaurės Korėjai sukakčių ir dėl šios šalies valdančiojo režimo toliau vykdomų branduolinių ir balistinių raketų bandymų, gali dar sustiprėti noras „pasidemonstruoti“, kelti naujas provokacijas.

Terorizmas, ekstremizmas, radikalėjimas

Per pastaruosius 6 metus teroro akto tikimybė Lietuvoje išliko maža – šalyje nebuvo nustatyta ketinimų rengti teroro aktus ir pajėgumų tam turinčių grupuočių ar pavienių asmenų.

Lietuvoje nefiksuojaama radikalizacijos ir ekstremizmo sklaidai palankių vidinių veiksnių ir procesų, skatinančių individus imtis teroristinės veiklos. Neigiamą poveikį terorizmo situacijai Lietuvoje gali daryti tarptautinio terorizmo grėsmės veiksniai – užsienyje aktyvi antivakarietiški nusiteikusių teroristinių ir ekstremistų organizacijų veikla, tebesitęsiantys konfliktai Sirijoje ir Irake, intensyvi islamistinės propagandos sklaida internete, skatinanti ES šalių musulmonų bendruomenių radikalizaciją, nelegali migracija į Europą, paskatinusi politinio ekstremizmo ir islamistų suaktyvėjimą. Didėjanti tarptautinio terorizmo grėsmė ES neigiamai veikia saugumo situaciją visose bendrijai ir Šengeno erdvei priklausančiose šalyse – Europoje daugėja islamistinio ekstremizmo motyvuotų asmenų.

Per pastarąjį dešimtmetį ES ir NATO šalims labiausiai tikėtina terorizmo grėsmės šaltiniu išlieka islamistinis ekstremizmas. Teroristinės organizacijos ISIS ir „Al Qaeda“ (AQ) turi ketinimų ir pajėgumų vykdyti teroro aktus Europoje – ES ir NATO narės yra prioritetiniai ne tik šių, bet ir kitų islamistinių teroristinių organizacijų taikiniai. Dėl „globalaus džihado“ kampanijos konkuruojančios ISIS ir AQ nuolatos siekia infiltruoti savo narius į Europą teroristinėms operacijoms vykdyti bei internete aktyviai skatina jas remiančius musulmonus Europoje priešintis savo šalių vyriausybėms rengiant savarankiškus išpuolius.

Vidutinėje perspektyvoje Lietuvoje neatmestini pavienių su teroristinėmis grupuotėmis nesusijusių asmenų savarankiškai planuojami išpuoliai, motyvuoti ekonominių, socialinių, demografinių, politinių priežasčių ar atsiradusių naujų ideologijų. Tokių išpuolių neįmanoma prognozuoti – jie greitai suplanuojami ir įvykdomi, todėl labai sudėtinga tiksliau įvertinti tokių išpuolių tikimybę ir numatyti galimus jų taikinius.

2016 m. Lietuvoje išryškėjo politinio radikalizmo ir ekstremizmo ideologijas propaguojančių organizacijų ir judėjimų silpnėjimo požymiai. Kraštutines pažiūras demonstruojantys politikai gavo nedaug balsų Seimo rinkimuose, kasmetiniai dešiniųjų radikalų renginiai pritraukė žymiai mažiau dalyvių nei ankstesniais metais, kraštutinių pažiūrų propagandas sklaidos kampanijos socialiniuose tinkluose buvo nesėkmingos. Didelę įtaką radikalių pažiūrų organizacijų silpnėjimui darė ir jų narių tarpusavio konfliktai, dėl ko nebuvo galimybės sukurti bent kiek stipresnę radikalias politines nuostatas propaguojančią organizaciją.

Lietuva yra prisijungusi prie Tarptautinės koalicijos kovai su ISIS ir dalyvauja „Counter-Messaging“ darbo grupės veikloje, kuri koncentruojasi į antiteroristinės komunikacijos kampanijas ir didžiųjų socialinių tinklų kompanijų vaidmenį jose. Taip pat Lietuvai yra atstovaujama tarptautiniuose formatuose (NATO, JT, ES Tarybos darbo grupės), kuriuose dalijamasi aktualia su terorizmo prevencija susijusia informacija.

Informacinės grėsmės

Rusija per savo kontroliuojamas žiniasklaidos priemones, akademinius sluoksnius, nevyriausybinės organizacijas vykdo informacines atakas prieš Lietuvą, jos sąjungininkes ir partneres. Pagrindiniai taikiniai 2016 m. buvo bandymas paveikti NATO atsaką į grėsmes iš Rytų, siekis išnaudoti Brexit kaip ES destabilizuojantį veiksni, ir noras įtikinti tikslines grupes, esą karas Ukrainoje yra ne Kremliaus sukeltas, o šios šalies vidaus karas.

Tarptautinėse organizacijose Rusija nuosekliai siekia diskredituoti ir izoliuoti Lietuvą, tam naudodama įvairias priemones: rengdama dezinformacinius pareiškimus, kuriuose Lietuva yra kaltinama – agresyviu nacionalizmu ir neonacizmu, II pasaulinio karo istorijos perrašinėjimu,

nacionalinių mažumų ir karo veteranų persekiojimu, žodžio laisvės ir judėjimo laisvės suvaržymais. Savo pozicijai „įgarsinti“ Rusija pasitelkia jos finansuojamas Lietuvoje registruotas nevyriausybines organizacijas, kurios tarptautiniuose susitikimuose (ypač ESBO formate) kritikuoja Lietuvą.

Vakarų auditorijai buvo skleidžiama nuostata, kad neverta aukoti savo šalių gerovės dėl buvusios Sovietų sąjungos respublikų ir veltis į galimą karą su Rusija. Lietuvos auditorijai, ypač tautinėms bendrijoms bei socialiai pažeidžiamiems visuomenės sluoksniams, buvo teigiama, kad Lietuva turi tapti iš tikrųjų nepriklausoma valstybė be ES, o NATO yra atgyvena ir esant reikalui į pagalbą neateis. Rusijos ir Baltarusijos auditorijoms buvo aiškinama, kad NATO kaip potencialus pavojus agresyviai plinta ir telkia karinį potencialą prie Rusijos sienų.

Tarp Rusijos taikomų minkštosios galios priemonių išskirtina didėjanti šios šalies televizijos produkcijos pasiūla Lietuvoje registruotų ir retransliuojamų televizijos kanalų programų tinkleliuose. Pažymėtina, kad didelė šios produkcijos dalis – filmai, TV serialai, koncertai, publicistinės laidos – neretai yra susijusi su nostalgijos sovietmečiui, pritarimo dabartinei Kremliaus politikai nuostatų ir antivaikarietškų nuotaikų formavimu ir stiprinimu.

Informacinė politika Lietuvos atžvilgiu yra nukreipta tiek į vidaus (Rusijos) auditoriją, tiek į Lietuvos gyventojus. Rusijos piliečiams bandoma suformuoti Lietuvos, kaip fašizmą propaguojančios, rusakalbių skriaudžiančios ir priešiškos Rusijai valstybės įvaizdį. Kasmet viešinamose Rusijos gyventojų apklausose Lietuva yra įvardijama kaip viena priešiškesniųjų šalių. Taip nuosekliai kuriamas emocinis, informacinis fonas Rusijos gyventojams, kad Maskva yra „priversta“ palaikyti griežtą politinį toną ir priemones prieš Lietuvą, ginti čia gyvenančias tautines mažumas ir kitas „skriaudžiamas“ grupes. Lietuvoje vykdoma Rusijos informacinė ideologinė politika yra daugiausia nukreipta į rusakalbius ir kitų tautinių bendruomenių (lenkų) Lietuvos piliečius, siekiant skatinti jų nepasitikėjimą Lietuvos valstybe.

Kitas paplitęs ir sistemingai taikomas minkštosios galios elementas – Rusijos kultūros ir meno atstovų gastrolių organizavimas Lietuvoje, išnaudojant tai propagandiniams tikslams. Dažnai rusiško kultūrinio importo pasiūla padidėja minint Lietuvos valstybės šventes ir kitų svarbias atmintinas datas, o gastroliuoti pasirenkami Kremliaus politikai atvirai simpatizuojantys atlikėjai, tuo siekiant sumenkinti šių įvykių svarbą, sumažinti dėmesį jiems, išprovokuoti vidines diskusijas ir visuomenės susipriešinimą.

Lietuvos piliečių tautinės savimonės, nacionalinio pasididžiavimo žlugdymas pasireiškia ir per pastangas diskredituoti tam tikrus, pirmiausia su pasipriešinimu sovietinei okupacijai susijusius Lietuvos istorijos faktus ir asmenybes.

Trumpuoju laikotarpiu Rusija savo tikslų nepasiekė, tačiau šios pastangos yra kryptingos ir ilgalaikės, tad, priklausomai nuo įvykių transatlantinėje erdvėje, situacija gali keistis.

Svarbu didinti strateginės komunikacijos efektyvumą ir stiprinti Lietuvos bei kitų ES ir NATO valstybių narių, taip pat ir pačių ES ir NATO institucijų, atsparumą Rusijos propagandai nukreiptai prieš euroatlantinę bendruomenę ir jos vienybę.

Kibernetinės grėsmės

2016 m. Lietuvos valstybės institucijų automatizuotų duomenų apdorojimo (toliau – ADA) sistemoms ir tinklams, ypatingos svarbos infrastruktūros objektams, privačiam sektoriui didžiausią

grėsmę kibernetinėje erdvėje kėlė kryptinga Rusijos ir su ja siejamų subjektų veikla. Prieš Lietuvą buvo vykdomas informacijos rinkimas (šnipinėjimas), jėgos ir galimybių demonstravimas, 2016 m. Lietuva patyrė didžiausias iki šiol kibernetines atakas, nukreiptas į valstybinį sektorių. Padažnėjęs kibernetinių techninių priemonių taikymas taip pat buvo susijęs su bandymu sustiprinti Rusijos žiniasklaidos kampanijų efektyvumą.

Rusijos žvalgybos ir saugumo tarnybos, ypač Federalinė saugumo tarnyba, Gynybos ministerijos struktūriniai padaliniai ir su jais susiję subjektai (programišiai, kriminalinio pasaulio atstovai ir pan.), turi didžiausius kibernetinius pajėgumus rinkti informacijai, trikdyti Lietuvos ADA sistemų ir tinklų funkcionavimui, jiems užvaldyti, taip pat tikrinti Lietuvos atsakingų institucijų gebėjimus gintis.

Stebint nuolatinį šnipinėjimo programų modernizavimą, prasiskverbimo metodus ir galimybes, labai tikėtina, kad priešiškos užsienio valstybės ateityje dar aktyviau vykdys agresyviuosius veiksmus kibernetinėje erdvėje, kibernetinės atakos stiprės.

Šiuo metu viešajam sektoriui, įmonėms ir gyventojams pavojų kelia šios kibernetinės grėsmės:

- kenkimo programinė įranga, iš kurios labiausiai išsiskiria failus užšifruojantys ir išpirkos reikalaujantys virusai. Virusai paprastai naudotoją pasiekia kaip el. laiško, kuriuo neva siunčiama „sąskaita“ ar „svarbus pranešimas“, priedas. Suaktyvintas priedas kurį laiką slapčia užšifruoja naudotojo failus, vėliau parodo pranešimą, kuriame reikalaujama sumokėti už iššifravimą.

- programišių grupuočių veikla, kurios esmė - surasti pažeidžiamų interneto svetainių ir bandyti jas užvaldyti įterpiant kenkimo kodą ir (arba) savo grupuotės logotipą ir pranešimą. 2016 m. Lietuvoje pagal CERT-LT duomenis informacinių sistemų užvaldymo atvejų buvo 53 proc. daugiau nei 2015 m.

- užvaldytos svetainės neretai naudojamos ne tik kenkimo kodui platinti, bet ir siekiant išvilioti iš asmenų prisijungimo duomenis. Į svetainių, kurios buvo užvaldytos arba sukurtos jų klastotės ir panaudotos piktavališkais tikslais, sąrašą patenka tiek įvairūs žinomi, tiek Lietuvos ar užsienio finansinių įstaigų svetainės.

- kita kibernetinio sukčiavimo atmaina - didelio masto kampanijos, nukreiptos prieš konkrečią asmenų grupę (pvz., įmonių finansininkus), siekiant išvilioti pinigus.

- paslaugos trikdymo atakos, kurios paprastai yra susijusios tiek su Lietuvoje, tiek su užsienyje esančiais interneto įrenginiais, turinčiais saugumo spragų. Naudojant minėtus įrenginius, piktavaliai sugeba daug kartų didinti duomenų srautą, nukreiptą prieš aukos informacinę sistemą (pvz., interneto svetainę). 2016 m. II ketv. vyko nuolatinės atakos, nukreiptos prieš Lietuvos Respublikos institucijų, žiniasklaidos, bankų ir privačiojo sektoriaus interneto svetaines. Paminėtina, kad nesaugių įrenginių skaičius ateityje tik didės, kadangi pasaulyje populiarėja „daiktų interneto“ koncepcija, kai prie interneto prijungiami įvairūs buitiniai prietaisai.

Ekonominė ir energetinė priklausomybė, ekonomikos ir ūkio pažeidžiamumas

Naujos elektros jungtys NordBalt ir LitPolLink leido diversifikuoti Lietuvos elektros importą, žymiai sumažinti elektros importą iš Rusijos ir Baltarusijos, užtikrinti konkurencingas elektros kainas (2016 m. didmeninė elektros kaina Lietuvoje sumažėjo 13 proc.) ir didinti energetinį saugumą. Šiuo metu Lietuva yra viena geriausiai tarpsistemėmis elektros jungtimis sujungtų Europos Sąjungos valstybių.

Dėl istorinių aplinkybių Lietuvos elektros energetikos sistema sinchroniškai veikia Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalių elektros energetikos sistemoje (IPS/UPS), jungiančioje Baltarusijos, Rusijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir kitų šalių sistemas. Pakankamas Lietuvos ir Baltijos šalių energetinio saugumo lygis bei visapusiška integracija į Europos Sąjungos rinkas galės būti užtikrinta tik tada, kai mūsų elektros energetikos sistema bus desinchronizuota nuo IPS/UPS ir sujungta su kontinentinės Europos elektros tinklais darbui sinchroniniu režimu (sinchronizacija su KET).

Vietinės energijos generacijos didinimo klausimas išlieka aktualus, ypač ieškant būdų suderinti ES 2030 klimato kaitos ir energetikos paketo reikalavimus ir išlaikyti konkurencingą gamybą. Pažymėtina, kad trečiųjų šalių elektros gamintojai dėl žemesnių aplinkosaugos ir kitų tarptautinių reikalavimų taikymo turi konkurencinį pranašumą prieš ES elektros gamintojus.

Mažinant priklausomybę nuo rusiškų dujų situacija pagerėjo iš esmės - 2016 m. 60% Lietuvoje suvartotų dujų buvo importuota iš Norvegijos per Klaipėdos suskystintų gamtinių dujų terminalą, o 40% - iš Rusijos AB „Gazprom“. Pradėjus veikti magistraliniam dujotiekiui Klaipėda – Kuršėnai, sudarytos galimybės maksimaliu pajėgumu išnaudoti SGD terminalą Klaipėdoje. Dujotiekis suteikia galimybę Baltijos šalių rinkos dalyviams diversifikuoti dujų tiekimo šaltinius, padidino Baltijos šalių dujų rinkos konkurencingumą bei leidžia padidinti gamtinių dujų tiekimo saugumą. Šis dujotiekis taip pat leidžia kelis kartus padidinti transportuojamų dujų kiekį iš terminalo Klaipėdoje į Latviją bei Estiją.

Nors ES dujų vartojimas mažėja, pagreitį įgauna projektų su Rusija atnaujinimas, ypač dujotiekio projektas Nord Stream 2, skirtas apeiti Ukrainą, kaip dujų tranzito šalį. Tai ne tik turi neigiamos įtakos regiono tiekimo saugumui, bet ir apsunkina ES vieningos pozicijos išorės tiekėjų atžvilgiu formavimą.

96,75 procentai žalios naftos 2016 m. į Lietuvą buvo importuojama iš Rusijos, o likę 3,25 procentai iš Saudo Arabijos.

Nesaugios branduolinės energetikos plėtojimas šalia Lietuvos Respublikos sienų

2016 m. situacija dėl branduolinės energetikos plėtros Lietuvos kaimynystėje nesilaikant tarptautinių branduolinės energetikos saugos ir aplinkosaugos reikalavimų negerėjo. Nepaisant nuolatinių Lietuvos raginimų ir tarptautinių organizacijų bei konvencijų rekomendacijų tęsti tarpvalstybinio Poveikio aplinkai vertinimo (PAV) procesą su Lietuva, Baltarusija ir toliau sparčiai vykdė Astravo atominės elektrinės (AE) statybas, pažeisdama tarptautinius tarpvalstybinio vertinimo branduolinės saugos ir aplinkosaugos reikalavimus. 2016 m. Astravo AE įvyko šeši žinomi incidentai, dėl kurių Baltarusijos institucijos siekė sumažinti jų reikšmę ir mastą.

2016 m. Lietuvos ir Baltarusijos ekspertų susitikimuose išryškėjo esminiai abiejų šalių nesutarimai dėl požiūrio į tarptautinių standartų taikymą, tarpvalstybinio PAV procedūras, skaidrumą, atvirumą bei geros kaimynystės principus. Baltarusija atsisako teikti Lietuvos ekspertams išsamią ir moksliniais tyrimais pagrįstą informaciją, pareikšdama, kad pateiks prašomą informaciją tik tada, kai Lietuva pripažins, kad Astravo AE tarpvalstybinio PAV procesas yra baigtas.

Nors Baltarusija bando demonstruoti glaudų bendradarbiavimą su tarptautinėmis organizacijomis (Tarptautine atominės energijos agentūra (TATENA), Europos Komisija) ir naudotis jų vardu Astravo AE projektui legalizuoti, tačiau nevykdo jų reikalavimų ir

rekomendacijų. Baltarusija kviečiasi TATENA pareigūnus ir parankias ekspertines misijas, tačiau jiems leidžia susipažinti tik su Baltarusijai palankiais projekto aspektais. Be to, Baltarusija neviešina ekspertinių misijų ataskaitų, kad Astravo AE projekto trūkumai neiškiltų į viešumą. Lietuva aktyviai siekia TATENA palaikymo, kad Baltarusija įgyvendintų tarptautinius branduolinės saugos standartus, tačiau TATENA pareigūnai teigia, kad neturi instrumentų priversti Baltarusiją juos įgyvendinti.

Lietuvai taip pat kelia susirūpinimą ne tik Baltarusijos, bet ir Rusijos Kaliningrado srities atominės elektrinės projektas. Nors Kaliningrado srities AE statybos darbai buvo laikinai sustabdyti (Lietuvos neinformuojant ir teikiant prieštaringą informaciją tarptautiniuose formatuose), tačiau projektas gali būti atnaujintas. Kaliningrado AE projektas taip pat neatitinka tarptautinių branduolinės saugos ir aplinkosaugos reikalavimų.

2016 m. Lietuvos iniciatyva buvo vedamos diskusijos su regiono valstybėmis narėmis dėl galimų būdų bei priemonių, kurių pagalba būtų apribotos galimybės trečiosiose šalyse pagamintai elektros energijai patekti į Europos Sąjungos rinką, tačiau pasiekti bendro sutarimo su Baltijos šalimis (Latvija, Estija ir Suomija) dėl priemonių, visiškai apribojančių komercinius elektros srautus iš trečiųjų šalių, Lietuvai nepavyko. Lenkija išsakė poziciją, kad elektros importo iš trečiųjų šalių ribojimas yra viena iš sąlygų Baltijos šalims, siekiant sinchronizacijos su KET per Lenkiją.

Socialinė ir regioninė atskirtis, skurdas

Teigiamos ekonomikos tendencijos ir atskirų gyventojų grupių pajamų augimas 2016 m. didino socialinius ir ekonominius raidos skirtumus tarp atskirų gyventojų grupių ir regionų. Spartesniais tempais didesnes pajamas turinčių gyventojų pajamų lygio augimas, didino skurdo rizikos gylį nuo 22,7 iki 26 proc.

Netolygus pajamų augimas, tam tikruose sektoriuose spartus darbo užmokesčio augimas didino skurdo rizikos lygio skirtumą tarp miesto ir kaimo. Disponuojamąsias pajamas, mažesnes už skurdo rizikos ribą, mieste gavo 18,1 proc. gyventojų (penkiuose didžiuosiuose miestuose – 13,7 proc., kituose miestuose – 25,1 proc.), kaime – 30,6 proc. Pajamų tyrimo laikotarpiu socialinės apsaugos išlaidos šeimai ir vaikams padidėjo labai nedaug.

Netolygų teritorinį gyventojų pajamų lygio pasiskirstymą iš esmės lėmė skirtingas kokybiško užimtumo ir nedarbo lygis. Du trečdaliai darbo neturinčių asmenų patiria skurdo riziką. Kas trečias kaimo gyventojas patiria skurdo riziką, didžiuosiuose miestuose – kas septintas. Savivaldybės, pasižyminčios aukštesniu nedarbo lygiu (Ignalinos, Kalvarijos Lazdijų, Zarasų), išsiskiria ir aukštesne piniginių socialinių pašalpų gavėjų dalimi bendrame savivaldybės gyventojų skaičiuje. Jose registruoto nedarbo lygis svyruoja nuo 14 iki 15,4 proc., o socialinės pašalpos gavėjų dalis bendrame savivaldybės gyventojų skaičiuje buvo nuo 7,14 iki 9,41. Tuo tarpu Lietuvos 5 didžiųjų miestų registruoto nedarbo lygis buvo perpus mažesnis ir 2016 m. svyravo nuo 5,3 iki 7,4 procento, socialinės pašalpos gavėjų dalis bendrame miesto gyventojų skaičiuje kito nuo 1,29 iki 3,17 procento.

2016 m. šalyje buvo 1 mln. 361 tūkst. užimtųjų, 116,2 tūkst. bedarbių ir 971,5 tūkst. ekonomiškai neaktyvių 15 metų ir vyresnių gyventojų.

2016 m. palyginus su 2015 m. vidutinis socialinės pašalpos gavėjų skaičius sumažėjo 20,5 proc. ir sudarė 3,1 proc. visų Lietuvos gyventojų. Socialinės pašalpos maksimalus dydis sudarė 39 proc. skurdo rizikos ribos dydžio (praėjusiais metais – 42 proc.)

Didėjant darbo pajamoms ir atitinkamai nedidinant socialinių išmokų bei socialinės paramos dydžių, atsiranda pagrindas didėti gyvenimo lygio skirtumams tarp atskirų gyventojų grupių, kaimo ir miesto bei savivaldybių.

Demografinė krizė

Lietuva yra tarp šalių, kuriose gyventojų skaičius 2010–2016 metais mažėjo sparčiausiai, stebimas didelis visuomenės senėjimo tempas. Per šį laikotarpį Lietuva neteko apie 13,9 % gyventojų. Per vienerius metus, 2016 m., palyginus su 2015 m., gyventojų skaičius sumažėjo 32,7 tūkst. Pagal dabartines gyventojų skaičiaus kaitos tendencijas prognozuojama, kad 2026 metais Lietuvoje gyvens apie 2,5 mln. gyventojų.

Per dvidešimt šešerių metų laikotarpį Lietuvoje gimusiųjų skaičius sumažėjo nuo 56,9 tūkst. iki 31,5 tūkst.

Lietuvoje labai mažai gimsta trečiųjų ir ketvirtųjų vaikų šeimoje. Išlieka dideli bendrieji mirtingumo rodikliai. Itin aukštais mirtingumo rodikliais išsiskiria kaimo vietovės, kuriose vyrų ir moterų mirtingumas siekia atitinkamai 17 ir 16,5 mirusiųjų 1 tūkst. gyventojų (2015 m.). Pažymėtina ir tai, kad žemą išsilavinimą turinčių gyventojų mirtingumas 2,2 karto viršija gyventojų su aukštuoju išsilavinimu mirtingumą.

Per 2003–2016 m. iš šalies išvyko apie 598 tūkst. gyventojų. Per tą patį laikotarpį atvyko apie 180 tūkst. Emigracijos mąstai auga. Bendrasis emigracijos rodiklis 1000 gyventojų padidėjo nuo 15,3 (2015 m.) iki 17,8 (2016 m.), imigracijos sumažėjo nuo 7,6 2015 m. iki 7,4 – 2016 metais. Pagrindinėmis priežastimis, lėmusiomis išskirtinę Lietuvos demografinę situaciją yra gerai apmokamų darbo vietų trūkumas regionuose, netolygus pajamų pasiskirstymas. Migracija ne tik mažina gyventojų skaičių periferiniuose regionuose, bet ir blogina žmogiškųjų resursų kokybę, nes išvyksta jaunesni, labiau išsilavinę ir geresnes pozicijas darbo rinkoje užimantys žmonės. Pakeisti situaciją gali regionų patrauklumo gerinimas, naujų gyventojų atvykimas bei išvykusiųjų susigrąžinimas.

Emigruoti skatina prasta darbo aplinka Lietuvoje, nepatenkinamos gyvenimo sąlygos, žemas darbo užmokestis, mokslininkams – menkas jų darbo prestižas, nepakankamas darbuotojų interesų atstovavimas. Viena iš papildomų emigracijos paskatų – sunkumai įsigyti būstą, kurti materialinius šeimos gyvenimo pagrindus. Tarp traukos į užsienį veiksnių svarbią vietą užima savirealizacija, kuriai Lietuvoje trūksta galimybių. Tai atitinka pasaulio sistemų teoriją – aukštos kvalifikacijos darbuotojus traukia „centrai“, kuriuose kuriamos inovacijos, vertinami gebėjimai ir kompetencijos.

Nepalankūs gimstamumo ir mirtingumo rodikliai bei aktyvi emigracija greitai keičia Lietuvos gyventojų amžiaus struktūrą: medianinis gyventojų amžius (į dvi skaičiumi vienodas jaunesnių ir vyresnių gyventojų grupes visuomenę skirianti amžiaus riba) išaugo nuo 32 metų 1990 metais iki 43 metų 2016 metais. Nuolat mažėja vaikų iki 15 m. dalis ir atitinkamai didėja 65 ir vyresnių nei 80 m. gyventojų dalis. Atitinkamai demografinės senatvės koeficientas Lietuvoje 2015

m. siekė 129, t. y. šimtui vaikų iki 15 metų amžiaus teko 129 65 metų ir vyresnio amžiaus asmenys.

Mažėjantis gyventojų skaičius mažina šalies investicinį patrauklumą, konkurencinį pranašumą bei daro neigiamą įtaką emociniam šalies klimatui.

Korupcija

Korupcijos pažeistos sritys (sektoriai), kuriose korupcijos paplitimas kelia grėsmę nacionaliniam saugumui: korupcijos rizikų paveiktas teisėkūros procesas; neskaidrus ES investicijų administravimas; neskaidrūs viešieji pirkimai; neskaidri ūkio subjektų priežiūra ir licencijų/leidimų išdavimas, sustabdymas, panaikinimas; neskaidrus disponavimas valstybės/savivaldybių valdomu turtu.

Iš šių sričių plačiau apibūdintinas korupcijos rizikų paveiktas teisėkūros procesas, kadangi kitose srityse nustatytos rizikos ir grėsmės kartu ir nacionaliniam saugumui iš esmės nepakito. Šalyje pastebimas aukštas nepotizmo ir protekcionizmo lygis, kuris dažnu atveju didina korupcijos paplitimo riziką. Dėl to valstybėje kyla pavojus, kad valstybės tarnyboje dirbančių asmenų sprendimai ne visada bus priimti nešališkai, objektyviai ir teisingai, kaip to reikalauja viešasis interesas.

Lietuvos piliečių tikėjimas demokratijos vertybėmis ir pasitikėjimas demokratinėmis valdžios institucijomis pasireiškia per įstatymų leidžiamąją, vykdomąją valdžias, per vietos savivaldą ir yra labai susijęs su teisėkūros sritimi. Didžiausia korupcijos teisėkūros srityje problema yra tai, kad nusikalstamos veikos šioje srityje yra sunkiai įrodomos, jos neatsispindi statistikoje, verslo grupės slepia, vengia deklaruoti ryšius su politikais, valstybės pareigūnais ir valstybės tarnautojais. Iš kitos pusės – politikai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai taip pat dažnai slepia galimą interesų konfliktą.

Lietuvoje veikia daug neregistruotų, tačiau „faktinių lobistų“ (advokatų, medikų, mokslininkų ar verslininkų grupės ar asociacijos, institutai ir pan.), kurių veiklą oficialiai nėra ir negali būti reguliuojama Lobistinės veiklos įstatymu, todėl didelė dalis politikams ar valstybės tarnautojams daromos įtakos lieka šešėlyje. Pagal Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos informaciją, šiuo metu iš 38 oficialiai registruotų lobistų, tik apie 10 teikia informaciją apie savo veiklą.

Interesų grupių atstovai – neregistruoti „faktiniai lobistai“, teisėkūros procesuose dalyvaujančių politikų ar valstybės tarnautojų sprendimus bando paveikti neoficialiais ar net neteisėtais būdais – pasinaudodami pažintimis, dalyvaudami neoficialiuose susitikimuose, žadėdami ar mokėdami neteisėtą atlygį už palankius sprendimus. Tokia padėtis galėjo susidaryti dėl politikų, valstybės tarnautojų neformalios lobistinės veiklos toleravimo, nenoro bendrauti su oficialiais lobistais, nes neoficialus bendravimas su suinteresuotais asmenimis yra saugesnis ir naudingesnis dėl galimos, kaip įtariama, neteisėtos, asmeninės naudos.

Taigi, nors Lietuva yra viena iš nedaugelio ES valstybių, turinčių atskirą lobistinės veiklos įstatymą, tačiau jis nėra efektyviai veikiantis instrumentas, kuriuo būtų užtikrintas lobistinės veiklos proceso skaidrumas bei užkirstas kelias korupcijai, kaip grėsmei nacionaliniam saugumui.

Organizuotas nusikalstamumas

Pagrindinės organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje tendencijos kasmet išlieka iš esmės tos pačios. Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės (toliau – ONG), siekdamos gauti didesnę pelną, savo veiklą intensyviai plėtoja užsienio valstybėse. ONG pagrindinės nusikalstamos veiklos: narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrabanda ir platinimas, įvairaus pobūdžio vagystės, akcizais apmokestinamų prekių kontrabanda, sukčiavimai. Nusikalstamu būdu gautą pelną ONG investuoja į nekilnojamąjį turtą, naujų nusikaltimų darymą, plėtoja šešėlinius verslus.

2017 m. Europos policijos biuro (toliau - Europol) duomenimis, Europos Sąjungoje teisėsaugos institucijoms žinoma daugiau kaip 5 000 ONG, veikiančių tarptautiniu lygiu. 2017 m. Europol paskelbtoje ES sunkių formų ir organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimo ataskaitoje (SOCTA 2017) pažymima, kad naujos technologijos turi labai reikšmingą ir tęstinį poveikį nusikalstamumo pobūdžiui, sparčiai plečiasi elektroninė prekyba nelegaliomis prekėmis ir paslaugomis, kuri per artimiausius kelis metus sugriaus tradicinį neteisėtos prekybos modelį. Šioje ataskaitoje prioritetinėmis grėsmėmis ES įvardyta: kibernetiniai nusikaltimai, narkotikų gamyba, prekyba ir platinimas, nelegalių migrantų gabenimas, organizuoti turtiniai nusikaltimai, prekyba žmonėmis, finansiniai nusikaltimai ir pinigų plovimas, dokumentų klastojimas, elektroninė prekyba nelegaliomis prekėmis ir paslaugomis (ginklais, suklastotomis prekėmis, narkotikais).

Pagal pastarųjų trejų metų duomenis, neteisėtos migracijos mastai Lietuvoje mažėja, tačiau jos grėsmė išlieka. Grėsmę kelia neteisėtą migraciją lydintys reiškiniai, tokie kaip užkrečiamų ligų plitimas, terorizmas. Asmenys, užsiimančius neteisėtų migrantų gabenimo organizavimu, nuolat ieško naujų neteisėto patekimo į ES ir Šengeno erdvę kelių ir būdų. 2016 m. Lietuvoje pastebėtos naujos organizuotos neteisėtos migracijos tendencijos: gabenamos didelės (nuo 10 iki 17 asmenų) neteisėtų migrantų grupės; neteisėti migrantai gabenami iš Latvijos Respublikos krovininiais automobiliais, juos paslėpus tarp krovinių. Padaugėjo bandymų į Lietuvą patekti naudojantis suklastotais dokumentais.

Valstybės ir tarptautinio lygio ekstremaliosios situacijos

2016 m. tęsėsi 2014 m. paskelbta ir tik 2016 m. gruodžio 7 d. atšaukta valstybės lygio ekstremalioji situacija dėl afrikinio kiaulių maro ligos protrūkio. Šios ligos protrūkių skaičius pernai išaugo: užregistruoti 303 afrikinio kiaulių maro atvejai tarp laukinių gyvūnų (2015 m. – 132) ir 19 afrikinio kiaulių maro židinių kiaulių laikymo vietose (2015 m. – 13).

2017 m. ir artimiausioje ateityje ekstremaliųjų situacijų skaičiaus augimui įtakos gali turėti afrikinis kiaulių maras, ekstremalūs gamtos reiškiniai (sausros, potvyniai, uraganai, vėtros), miškų ir durpynų gaisrai, naminių ir laukinių paukščių ligos.

Vertybių krizė

Viešojoje erdvėje pateikiamoje informacijoje vis dar nepakanka pilietinio ir tautinio solidarumo, interneto komentaruose ir socialiniuose tinkluose tebevyrauja valdžios ir valstybės tapatinimas, ypač daug skundžiamasi dėl to, kad valstybė kažko piliečiams neduoda. Dėl to šiuo metu ypač svarbus pilietinio ryšio su Lietuva formavimas remiantis politinės tautos principais.

Ypač svarbu skirti pakankamai dėmesio tautinių bendrijų integracijai į Lietuvos politinę, informacinę ir kultūrinę erdvę, sustiprinti pilietinį ugdymą mokyklose tautinės mažumos mokomąja kalba, nes Rusijos propagandos vienas iš naratyvų – tautinių bendrijų atskyrimas nuo Lietuvos valstybės idėjos. Pasak tyrimo analitikų, Lietuvoje reikalinga imtis Rusijos siekiamą paveikti auditoriją telkiančių priemonių, kuriomis būtų ugdomas, palaikomas kritiškas mąstymas ir adekvati reakcija.

Manipuliavimas Lietuvos istorijos faktais daugiausia vykdomos žiniasklaidos priemonėmis, todėl labai svarbu ugdyti visų Lietuvos piliečių gebėjimą atsirinkti ir įvertinti informaciją nuo mokyklinio amžiaus. Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ kas mėnesį atliekamo Gyventojų pasitikėjimo institucijomis tyrimo duomenimis, švietimu Lietuvoje pasitiki daugiau žmonių nei žiniasklaida.

Esminę įtaką sėkmingai šalies raidai ateityje turės Lietuvos piliečių kultūros, mąstymo, elgsenos pokyčiai ir visuomenėje vyraujančios vertybės. Valstybės kultūros puoselėjimo tradicijos formuoja valstybės imunitetą, garsina šalies vardą ir skatina visuomenei reikšmingus procesus. Nacionalinėje pažangos programoje pažymima, kad pastarąjį dešimtmetį tapo ypač akivaizdu: Lietuvos gyventojai ir užsienyje gyvenantys lietuviai vangiai įsitraukia į valstybės gyvenimą, mažas jų aktyvumas, menksta nacionalinės tapatybės reikšmė telkiant bendriems tikslams, kyla selektyvaus santykio su Lietuvos istorija ir kultūra, menko Lietuvos gyventojų demokratinio išprusimo problemų.

II. NACIONALINIO SAUGUMO POLITIKOS ĮGYVENDINIMO PRIORITETAIR UŽDAVINIAI

Nacionalinių gynybos pajėgumų stiprinimas

Informacija apie nacionalinių gynybos pajėgumų stiprinimą pateikta Vyriausybės 2016 m. veiklos ataskaitos 5.1 dalyje „Gynybos sistemos stiprinimas ir plėtra“

NATO kolektyvinės gynybos stiprinimas

Nepakankamas Europos valstybių indėlis į gynybą (gynybos finansavimas) – ilgametė Aljanso problema. JAV ir toliau išlieka daugiau nei 70 proc. visų NATO narių išlaidų gynybai skirianti NATO narė, todėl naujoji JAV administracija aštriai kelia klausimus dėl teisingo naštos pasidalijimo Aljanse. Deramas Europos valstybių dėmesys gynybai ir jos finansavimas bus vienas esminių veiksmų ne tik siekiant išlaikyti JAV įsipareigojimus Europos gynybai, bet ir tinkamai reaguoti į Europos valstybėms kylančius saugumo iššūkius.

2016 m. NATO valstybių vadovų susitikimo Varšuvoje sprendimai patvirtino, kad šiandieninė saugumo aplinkos būklė yra ne laikina situacija, o nauja NATO realybė. Lietuva nuo pat 2014 m. akcentavo, kad regiono saugumą ir patikimą atgrasymą užtikrintų ilgalaikis karinių požiūriu reikšmingo dydžio pajėgų dislokavimas. Varšuvoje kaip tik ir buvo nuspręsta pereiti nuo patikrinimo (angl. *assurance*) priemonių, kurios buvo taikomos prasidėjus Rusijos agresijai Ukrainoje, prie atgrasymo. Tai pasiekti padėjo glaudus veiksmų koordinavimas tiek tarp šalies institucijų, tiek su sąjungininkais.

Kertinis Lietuvai ir kitoms regiono valstybėms sprendimas – NATO priešakinių pajėgų (bataliono kovinės grupės dydžio vienetų) dislokavimas Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje.

NATO priešakinėms pajėgoms Lietuvoje vadovauja Vokietija, o bataliono kovinės grupės pagrindą (apie 1000 karių) sudaro Vokietijos ir Nyderlandų kontingentas. 2016 m. vyko intensyvios dvišalės ir daugiašalės konsultacijos, priimti papildomi NATO sprendimai ir rengti tarptautiniai susitarimai dėl NATO priešakinių pajėgų sudėties, vadovavimo ir valdymo, panaudojimo taisyklių, taip pat Priimančiosios šalies paramos (PŠP) teikimo sąlygų siekiant užtikrinti efektyvų šių pajėgų aprūpinimą ir veiklą.

Varšuvoje taip pat sutarta dėl ilgalaikės NATO adaptacijos gairių, tarp jų – NATO sprendimų proceso ir vadovavimo struktūros peržiūra, kolektyvinės gynybos pratybų plėtra, civilinio pasirengimo stiprinimas, NATO atsakas į Rusijos gebėjimus blokuoti sąjungininkų pajėgų atvykimą į Baltijos regioną krizės metu.

2016 m. NATO karinį matomumą Lietuvoje užtikrino rotacinės sąjungininkų pajėgos, oro policijos misija ir tarptautinės pratybos. Lietuvoje buvo nuolat dislokuotos rotacinės JAV pajėgos, taip pat atskirais laikotarpiais – Vokietijos, Lenkijos, Portugalijos, Belgijos ir Liuksemburgo kontingentai. Buvo tęsiama sustiprinta NATO oro policijos misija Baltijos šalyse: LK Karinių oro pajėgų (toliau – KOP) Aviacijos bazėje Šiauliuose rotacijos pagrindu budėjo Ispanijos, Portugalijos ir Nyderlandų naikintuvai.

2016 m. toliau augo tarptautinių pratybų Lietuvoje intensyvumas – lyginant su 2015 m., 35 proc. padidėjo NATO sąjungininkų sausumos pajėgų karių, dalyvavusių pratybose Lietuvoje, skaičius ir buvo didžiausias nuo pat nepriklausomybės atkūrimo. Dauguma pratybų Lietuvoje vyko pagal didelio intensyvumo, gynybos ar kolektyvinės gynybos scenarijus. Pratybose sąjungininkų kariai rengėsi bendriems veiksams, susipažino su regiono specifika. Pratybos veikė ir kaip atgrasymo veiksnys – buvo siunčiama žinia, kad Aljansas pasirengęs reaguoti krizės atveju.

2016 m. buvo žengti žingsniai stiprinant NATO greitojo reagavimo pajėgų (toliau – NATO GRP) pasirengimą reaguoti į krizes. Lietuvoje nuo 2015 m. veikiantis NATO pajėgų integravimo vienetą, atsakingas už sklandų GRP perdislokavimą Lietuvoje, 2016 m. pasiekė visą operacinį pajėgumą. 2016 m. Lietuvos kariai kartu su Estijos ir Latvijos kariais budėjo GRP, kartu sudarydami pėstininkų batalioną.

NATO krizių valdymo ir partnerysčių stiprinimas

Nors pastaraisiais metais didesnis susitelkimas buvo į teritorinę gynybą, Lietuva stengėsi išlaikyti indėlį ir tarptautinėse operacijose, taip parodydama solidarumą su sąjungininkais ir prisidėdama prie tarptautinio stabilumo didinimo. Lietuvos kariai taip pat įgyja praktinių karinių įgūdžių, kurie gali būti panaudoti ir šalies gynybai.

2016 m. išliko pastarųjų metų tarptautinių operacijų pobūdžio kaitos tendencijos – vis daugiau dėmesio skirta vietos pajėgų mokymo ir patariamosioms misijoms. 2016 m. Lietuva dalyvavo aštuoniose NATO, ES, Jungtinių Tautų (toliau – JT) tarptautinėse operacijose ir misijose. Operacijų regionai – Vidurio Rytai, Europa, Afrikos žemynas ir Indijos vandenynas.

Radikalių islamistų keliamos grėsmės užkardymas yra vienas svarbiausių užsienio ir saugumo politikos prioritetų tiek naujam JAV administracijai, tiek kitiems sąjungininkams.

Tikėtina, kad Lietuva turės didinti indėlį į kovą su „ISIS ir atitinkamai dalyvavimą tarptautinėse operacijose ir misijose Artimuosiuose Rytuose.

JAV 2016 m. nusprendė padidinti savo karines pajėgas ir paramą Rytų Europai, išlaikė karinius vienetus Lietuvoje: buvo dislokuotos JAV rotacinės pajėgos (per metus iš viso apie 600 karių) ir saugoma ginkluotė, JAV kariai dalyvavo pratybose, Klaipėdos jūrų uoste lankėsi JAV karo laivas. JAV teikė finansinę paramą Lietuvos karinių pajėgumų ir karinės infrastruktūros (apie 36,5 mln. JAV dolerių) vystymui.

2016 m. tapo glaudesnis bendradarbiavimas su **Vokietija**, Lietuvoje taip pat buvo dislokuotos Vokietijos rotacinės pajėgos (apie 290 karių). Aktyviai plėtoti dvišaliai santykiai ginkluotės ir technikos įsigijimų srityje įsigyjant Lietuvai trūkstamą ginkluotę – 2016 m. Lietuva su Vokietijos - Olandijos konsorciumu pasirašė sutartį dėl 88 naujų BOXER pėstininkų kovos mašinų įsigijimo. Gruodžio mėn. pasirašyta sutartis dėl laivų pabūklų ir kitos perteklinės laivyno įrangos ir technikos įsigijimo iš Vokietijos.

2016 m. **Lenkija** ir Lietuva tęsė aktyvų politinį bendradarbiavimą, siekdamas NATO atgrasymo sustiprinimo regione. Taip pat vystytas praktinis bendradarbiavimas įsigijimų, oro gynybos, karių rengimo klausimais. 2016 m. Lietuvoje pratyboms buvo dislokuotos Lenkijos rotacinės pajėgos. Kaip vieną iš sėkmingiausių karinių projektų galima išskirti bendros Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos brigados LITPOLUKRBRIG vystymą – per 2016 m. pasiektas visas operacinis pajėgumas, suorganizuotos pirmosios pratybos.

Jungtinė Karalystė aktyviai prisidėjo prie Baltijos regiono atgrasymo stiprinimo, prisiimdama vadovavimą NATO priešakinėms pajėgoms Estijoje. 2016 m. Lietuvos kuopa budėjo Jungtinės Karalystės vadovaujamoje ES kovinėje grupėje, taip pat prisidėjo prie Jungtinės Karalystės vadovaujamų Jungtinių ekspedicinių pajėgų vystymo, skirdama Lietuvos karininką į šių pajėgų operacinę vadovietę.

Baltijos šalių bendradarbiavimas toliau vyko vystant svarbius trišalius karinius projektus: Baltijos valstybių oro erdvės stebėjimo ir kontrolės sistemą, Baltijos gynybos koledžą, nenuolatinio Baltijos šalių jungtinio štabo elemento veiklą, sudarant bendrą batalioną budėti NATO GRP, organizuojant bendrą karinį rengimą.

Dėl Rusijos karinės agresijos didžiausias dėmesys tarp Rytų partnerystės šalių nuo 2014 m. skiriamas **Ukrainai**, kuriai Lietuva teikia politinę, karinę, materialinę ir humanitarinę pagalbą. 2016 m. Lietuva sustiprino paramą Ukrainos gynybos reformoms ir pajėgumų vystymui, skirdama patarėjų ir instruktorių. Ypač žymus Lietuvos indėlis rengiant Ukrainos karines pajėgas, įskaitant specialiųjų operacijų pajėgas. Buvo tęsiama 50 sužeistų Ukrainos karių reabilitacija Lietuvoje.

Svarbi bendradarbiavimo tiek su Ukraina, tiek su **Gruzija ir Moldova** kryptis buvo karių mokymas ir rengimas. Iš viso 2016 m. Lietuvos karinio mokymo ir rengimo įstaigose mokėsi ir kvalifikaciją tobulino 18 Ukrainos, 17 Gruzijos, 13 Moldovos karinių pajėgų atstovų. Lietuva taip pat finansavo 2 Gruzijos, 1 Moldovos ir 1 Ukrainos karininkų studijas Baltijos gynybos koledže.

2016 m. Baltijos gynybos koledže Tartu vyko regioniniai Baltijos šalių seminarai dėl kovos su hibridinėmis grėsmėmis, kuriuos organizavo NATO specialiųjų pajėgų vadovietė, vedė NATO specialiųjų pajėgų vadovietės instruktoriai. Jie turėtų padėti sukurti regioninį vidutinio ir aukšto lygio praktikų tinklą, padėti išsiaiškinti hibridinių grėsmių pobūdį ir regioninį tarpusavio priklausomumą, prisidėti prie supratimo, kaip reaguoti į minėtas grėsmes, prisidėti prie bendrų regioninių veiksmų paieškos.

Lietuvos ambasada Ukrainoje aktyviai vykdė NATO kontaktinės ambasados funkcijas: skleidė informaciją apie Aljanso veiklą ir stiprino visuomenės paramą jai (ypač Ukrainos regionuose ir tarp jaunų žmonių), skatino ir stiprino NATO ir Ukrainos bendradarbiavimą, stiprino bendradarbiavimą tarp NATO šalių narių ambasadų Kijeve, NATO įstaigų Ukrainoje.

Vieningos ir solidarios ES stiprinimas

Keičiantis saugumo situacijai aplink ES, 2016 m. buvo parengta Globali užsienio ir saugumo politikos strategija, kurioje užsibrėžiamas naujas ambicijų lygmuo ir numatomos priemonės stiprinant ES veikimą saugumo ir gynybos srityje. Joje pavyko atspindėti tokias Lietuvai aktualias nuostatas, kaip aukščiausių branduolinės saugos standartų skatinimas trečiosiose šalyse; aiškus įsipareigojimas stiprinti transatlantinius ryšius ir partnerystę su NATO; subalansuotas ES dėmesys partnerėms tiek Rytuose, tiek Pietuose; tiesioginė nuoroda į Rusijos veiksmus tiek Ukrainoje, tiek kitur; aiškus Krymo aneksijos nepripažinimas.

Lietuva visokeriopai prisidėjo prie ES solidarumo priemonių sprendžiant migracijos iššūkius, teikdama pagalbą ES valstybėms narėms ir trečiosioms šalims (įgyvendinta apie trečdalis perkėlimų iš Graikijos ir Turkijos; buvo teikiami žmogiškieji ištekliai ir technika Frontex bei Europos prieglobsčio agentūrai; skirta finansinė parama Pabėgėlių rėmimo Turkijoje priemonei, įvykdyti finansiniai įsipareigojimai Afrikos patikos fondui ir Sirijos „Madad“ patikos fondui). Priimti Lietuvai aktualūs sprendimai dėl ES išorinės sienos stiprinimo.

2016 m. EK pristatė ES skaitmeninės rinkos iniciatyvas, tarp kurių išskirtina kovoje su propaganda aktuali Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvos peržiūra, numatant galimybę riboti laisvą programų priėmimą, jei jos kelia grėsmę nacionaliniam saugumui, ir stiprinant susijusius instrumentus. Lietuvai buvo atstovaujama ir 2016 m. Helsinkyje vykusiuose susitikimuose, skirtuose Europos kovos su hibridinėmis grėsmėmis kompetencijų centro įkūrimui ir būsimai veiklai aptarti.

Dvišalių ir daugiašalių santykių stiprinimas

2016 m. pagrindinės Lietuvos tarptautinio bendradarbiavimo kryptys nesikeitė, tačiau, siekiant Lietuvos saugumo interesų atspindėjimo NATO sprendimuose ir tvaraus jų įgyvendinimo, toliau didėjo politinio ir praktinio karinio bendradarbiavimo su pagrindiniais sąjungininkais (JAV, Vokietija, Lenkija, Jungtine Karalyste, Baltijos ir Šiaurės šalimis) svarba. Tradiciškai svarbią vietą Lietuvos gynybiniame bendradarbiavime užėmė parama Rytų partnerystės šalims, ypač Ukrainai.

Bendradarbiavimas su JAV. 2016 m. vyko intensyvus dvišalis Lietuvos ir JAV bendradarbiavimas. Iš viso 2016 m. įvyko daugiau kaip 60 įvairaus lygio JAV administracijos pareigūnų vizitų į Lietuvą ir daugiau kaip 15 aukšto lygio Lietuvos pareigūnų vizitų į JAV. 2016 m. Lietuvoje apsilankė JAV valstybės sekretoriaus pavaduotoja Victoria Nuland, JAV karinių pajėgų Europoje vadas Philip M. Breedlove, *JAV gynybos sekretoriaus patarėjo* padėjėjas *Michael Carpenter*, *JAV prezidento patarėja*, Nacionalinio saugumo tarybos narė Rusijai bei Eurazijai *Celeste Wallander*, įvairaus rango JAV Valstybės departamento pareigūnai, į „Sniego susitikimą“ atvyko JAV saugumo ekspertai. Buvo surengti JAV tyrimų centrų „*Atlantic Council*“, *CSIS* (Strateginių ir tarptautinių studijų centro) ir *CNAS* (*Naujojo Amerikos saugumo centro*) delegacijų vizitai į Lietuvą.

Bendradarbiavimas su Šiaurės ir Baltijos šalimis. Išorinės grėsmės ir ekonominė konkurencija yra augantis išbandymas Baltijos šalių vienybei ir gerovei. Išorinė politika dėl Europos Sąjungos ateities, regiono saugumo, strateginės komunikacijos kovoje su hibridinėmis grėsmėmis, transporto ir energetikos infrastruktūros plėtros vienijo Baltijos valstybes Latvijos pirmininkavimo 2016 m. Baltijos Asamblėjai metu.

Iššūkiai Baltijos jūros regiono saugumo aplinkai paspartino glaudesnę saugumo politikos ir gynybos bendradarbiavimą ir gilesnę Šiaurės ir Baltijos šalių koordinaciją, įskaitant tokias sritis kaip hibridinės grėsmės, kibernetinis saugumas, bendros pratybos, ginkluotės modernizavimas ir įsigijimai, taip pat strateginė komunikacija, Rytų partnerystė, sankcijos Rusijai, pagalba Ukrainai. Išaugo e-PINE, NATO, Švedijos ir Suomijos bendradarbiavimo svarba. Norvegija priėmė sprendimą 2017 m. dislokuoti pajėgas tarptautinio NATO priešakinių pajėgų bataliono Lietuvoje sudėtyje. Lietuva, kaip ir kitos Baltijos šalys, aktyviau bendradarbiavo su NORDEFCO – Šiaurės šalių gynybos bendradarbiavimo struktūra.

Lietuva ir Latvija pasirašė bendrą pareiškimą dėl bendradarbiavimo perkant karinę įrangą. Baltijos valstybės su NATO sąjungininkėmis tobulino gynybos veiksmus bendrose karinėse pratybose.

Bendradarbiavimas su Lenkija. Geopolitinės grėsmės suartino Lietuvą ir Lenkiją saugumo, gynybos, ekonomikos, energetinio saugumo, transporto infrastruktūros klausimais. Lenkija išliko antra didžiausia Lietuvos užsienio prekybos partnerė. Be išankstinių sąlygų politinių santykių atšilimą pasiūliusi Lietuva laukė Lenkijos signalų, siūlė atnaujinti tarpvyriausybinių institucijų darbą.

2016 m. buvo tęsiamas dujotiekio tarp Lietuvos ir Lenkijos (GIPL) projektavimas, bet dėl Lenkijos sprendimo pakeisti GIPL trasą projekto įgyvendinimo terminas nukeltas į 2021 m.

Buvo tęstas trumpo nuotolio lenkiškos priešlėktuvinės sistemos GROM įsigijimo projekto įgyvendinimas.

Nepagrįstas lenkų bendruomenės baimės kursčiusi švietimo reforma Lietuvoje buvo sėkmingai baigta. Visos mokyklos, kuriose dėstoma lenkų kalba, sėkmingai baigė akreditacijos procesą.

Bendradarbiavimas su Vokietija. Vokietijai apsisprendus ir Varšuvos NATO valstybių ir vyriausybių vadovų susitikime paskelbus įsipareigojimą vadovauti NATO priešakinių pajėgų bataliono grupei Lietuvoje, bendradarbiavimas su šia šalimi politiniais, saugumo ir kariniais klausimais pasiekė intensyviausią lygį pastarąjį dešimtmetį. Vokietija jau 8 kartus yra dalyvavusi NATO oro policijos misijoje Baltijos valstybėse, o jos rotacinės pajėgos ir karinė technika – pratybose Lietuvoje.

Bendradarbiavimas su Ukraina, Moldova, Gruzija. Lietuvos bendradarbiavimas su asocijuotomis ES partnerėmis Ukraina, Moldova ir Gruzija rėmėsi paramos šių šalių pasirinktos euroatlantinės krypties stiprinimui, ekspertinės ir humanitarinės paramos teikimui. Lietuva nuosekliai ir aktyviai dalyvavo formuojant ES politiką santykių su Ukraina, Moldova ir Gruzija klausimais.

Remdama Ukrainos teritorinį vientisumą, Lietuva vykdė principingą Krymo okupacijos nepripažinimo politiką ir rėmė tarptautinės bendruomenės pastangas rasti taikų karinio konflikto sprendimą, įskaitant Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) veiksmus, taip pat Prancūzijos ir Vokietijos pastangas Normandijos ketverto formate. Daugiau kaip dešimt Lietuvos ekspertų dirbo įvairiose Ukrainos institucijose padėdami vykdyti reformas šalyje, o

Lietuvos ambasada Ukrainoje 2016 m. sėkmingai atliko NATO kontaktinės ambasados Ukrainoje funkcijas, kurių vykdymą buvo nuspręsta pratęsti iki 2018 metų pabaigos.

2016 m. toliau gilintas dvišalis bendradarbiavimas su Gruzija. Lietuva ir toliau remia NATO išsamaus priemonių paketo Gruzijai įgyvendinimą.

Paramos Moldovai rėmuose ES Aukšto lygio patarėjų grupėje Moldovos institucijoms kovos su korupcija, darbo rinkos užimtumo, maisto saugos, saugumo, bankų reformos klausimais 2016 m. patarinėjo 5 Lietuvos atstovai. Tęsdama savo įsitraukimą šioje šalyje, Lietuva sieks prisidėti prie NATO bendradarbiavimo su Moldova stiprinimo ir prie NATO ryšių biuro Moldovoje veiklos.

Lietuva ir toliau teiks paramą šioms šalims, ypač jų asociacijos susitarimų su ES įgyvendinimui, plėtos bendradarbiavimą strateginės komunikacijos srityje, siekdama padėti kovojant su dezinformacijos kampanijomis.

Santykiai su Rusija ir Baltarusija. Lietuvos dvišalių santykių su Rusija pobūdį lemia jos agresijos prieš Ukrainą sąlygota santykių su Vakarais įtampa ir tarptautiniam saugumui bei stabilumui keliamos grėsmės.

Lietuva lieka atvira geriems ir abipuse pagarba grįstiems kaimyniniams santykiams su Rusija ir abiem šalims naudingam bendradarbiavimui, kuris būtų įmanomas Rusijai nutraukus agresiją prieš kaimynines valstybes bei laikantis tarptautinės teisės normų ir principų. Deja, dėl agresyvios Rusijos užsienio politikos ir jos nekonstruktyvios laikysenos Ukrainoje sukulto konflikto sprendimo atžvilgiu, atnaujinti dvišalį politinį dialogą galimybių nebuvo. Nepaisant to, praktinis bendradarbiavimas (sienos demarkacijos darbai, derybos dėl diplomatinių atstovybių nekilnojamojo turto bei kitais darbinio lygmens klausimais) buvo tęsiamas, buvo palaikomi būtiniausi kontaktai ekspertiniu ir diplomatinio lygiais, sprendžiamos kasdienės problemos.

Buvo tęsiamas bendradarbiavimas su Rusijos liberaliosios opozicijos atstovais, pilietinės visuomenės atstovais, akademinė bendruomenė. Palaikyti aktyvūs ryšiai su Lietuvoje veikiančiomis tarptautinėmis ir vietinėmis nevyriausybinėmis organizacijomis, dirbančiomis su į Lietuvą persikėlusiais ar Rusijoje tebesančiais aktyvistais.

Santykiuose su Baltarusija, Lietuva, kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis atsižvelgusi į šioje šalyje įvykčius kai kuriuos teigiamus poslinkius ir konstruktyvesnę Baltarusijos vaidmenį regione, pritarė ES sprendimui nuo 2016 m. kovo 1 d. panaikinti Baltarusijai daugumą ribojamųjų priemonių (sankcijų), tačiau palikti toliau galioti ginklų embargą ir sankcijas keturiems, už neišaiškintus 1999-2000 m. žmonių dingimus Baltarusijoje kaltinamiems asmenims.

2016 m. EK, Lietuva ir dar šešios ES šalys su Baltarusija pasirašė Mobilumo partnerystės deklaraciją, kuri sudarė galimybes stiprinti bendradarbiavimą migracijos ir pabėgėlių klausimais. Kurdama tolesnius dvišalius santykius su kaimynine Baltarusija Lietuva, kaip ir visa ES, atsižvelgs į pažangą šioje šalyje demokratijos, žmogaus teisių ir teisės viršenybės srityje.

Nepaisant didelių požiūrio į daugelį tarptautinės ir dvišalės darbotvarkės klausimų, įskaitant Astravo AE problematiką, skirtumų, praktinis bendradarbiavimas su Baltarusija buvo tęsiamas ekonominio investicinio bendradarbiavimo, transporto, aplinkos apsaugos ir kitais aktualiais klausimais.

Toliau aktyviai bendradarbiauta su Baltarusijos opozicijos ir pilietinės visuomenės atstovais, akademinė bendruomenė. Lietuva tęsė paramą Europos humanitariniam universitetui (EHU), kuris yra išskirtinis paramos demokratijai projektas. Lietuva kartu su kitais donoriais padėjo universitetui

įgyvendinti būtinas reformas ir siekė, kad EHU tėtų savo misiją ugdyti kritiškai mąstančias, kūrybingas ir atsakingas asmenybes ir taip prisidėti prie demokratiškos Baltarusijos visuomenės kūrimo ir viso Rytų kaimynystės regiono ryšių su Europa stiprinimo.

Jungtinės Tautos (JT). Naudojantis Lietuvos nenuolatinės narystės JT Saugumo Taryboje (ST) patirtimi, 2016 m. buvo tęsiama veikla ir prisidedama prie tarptautinės bendruomenės pastangų stiprinti taiką, demokratiją ir saugumą, ginti žmogaus teises. Buvo svarbu toliau atidžiai stebėti procesus dėl konflikto Sirijoje, padėties Ukrainoje ir Kryme, dėl tarptautinės teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės įsipareigojimų vykdymo, šaulių ginklų, civilių apsaugos konfliktuose, kovos su terorizmu ir užsienio teroristais kovotojais, atsakomybės už nusikaltimus žmoniškumui, kovos su nebaudžiamumu, moterų ir vaikų apsaugos konfliktuose.

Sutelktas dėmesys į testines prioritetines narystės ST temas, tokias kaip žurnalistų saugumas, civilių apsauga konfliktuose, moterų įgalinimas ir lyčių lygybė. Niujorke Lietuvos iniciatyva buvo surengta ekspertų diskusija dėl terorizmo grėsmės keliamų iššūkių žurnalistų saugumui.

Lietuva aktyviai veikė tarp ES šalių, kad būtų išlaikyta vieninga ES pozicija JT Generalinėje Asamblėjoje (GA) nepalaikyti kasmet Rusijos teikiamos Neonacizmo šlovavimo rezoliucijos. Lietuvos pastangomis ES pareiškimuose tarptautinėse organizacijose apie žmogaus teisių situaciją Rusijoje nuosekliai atspindimi faktai dėl Rusijos manipuliavimo nevyriausybinėmis organizacijomis, neonacizmo ir nacionalinių mažumų klausimų politizavimo,

2016 m. Lietuva dalyvavo JT taikos palaikymo operacijose (TPO), iki 2017 m. gruodžio mėn. tikimasi išsiųsti iki 40 karių ir krašto apsaugos civilių į misiją Malyje.

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO). Tebesitęsiančios Rusijos agresijos Ukrainoje akivaizdoje Lietuva nuolat pabrėžė pamatinių ESBO principų bei įsipareigojimų pažeidimo ir Rusijos atsakomybės klausimą, aktyviai prisidėjo prie šio klausimo išlaikymo prioritetinėje šios organizacijos darbotvarkėje, nuosekliai rėmė Ukrainos teritorinį vientisumą ir suverenitetą. Daug dėmesio skirta Krymo okupacijos klausimui, nuosekliai keltas klausimas dėl Rusijos vykdomų žmogaus teisių pažeidimų Krymo pusiasalyje. Lietuva taip pat pasisakė už būtinybę suaktyvinti įstrigusius derybų procesus dėl „išaldytų“ konfliktų. Buvo išlaikyta ir aktyviai išnaudota Lietuvos turima Gruzijos klausimo *chef-de-file* pozicija, suteikianti iniciatyvos teisę ES diskusijose dėl konflikto Gruzijoje.

Bendromis Lietuvos ir kitų regiono valstybių pastangomis į ESBO politinę darbotvarkę įtraukus kovos su propaganda klausimą, 2016 metais jam buvo skirtas ypatingas dėmesys, taip pat aktyviai dirbta žiniasklaidos ir išraiškos laisvės, pilietinės visuomenės stiprinimo, lyčių lygybės klausimais.

2016 m. Lietuva skyrė 33 tūkst. eurų ESBO Specialiosios stebėjimo misijos Ukrainoje veiklai, į ją delegavo 2 stebėtojus.

Tarptautinė atominės energijos agentūra (TATENA). Tarptautine atominės energijos agentūra (TATENA) yra vienas svarbiausių instrumentų siekiant spręsti branduolinės saugos klausimus Lietuvos pasienyje įgyvendinamų branduolinių elektrinių projektuose. Su šia organizacija vyksta nuolatinis keitimasis informacija, organizuojami ekspertinio ir aukščiausio politinio lygio susitikimai. Juose Lietuva pabrėžia būtinybę raginti Baltarusiją laikytis tarptautinių branduolinės saugos standartų, viešinti TATENA ekspertinių misijų ataskaitas.

Lietuvos institucijos, formuluodamos savo poziciją, ją grindžia esminiais TATENA branduolinės saugos pagrindais. Lietuva aktyviai išnaudoja visus TATENA formatus keliant

klausimus dėl Astravo AE projekto neatitikties tarptautiniams branduolinės saugos standartams: kasmetines generalines konferencijas, kas trejus metus vykstančias JT Branduolinės saugos konvencijos bei JT Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencijos peržiūros susitikimus.

Aktyvus dalyvavimas, stiprinant tarptautinį saugumą ir stabilumą

Lietuva prisideda prie tarptautinio saugumo ir stabilumo stiprinimo, deleguodama asmenis į šių tikslų siekiančias tarptautines ir ES misijas – visų pirma Lietuvai ir jos sąjungininkams reikšminguose regionuose. Taip vykdomi Lietuvos, kaip atsakingos ES, NATO, JT, ESBO narės ir Globalios koalicijos prieš Islamo valstybę dalyvės, įsipareigojimai. 2016 m. Lietuvos atstovai dalyvavo šiose misijose:

- ESBO specialioji monitoringo misija Ukrainoje – neginkluota civilinė misija, kurios tikslas yra vietoje nešališkai, objektyviai stebėti situaciją Ukrainoje ir apie ją pranešti, skatinti visų krizės šalių dialogą (2 deleguoti misijos nariai).

- ES patariamoji misija Ukrainoje (EUAM) – civilinė patarėjų misija, kurios tikslas remti saugumo sektoriaus reformą Ukrainoje (4 deleguoti nacionaliniai ekspertai ir misijos vadovas).

- ES monitoringo misija Gruzijoje (EUMM) vienintelė tarptautinė civilinė stebėjimo misija šioje šalyje, kuri padeda stabilizuoti situaciją, siekiant visiškai įgyvendinti šešių punktų Gruzijos ir Rusijos susitarimą. (5 deleguoti nacionaliniai ekspertai ir misijos vadovas).

- ES Teisės viršenybės misija Kosove (EULEX), kurios tikslas paremti Kosovo vyriausybę stiprinant teisės viršenybės institucijas (4 deleguoti nacionaliniai ekspertai).

- ES policijos misija Afganistane (EUPOL) – civilinė misija, palaikanti Afganistano vyriausybės reformų pastangas kuriant civilinę policijos tarnybą šalyje (2 deleguoti nacionaliniai ekspertai).

- JT taikos palaikymo misija Kipre (UNFICYP), kurios tikslas prižiūrėti susitarimų dėl ugnies nutraukimo ribas, išlaikyti buferinę zoną, vykdyti humanitarinius projektus (2 deleguoti policijos pareigūnai).

- Globalios koalicijos prieš ISIS rėmuose veikianti Irako policijos mokymų misija, vadovaujama Italijos. Tikslas – parengti Irako policijos pajėgas tinkamai užtikrinti savo piliečių saugumą Irako vyriausybės kontroliuojamoje teritorijoje (1 Viešojo saugumo tarnybos (VST) prie VRM pareigūnas (8 savaites)). Lietuva tapo pirmąja Globalios koalicijos nare, prisijungusia prie šios misijos. Dabar svarstoma, kaip tęsti ir išplėsti Lietuvos dalyvavimą šioje Irako policijos mokymo programoje.

Lietuva prisideda prie JAV vadovaujamos Globalios koalicijos kovai prieš ISIS, dalyvaudama Globalios koalicijos karinėje operacijoje „Įgimtas ryžtas“: nuo 2017 m. vasario mėn. 6 Lietuvos kariai – instruktoriai išvyko į Iraką dalyvauti Irako saugumo pajėgų mokymuose. Svarstoma, kaip galėtume išplėsti dalyvavimą šioje operacijoje Seimo suteikto mandato rėmuose.

Lietuva dalyvauja ES karinėje operacijoje Viduržemio jūros regiono pietų centrinėje dalyje (EUNAVFOR MED operacija SOPHIA). Šia operacija siekiama stabdyti nelegalų žmonių gabenimą, taip pat vykdyti Libijos pakrančių apsaugos mokymus ir teikti pagalbą įgyvendinant ginklų embargo pagal JT ST rezoliucijas. Prisidedama prie šios visai Europai svarbios operacijos, 2016 metais Lietuva buvo išsiuntusi vieną štabo karininką (operacijos štabe Romoje) ir 2 karininkus lėktuvnešyje „Garibaldi“. 2017 m. šį dalyvavimą ketinama plėsti.

Grėsmių, pavojų ir rizikos veiksnių nacionaliniam saugumui nustatymo, vertinimo ir perspėjimo sistemos plėtotė

2016 m. buvo renkama, sisteminama ir analizuojama informacija apie išorės rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes bei jų intensyvumą; siekiant nustatyti tiesiogines grėsmes ir atliekant prevenciją buvo taikytos aktyviosios ir pasyviosios kontržvalgybos priemonės, buvo tobulinamas perspėjimo sistemos norminis reglamentavimas.

Žvalgybos institucijų pajėgumų stiprinimas

Palyginti su 2015 m. asignavimai Valstybės saugumo departamentui buvo padidinti 948 tūkst. eurų, personalo išlaikymui skirta 149 tūkst. eurų daugiau nei 2015 m.

2016 m. buvo tęsiamas Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie KAM turimų strateginės žvalgybos ir kontržvalgybos pajėgumų palaikymas bei stiprinimas. Daugiausia dėmesio skirta turimos specializuotosios įrangos ir sistemų funkcionavimo užtikrinimui ir modernizavimui bei reikalingos naujos specializuotosios įrangos įsigijimui, taip pat žmogiškųjų resursų stiprinimui komplektuojant personalą, organizuojant žvalgybos pareigūnų specializuotus mokymus ir kvalifikacijos kėlimą.

Valstybės krizių prevencijos ir valdymo pajėgumų stiprinimas

Ataskaitiniu laikotarpiu Lietuvos institucijos ypač aktyviai dalyvavo NATO sprendimų priėmimo pratybose, kuriose pirmą kartą nuo Šaltojo karo laikų buvo testuojamas NATO 5 str. panaudojimas, o Lietuva buvo užpultąja šalimi. 2016 m. buvo pradėtos planuoti CMX17 pratybos, kurioms Lietuva pateikė prioritetinius pasiūlymus energetikos ir jūrinėje srityse. Šiuo scenarijumi Lietuva siekia testuoti NATO Varšuvos viršūnių susitikime patvirtintus keturis iš septynių bazinių civilinės parengties reikalavimų. Pasikeitus saugumo situacijai Europoje, pakito NATO krizių valdymo pratybų pobūdis – dabar pasirenkami artimi realybei krizių scenarijai konkrečioje geografinėje aplinkoje, įtraukiamos nūdienai būdingos hibridinės grėsmės ir veiksmai. Todėl dalyvavimui šiose sprendimų priėmimo pratybose NATO sąjungininkės skiria ypatingą dėmesį.

Valstybės saugumo departamentas, bendradarbiaudamas su Antruoju operatyvinių tarnybų departamentu prie Krašto apsaugos ministerijos parengė grėsmių nacionaliniam saugumui indikatorių nustatymo ir vertinimo metodikos projektą, kuris galės būti integruotas į kuriamą krizių valdymo sistemą.

Civilinės saugos stiprinimas

Pradėtas projekto „Gyventojų perspėjimo apie pavojus sistemos tobulinimas ir plėtra“ įgyvendinimas ES paramos lėšomis. Planuojama naujas perspėjimo sirenomis sistemas įrengti gyvenamosiose vietovėse, kurios patenka į potvynių užliejamas teritorijas (*14 savivaldybių 26 gyvenamosios vietovės*). Atsižvelgiant į prie pat Lietuvos valstybės sienos statomas Astravo atominės elektrinės – branduolinių incidentų grėsmę, parengtas investicijų projektas „Perspėjimo sirenomis sistemos įrengimas Astravo atominės galimo poveikio zonoje“.

Įvykdytos visos patvirtintos 2016 m. civilinės saugos priemonių atsargų kaupimo užduotys. Šiuo metu valstybės rezerve sukauptos civilinės saugos priemonių atsargos sudaro 30 proc. reikalingų atsargų.

Viešojo saugumo stiprinimas

Stiprinant organizuoto nusikalstamumo kontrolę, 2016 m. policijoje sukurta Nacionalinė sunkaus ir organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimo sistema, sudaranti prielaidas policijos įstaigoms užtikrinti kriminogeninės situacijos stebėseną prižiūrimoje teritorijoje ar kontroliuojamo nusikalstamumo srityje, nustatyti veikiančias ONG ir identifikuoti jų grėsmės lygius, vykdyti ONG grėsmių stebėseną ir nuolat atlikti sisteminę kriminalinės žvalgybos informacijos analizę.

Sudarytos prielaidos sustiprinti kovą su prekyba žmonėmis: sudaryta tarpžinybinė ir tarpsektorinė Kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo komisija; parengtas ir patvirtintas tarpinstitucinis Kovos su prekyba žmonėmis 2017–2019 metų veiksmų planas; pradėtas kurti kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo savivaldybėse bendras modelis.

Siekiant stiprinti ES išorės sienos apsaugą, 2017 m. iš valstybės biudžeto skirti papildomi 3,5 mln. eurų, kurie bus panaudoti tvorai prie valstybės sienos su Rusijos Federacija įrengti ir sienos stebėjimo sistelai Rociškių užkardoje įdiegti. Šiuo metu moderniomis techninėmis priemonėmis kontroliuojama 33 proc. ES išorės sienos ilgio (345 km). 2017–2018 m. Vidaus saugumo fondo programos lėšomis planuojama atnaujinti anksčiau įdiegtas sienos stebėjimo sistemas ir įdiegti naujas sienos stebėjimo sistemas valstybės sienos su Baltarusija 160,64 km ilgio ruožuose ir valstybės sienos su Rusija 5,2 km ilgio ruože. Sienos stebėjimo sistemoms diegti ir infrastruktūrai kurti likusiuose sienos ruožuose planuojama įgyvendinti investicijų projektą „Sienos stebėjimo sistemų diegimas ir infrastruktūros kūrimas prie ES išorės sienos“, finansuojamą valstybės biudžeto lėšomis. Šio projekto vertė – 113 947 tūkst. eurų.

Siekiant suvienyti tarpvalstybines pajėgas nelegaliai migracijai, kitoms nusikalstamoms veikoms ir kitiems teisės pažeidimams užkardyti, 2016 m. pasirašytas Lietuvos ir Latvijos pasieniečių bei policijos susitarimas dėl bendro patruliavimo abiejų šalių pasienyje.

Nacionalinių pajėgumų kovai su terorizmu, smurtiniu ekstremizmu ir radikalėjimu stiprinimas

Siekiant sustiprinti terorizmo ir kitų sunkių bei labai sunkių nusikaltimų prevenciją, priimti Transporto veiklos pagrindų įstatymo pakeitimai. Šiais pakeitimais sudarytos galimybės teisėsaugos institucijoms iš oro vežėjų gauti tam tikrus duomenis apie keleivius, atvykstančius į Lietuvos Respublikos teritoriją ar išvykstančius iš jos, ir atlikus šių duomenų analizę realiu laiku nustatyti potencialų pavojų visuomenės saugumui galinčius kelti asmenis bei neatidėliojant imtis atitinkamų prevencijos, užkardymo ar nusikalstamų veikų tyrimo priemonių.

Siekiant užtikrinti vidaus reikalų statutinių įstaigų nuolatinį pasirengimą laiku ir operatyviai reaguoti į terorizmo grėsmes, nustatyti šių įstaigų sąveikos veiksmai padidėjus teroro akto grėsmės lygiui.

Siekiant padidinti teisėsaugos pareigūnų gebėjimus kovoti su terorizmu ir pavienių asmenų radikalizmu, parengtas Radikalizacijos indikatorių vadovas, skirtas padėti žvalgybinio pobūdžio veiklą kovos su terorizmu srityje vykdančioms teisėsaugos ir žvalgybos institucijoms pareigūnams laiku identifikuoti radikalizacijos apraiškas, sumažinti galimas terorizmo rizikas bei imtis visų būtinų proaktyvių veiksmų radikalizacijos apraiškoms ir teroristiniams išpuoliams užkardyti.

Informacinio saugumo ir Lietuvos Respublikos politinės sistemos saugumo užtikrinimas

2016 m. į Europos išorės veiksmų tarnybos Strateginės komunikacijos komandą deleguotas Lietuvos ekspertas, kuris sėkmingai prisideda prie komandos veiklos. Dalyvauta tarptautiniuose formatuose (Baltijos valstybių ir Lenkijos, „*Friends of Ukraine*“, NB8, StratCom viršūnių susitikime) derinti veiksmai su sąjungininkais ir partneriais.

Kartu su JAV ambasada Vilniuje buvo organizuoti tiriamosios žurnalistikos kursai Lietuvos žiniasklaidai, kartu pristatant BBG (*Broadcasting Board of Governors*) informacinę produkciją ir jos panaudojimo galimybes Lietuvoje.

Suprantant informacinio saugumo svarbą visoje kaimynystėje, 2016 m. buvo vykdomi regioniniai vystomojo bendradarbiavimo projektai, skirti nepriklausomai žiniasklaidai Rytų partnerystės šalyse stiprinti.

Atliekant kryptingą ir aktyvią komunikaciją transatlantinio saugumo ir vienybės, Ukrainos teritorinio vientisumo ir Rusijos karo prieš šią valstybę, nesaugios Baltarusijos AE klausimais, buvo užtikrinama informacinių atakų prevencija ir atsakas į jas.

Ilgalaikių nacionalinį saugumą stiprinančių programų vykdymas

Krašto apsaugos sistemos plėtros programos vykdymo rezultatai išdėstyti Vyriausybės 2016 m. veiklos ataskaitos 5.1 dalyje „Gynybos sistemos stiprinimas ir plėtra“.

2016 m. Seimui buvo pateiktas naujos Krašto apsaugos sistemos (toliau – KAS) plėtros programos projektas, parengtas atsižvelgiant į pakitusią saugumo aplinką ir KAS finansavimo prielaidas. 2017 m., įvertinus šį projektą atsižvelgiant į Vyriausybės programą ir jos įgyvendinimo planą, jis bus patikslintas ir iš naujo pateiktas Seimui.

Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programa. Siekiant įgyvendinti šios programos nuostatas, patvirtintas Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 m. programos tarpinstitucinis veiklos planas. Įgyvendinant šį planą 2016 m., buvo stiprinami policijos pareigūnų gebėjimai vykdyti nusikalstamų veikų prevenciją, teikti efektyvią pagalbą nukentėjusiesiems nuo smurto artimoje aplinkoje, vykdyti kriminalinę žvalgybą ir tirti nusikaltimus elektroninėje erdvėje, taip pat nusikaltimus, susijusius su prekyba žmonėmis, terorizmu; įsigyta ginkluotės ir specialiųjų priemonių, skirtų reaguoti į teroristines grėsmes ir joms užkardyti; patobulinta Bendrojo pagalbos centro informacinė sistema; pagerintas keitimasi teistumo informacija su kitomis ES valstybėmis narėmis per Europos nuosprendžių registrų informacinę sistemą; užtikrinta dingusių vaikų karštosios telefono linijos numerio 116000 veikla; organizuota prevencinė priemonė „Teistų asmenų priežiūra“; teikta socialinė pagalba asmenims, nukentėjusiems ir galėjusiems nukentėti nuo prekybos žmonėmis.

Vertinant Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 m. programos įgyvendinimą pagal programoje nurodytų vertinimo kriterijų reikšmes, stebima pažanga pagal daugumą šių kriterijų.

Dėl finansinių galimybių trūkumo, kol kas pokyčių nepasiekta modernizuojant gyventojams, valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, kitoms įstaigoms ir ūkio subjektams perspėti apie gresiančią ar susidariusią ekstremaliąją situaciją, galimus jos padarinius, jų šalinimo priemones ir apsisaugojimo nuo ekstremaliosios situacijos būdus naudojamą sistemą (perspėjimo sirenomis sistema).

Rengiant 2017–2019 m. laikotarpio Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 m. programos tarpinstitucinį veiklos planą, planas papildytas naujomis 13 priemonių, tarp jų – skirtomis valstybės sienos apsaugai, kovai su terorizmu, pagalbai nuo smurto nukentėjusiems asmenims.

Organizuoti dveji mokymai apie prekybos žmonėmis aukų nustatymą, jų teisių apsaugą ir nukreipimą pagalbai suteikti konsuliniais pareigūnais, dirbantiems diplomatinėse atstovybėse ir konsulinėse įstaigose bei išvykstantiems dirbti į Lietuvos Respublikos konsulines įstaigas.

Nacionalinė kovos su korupcija 2015-2025 metų programa. Vykdamas šios programos įgyvendinimo 2015–2019 metų tarpinstitucinį veiklos planą iki 2016 gruodžio 31 d. iš viso buvo: įgyvendinta 15 priemonių ir 45 priemonių veiklos, iš dalies įgyvendintos 6 priemonės ir 6 priemonių veiklos, neįgyvendintos 4 priemonės ir 13 priemonių veiklų, vykdoma 18 priemonių veiklų (tęstinės veiklos), nevykdomos 2 priemonių veiklos.

Įgyvendintos šios svarbiausios priemonės: sukurta sistema, leidžianti gauti išsamią informaciją apie rinkimus ir balsavimo tvarką, savo dalyvavimą rinkimuose ir auką politinės kampanijos dalyviui, sukurta ir įdiegta Valstybės turto pardavimo elektroninio aukciono informacinė sistema, parengti antikorupcinės aplinkos viešajame ir privačiame sektoriuose kūrimo ir įgyvendinimo vadovai.

Visuomenės pasirengimo valstybės gynybai, pilietinės visuomenės, šalies kultūrinio ir tautinio tapatumo stiprinimas

2016 m. KAS institucijos, bendradarbiaudamos su Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos šaulių sąjunga (toliau – LŠS) ir nevyriausybinėmis organizacijomis, tęsė aktyvią veiklą pilietinio ir patriotinio ugdymo srityje, skatindama visuomenę domėtis šalies gynybos klausimais, kariuomene ir prisidėti prie šalies saugumo. 2016 m. toliau buvo stiprinama ir specifinė veiklos niša, paskatinta saugumo aplinkos pokyčių, – būtinybė stiprinti visuomenės atsparumą, informuoti gyventojus, kaip elgtis krizės ir karo metu, suteikti praktinių žinių.

2016 m. KAS surengė 13 Pilietinės gynybos dienos renginių įvairiose šalies mokyklose, iš jų – 3 mokyklose, kuriose dėstoma tautinių bendrijų kalbomis, taip pat prisidėjo organizuojant įvairias paskaitas, konkursus pilietinio ir patriotinio ugdymo temomis. Daugiau kaip 2 500 vyresniųjų klasių moksleivių susipažino su Lietuvos kariuomenės veikla kariniuose daliniuose Krašto apsaugos dienos renginių metu. Apie 10 000 Lietuvos gyventojų dalyvavo KAS organizuojamoje Partizanų pagerbimo, visuomenės ir kariuomenės vienybės šventėje Vilniuje.

2016 m. KAS į pilietinį ir patriotinį ugdymą įtraukė nevyriausybines organizacijas (toliau – NVO), teikdama dalinį finansavimą viešųjų įstaigų ir asociacijų veiklos programoms. 2016 m. finansuotos 38 veiklos programos už beveik 290 tūkst. eurų.

2016 m. buvo tęsiamas visuomenės informavimas, kaip reikia elgtis karinio konflikto ar krizės metu – 30 000 tiražu išleistas trečiasis leidinys, kuriame pateiktos aktyvaus pilietinio pasipriešinimo rekomendacijos.

Atsižvelgiant į aktyvias Rusijos pastangas vykdyti informacinę kampaniją Pietryčių Lietuvoje ir stiprinti tautines-kultūrines takoskyras, šiam regionui skirta dar daugiau dėmesio pilietinio ir patriotinio ugdymo srityje, o tai efektyviausiai vykdoma, taikant neformaliojo ugdymo priemones. Formalųjį ugdymą šioje srityje sustiprinti planuojama tobulinant pilietinio ugdymo dalyko programą, taip pat parengiant ir akredituojant pasirenkamojo nacionalinio saugumo ir krašto gynybos dalyko programą, skirtą bendrojo lavinimo mokykloms.

Plačiai žinomas Lietuvos jaunimo pilietiškumo ir patriotiškumo ugdymo projektas - Misija Sibiras. Nuo Misija Sibiras pradžios jau surengta vienuolika ekspedicijų į lietuvių tremties ir įkalinimo vietas Rusijoje, Kazachstane ir Tadžikistane.

2016 m. patvirtintos ir pradėtos diegti pirmą kartą vienodos, skirtos visoms Lietuvos bendrojo ugdymo mokykloms (ir lietuvių, ir tautinių bendrijų mokomosiomis kalbomis) lietuvių kalbos ir literatūros pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Į naują programinės literatūros turinį įtraukta literatūra, ugdanti moralines nuostatas, tapatybę ir pilietiškumą. Atnaujintu lietuvių kalbos ir literatūrinio (kultūrinio) ugdymu siekiama perduoti mokiniams Lietuvos pasakojimą – tautinei ir pilietinei bendruomenei svarbius ženklus, vaizdinius, idėjas, vertybes, „bendrąsias vietas“, idealus – ir taip užtikrinti tradicijos tęstinumą, stiprinti asmens tapatybę ir jungti įvairios kilmės mokinius į solidarią Lietuvos visuomenę. Mokiniai ugdosi pilietinę poziciją, gebėjimą atpažinti propagandą, manipuliavimą žodžiais ir vaizdais.

Gynybos finansavimo didinimas

2016 m. asignavimai krašto apsaugai sudarė 574,6 mln. Eur arba 1,5 proc. šalies BVP ir buvo 149,7 mln. Eur arba 35,2 proc. didesni, lyginant su 2015 m., kai krašto apsaugai buvo skirta 424,9 mln. Eur arba 1,15 proc. šalies BVP. Paskutinių metų spartus Lietuvos gynybos išlaidų didinimas 2016 m. pakėlė Lietuvą į 9-ąją vietą tarp visų NATO šalių pagal išlaidas gynybai nuo BVP.

Lyginant trijų Baltijos valstybių krašto apsaugai skiriamus asignavimus, lyderė yra Estija, 2016 m. krašto apsaugai skyrusi apie 2,2 proc. šalies BVP, kai tuo tarpu Latvija skyrė beveik 1,5 proc. šalies BVP. Lietuva ir Latvija 2016 m. pasivijo ir nežymiai pralenkė krašto apsaugai skiriamų asignavimų nuo šalies BVP Europos šalių, priklausančių NATO, vidurkį. Planuojama, kad Lietuvos krašto apsaugai skiriamų asignavimų didėjimo tendencijos artimiausius metus turėtų išlikti – 2017 m. patvirtinti asignavimai sudaro 723,8 mln. Eur arba 1,8 proc. nuo BVP.

Gynybos biudžeto didinimas 2014 m. 20,4 proc., 2015 m. 32,0 proc. ir 2016 m. – 35,2 proc. leido išlaikyti vieną sparčiausių krašto apsaugai skiriamų asignavimų augimo tempų tarp visų NATO valstybių. Pagal metinį procentinį gynybos išlaidų pokytį 2014–2015 m. Lietuva buvo pirmoje vietoje, o 2016 m. Lietuvą aplenkė tik Latvija.

Nuo 2014 m. Lietuvos gynybos išlaidų metinis pokytis viršijo šalies BVP augimo tempą ir 2016 m. buvo didžiausias nuo ekonominės krizės pradžios.

Ekonominio ir energetinio saugumo stiprinimas

Toliau tęstas nuoseklus darbas ir daugiašalės derybos su Baltijos jūros regiono šalimis, siekiant Baltijos valstybių elektros sistemos sinchronizacijos su kontinentinės Europos tinklais projekto įgyvendinimo, kuris yra strategiškai svarbus viso regiono energetinio saugumo atžvilgiu; siekta ES valstybių narių ir Europos Komisijos politinės paramos. Svarbiausias 2016 m. laimėjimas – EK Jungtinio tyrimų centro atlikta tolesniam procesui svarbi lyginamoji Baltijos valstybių sinchronizacijos galimybių studija, kurios preliminarūs rezultatai parodė, kad pigiausias ir patikimiausias sinchronizacijos scenarijus būtų per Lenkiją (LitPolLink 2 jungtį), kas atitinka Lietuvos interesus. Kadangi trečiųjų šalių elektros gamintojai dėl žemesnių aplinkosaugos ir kitų tarptautinių reikalavimų taikymo turi konkurencinį pranašumą prieš ES elektros gamintojus, todėl būtina imtis priemonių dėl konkurencingumo lygio išlyginimo ir sukurti palankią aplinką investicijoms į vietinės generacijos pajėgumus.

Siekiant baigti kurti Europos energetikos sąjungą, 2016 m. Europos Komisija pateikė svarbius teisėkūros pasiūlymų paketus, kurie yra svarbūs vidaus energetikos rinkos kūrimo užbaigimui, be to, suteikia galimybes tinkamiau atspindėti būtinas sąlygas trečiųjų šalių patekimui į ES vidaus rinką.

Sėkmingai baigtos derybos dėl Lietuvos-Lenkijos dujotiekio projekto finansavimo ir įgyvendinimo pakeitimų – Lenkijai inicijavus projekto dalies Lenkijos teritorijoje trasos peržiūrą, atitinkamai suderėtos ir pakeistos ES finansavimo sutartys, įgyvendinimo terminai, dėl ko proporcingai sumažėjo kaštai Lietuvai. Svarbu užtikrinti, kad Lietuvos ir tarptautinio lygmens veikėjų keliama pertekliniai aplinkosaugos ir paveldo apsaugos reikalavimai nekliudytų įgyvendinti strateginius Lietuvos projektus.

Intensyviai bendradarbiauta su Baltarusija siekiant tinkamai atstovauti vežėjų, kurie susiduria su vilkikų konfiskavimo Baltarusijoje problema, interesams ir juos ginti. Rusijoje keltos problemos, su kuriomis susiduria Lietuvos vežėjai ir „Lietuvos geležinkeliai“ transportuodami prekes, teikdami paslaugas ir vykdamy tranzitu per šią šalį.

Lietuvos vežėjų interesai buvo ginami ir Vakarų Europos šalyse. Prancūzijoje, Belgijoje, Vokietijoje ir Italijoje buvo atkreiptas dėmesys į ten priimtus protekcionistinius teisės aktus, kurie prieštarauja ES laisvos rinkos principams ir apsunkina Lietuvos vežėjų veiklą šiose šalyse.

Kibernetinio saugumo stiprinimas

Įgyvendinant Kibernetinio saugumo įstatymą, patvirtinta Ypatingos svarbos informacinės infrastruktūros identifikavimo metodika, kuria remiantis parengtas Ypatingos svarbos informacinės infrastruktūros objektų sąrašo projektas.

Elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimus, veiksmų koordinavimą sprendžiant incidentus atlieka CERT-LT (angl. *Computer Emergency Response Team*). Toliau plėtojamos ir tobulinamos pažeistų viešojo sektoriaus interneto svetainių identifikavimo, incidentų valdymo, Lietuvos interneto tinklo infrastruktūros stebėsenos sistemos.

CERT-LT bendradarbiauja su Lietuvos kriminalinės policijos biuru vykdydamas prevencinę

veiklą, siekiant atgrasyti jaunimą nuo įsitraukimo į kibernetinius nusikaltimus. Taip pat bendradarbiaujama su Lietuvos banku: finansinio sektoriaus įmonės, turinčios savo interneto protokolo (IP) adresų, gauna pranešimus apie saugumo pažeidimus įmonių tinkle.

Kartu su Europos tinklų ir informacijos saugumo agentūra ENISA organizuotos tarptautinės kibernetinio saugumo pratybos „Cyber Europe 2016“. Pratybose dalyvavo specialistai iš maždaug 30 Lietuvos įstaigų: interneto paslaugų teikėjų, CERT tarnybų, įvairių institucijų. Pratybų metu CERT-LT ekspertai padėjo minėtų įstaigų darbuotojams tobulinti IT saugumo įgūdžius.

Socialinio saugumo stiprinimas

Socialinio saugumo užtikrinimą didele dalimi lemia skiriamos socialinei apsaugai lėšos, socialinės infrastruktūros išvystymo lygis ir įgyvendinamos socialinės politikos efektyvumas. Nors BVP augimas sudarė galimybes Lietuvos socialinės apsaugos išlaidoms didėti, pastaraisiais metais išlaidos socialinei apsaugai mažėjo – 2014 m. jos siekė 11,4 proc. BVP, 2015 m. – 11,1 proc. BVP, tai 8,1 procentiniais punktais mažiau nei ES vidurkis (19,2 – 2015 m.). Europos Komisija taip pat yra pabrėžusi, kad Lietuvos socialinės apsaugos aprėptis neatitinka ekonomikos augimo, socialinės apsaugos išlaidos – per mažos, tačiau galimybės jas didinti – taip pat ribotos. Mažą darbo užmokestį gaunančių asmenų nesaugumą skatina ir maža nacionalinių pajamų dalis, kurią sudaro darbo pajamos, ir silpnos profesinės sąjungos, ir didėjantis kvalifikuotų darbuotojų poreikis.

Socialinį saugumą stiprina vykstantys pokyčiai darbo rinkoje. 2016 m. mažėjo nedarbas, didėjo užimtumas, buvo keliama minimali mėnesinė alga, augo vidutinis darbo užmokestis, kurio augimo tempas yra vienas didžiausių ES.

Siekiant modernizuoti darbo rinkos reglamentavimą, padidinti darbo santykių lankstumą, kad jie atitiktų šių dienų ekonomikos vystymosi poreikius, ir įtvirtinti garantijas išlikti darbo rinkoje, 2016 m. priimtas „Darbo santykių ir valstybinio socialinio draudimo teisinio-administracinio modelio“ įstatymų paketas, kurį sudaro trys pagrindiniai įstatymai – Darbo kodeksas, Užimtumo ir Nedarbo socialinio draudimo įstatymai (įsigaliojimas atidėtas iki 2017-07-01) – ir visa eilė papildančių teisės aktų. Šių teisės aktų įgyvendinimas padės dirbantiems lengviau derinti darbą su kitais įsipareigojimais šeimai ar mokslui, o darbdavius skatins kurti legalias darbo vietas, ir kilus krizei neskubėti atleisti darbuotojus, padės pritraukti daugiau tiesioginių vidaus ir užsienio investicijų bei sukurti daugiau naujų kokybiškų darbo vietų.

Pokyčiai darbo rinkoje, mažėjantis gyventojų skaičius sąlygojo tolesnį piniginių socialinės paramos gavėjų skaičiaus ir išlaidų, skiriamų šiai paramai, mažėjimą. Palyginti su 2015 m., socialinę pašalpą gavusių asmenų skaičius 2016 m. sumažėjo 20,5 proc. (nuo 110,7 iki 88 tūkst. asmenų), išlaidos socialinei pašalpai mokėti sumažėjo 21,4 proc. (nuo 77,3 mln. eurų iki 60,75 mln. eurų).

Šie pokyčiai mažino skurdo rizikos spąstus ir skatino socialinės paramos gavėjus dalyvauti darbo rinkoje, leido išvengti dirbančiųjų skurdo didėjimo. Visgi, grėsmė, kad didėjant gyventojų darbo pajamoms ir adekvačiai nedidinant socialinių išmokų, didės gyventojų pajamų diferenciacija, skurdo rizikos lygis, mažindamas socialinį gyventojų saugumą, išlieka.

Aplinkos apsaugos užtikrinimas

Lietuva tęsė aktyvų darbą, stiprinant branduolinę saugą ir aplinkosaugą kaimynystėje, ir toliau aktyviai kėlė šiuos klausimus daugiašaliu ir dvišaliu lygmeniu, siekdama įtvirtinti juos tarptautinių organizacijų (Espoo, Orhuso, Branduolinės saugos konvencijų, ES, JT, TATENA, ESBO ir kt.) ir dvišalėje darbotvarkėje su šalimis partnerėmis, taip pat su Baltarusija bei Rusija. Lietuva siekė, kad į minėtų tarptautinių organizacijų dokumentus būtų įtrauktos nuostatos dėl tarptautinių branduolinės saugos ir aplinkosaugos reikalavimų laikymosi. Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas naujai vykdomų AE projektų (Astravo AE Baltarusijoje ir Baltijos AE Kaliningrado sr., Rusijoje) keliamoms potencialioms grėsmėms, saugos klausimams ir tarptautinės paramos telkimui siekiant užtikrinti saugą.

Lietuvai pavyko pasiekti, kad Astravo AE klausimas būtų įtrauktas į ES-Baltarusijos darbotvarkę: Europos Komisija pareiškė, kad energetinis dialogas su Baltarusija nebus atnaujintas, kol Baltarusija nepateiks aiškaus įsipareigojimo dėl streso testų Astravo AE atlikimo. Lietuva užtikrino tęstinį bendradarbiavimą su ES institucijomis Astravo AE klausimais, ypač rengiantis 2017 m. Branduolinės saugos, Espoo ir Orhuso konvencijų šalių susitikimams.

Lietuvos iniciatyva nuostatos dėl tarptautinių branduolinės saugos standartų laikymosi buvo įtrauktos į 2016 m. vasario 15 d. ES Užsienio reikalų tarybos išvadas dėl sankcijų Baltarusijai panaikinimo ir į ES globalios užsienio ir saugumo politikos strategiją. Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko patvirtintoje strategijoje Baltarusijai pažymėta, kad Bankas nefinansuos Astravo AE projekto, o kiti projektai bus finansuojami su sąlyga, kad Baltarusija laikysis banko socialinės ir aplinkosauginės politikos, įskaitant ir tinkamą JT Espoo bei Orhuso konvencijų įgyvendinimą.

Reaguojant į pasikartojančius incidentus Astravo AE, 2016 m. buvo kreiptasi į aukščiausius ES ir TATENA pareigūnus ir informuota apie įvykusius incidentus Astravo AE, atvirumo ir skaidrumo stoką vystant projektą ir būtinybę užtikrinti tarptautinę projekto priežiūrą. Tik dėl atkaklaus ir tvirto Lietuvos spaudimo Baltarusija sutiko pakeisti pažeistą reaktoriaus korpusą nauju. Lietuva ir toliau kėlė klausimus Rusijai dėl Kaliningrado AE branduolinės saugos, aplinkosaugos ir ekonominio pagrįstumo.

Tarptautinių organizacijų lygiu Lietuva iškėlė vandens saugumo klausimą, kadangi kaimynystėje vystomi nesaugūs infrastruktūriniai projektai kelia grėsmę Neries ir Nemuno upėms, kurių vanduo bus naudojamas Baltarusijos ir Rusijos branduolinių jėgainių reaktoriams aušinti. Lietuva nuolat pabrėžia tarpbaseininio bendradarbiavimo būtinybę, kviečia kaimynines valstybes koordinuoti veiksmus valdant bendrus vandens baseinus ir laikytis tarptautinių konvencijų.

Lietuvai taip pat aktualios didžiausios su klimato kaita susijusios grėsmės – tai ekstremalūs gamtos reiškiniai, stipresni upių potvyniai, jūros lygio kilimas, kritulių kiekio ekstremumai, karščio ir šalčio bangos. Tikėtina, kad stiprėjant klimato kaitos poveikiui, staigių ir sunkiai prognozuojamų gamtos reiškinių intensyvumas tik didės, taip pat neišvengimai bus jaučiamas globalių procesų neigiamas poveikis. Todėl labai svarbus ne tik klimato kaitos švelninimas – išmetamųjų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekio mažinimas, bet ir prisitaikymas prie klimato kaitos pokyčių visuose šalies ūkio sektoriuose didinant jų atsparumą, tinkamas neigiamų globalių procesų ir klimato kaitos grėsmių įvertinimas ir prevencija nacionalinio saugumo politikoje.

III. LIETUVOS NACIONALINIO SAUGUMO 2016 METŲ BŪKLĖS APIBENDRINIMAS

2016 m. tarptautinė Lietuvos padėtis išliko stabili, tačiau nacionalinį jos saugumą ir toliau veikė agresyvi Rusijos užsienio politika, kurios vienas iš pagrindinių uždavinių išliko siekis ardyti euroatlantinę vienybę.

Rusija toliau intensyviai vykdė informacinį karą prieš Lietuvą. Informacinių atakų objektu pirmiausia tapo Lietuvos ir NATO bendrų pajėgumų stiprinimas bei Lietuvos krašto apsaugos sistema, gynybiniai Lietuvos siekiai. Rusijos propagandinė žiniasklaida toliau eskalavo Lietuvos socioekonominę, demografinę ir tautinių bendruomenių situaciją, siekdama supriešinti visuomenę ir sumenkinti pasitikėjimą valstybės institucijomis.

Europos šalių nesutarimų šaltinis išliko nelegalios migracijos problema – ji skaldo ES vienybę ir tai turi neigiamos įtakos Lietuvos nacionaliniams interesams.

2016 m. tęsėsi Rusijos žvalgybos ir saugumo tarnybų vykdoma kibernetinio šnipinėjimo veikla prieš svarbiausias Lietuvos valstybės institucijas, teisėsaugą, strateginę infrastruktūrą.

Didėjanti tarptautinio terorizmo grėsmė Europos Sąjungai (ES) neigiamai veikė saugumo situaciją visose bendrijai ir Šengeno erdvei priklausančiose šalyse. Nors tiesioginė terorizmo grėsmė Lietuvai nekilo ir ji toliau išlieka mažai tikėtina, tačiau neatmestina, kad asmenys, susiję su teroristine veikla, gali naudotis Lietuva kaip tranzito valstybe.

2016 m. negerėjo situacija dėl branduolinės energetikos plėtros Lietuvos kaimynystėje nesilaikant tarptautinių branduolinės energetikos saugos ir aplinkosaugos reikalavimų.

Lietuva yra tarp šalių, kuriose gyventojų skaičius 2010–2016 metais mažėjo sparčiausiai, stebimas didelis visuomenės senėjimo tempas, nemažėjo gyventojų emigracija, išliko socialiniai ir ekonominės raidos skirtumai tarp atskirų gyventojų grupių ir regionų.